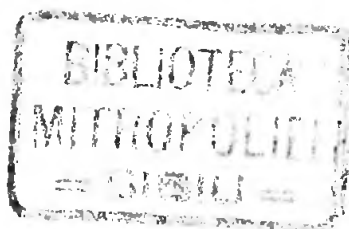

MITROPOLIA ARDEALULUI

REVISTA OFICIALĂ A ARHIEPISCOPIEI SIBIULUI
ȘI A EPISCOPIILOR CLUJULUI ȘI ORADIEI

Biblioteca Mitropolitană Sibiu

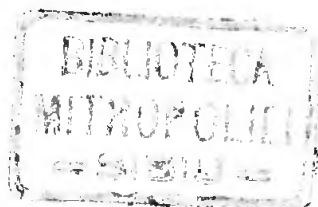

MITROPOLIA ARDEALULUI

REVISTA OFICIALĂ A ARHIEPISCOPIEI SIBIULUI
ȘI A EPISCOPIILOR CLUJULUI ȘI ORADIEI

Biblioteca Mitropolitană Sibiu

ANUL IV, Nr. 9—10

SEPTEMBRIE—OCTOMBRIE 1959

REDACȚIA ȘI ADMINISTRAȚIA:
ARHIEPISCOPIA ORTODOXĂ ROMÂNĂ — SIBIU

MITROPOLIA ARDEALULUI

REVISTA OFICIALĂ A ARHIEPISCOPIEI SIBIULUI
ȘI A EPISCOPIILOR CLUJULUI ȘI ORADIEI

APARE CU BINECUVÎNTAREA ȘI SUB ÎNDRUMAREA
ÎNALT PEA SFÎNȚIEI SALE

D. D. NICOLAE COLAN

Arhiepiscop și Mitropolit

REDACȚIA ȘI ADMINISTRAȚIA:

Arhiepiscopia Ortodoxă Română Sibiu, strada 1 Mai nr. 24

Secretar de redacție: Pr. prof. dr. GRIGORIE MARCU

CUPRINSUL:

Pag.

REDACȚIA: Din preocupările conferințelor preoțești: Dragostea de Patrie
și apărarea păcii, îndatoriri permanente ale preoților și credincio-
șilor noștri , , 643—647

BISERICA ȘI PROBLEMELE VREMII

Pr. Prof. Dr. GRIGORIE MARCU: Increderea și prietenia între oameni și
popoare, condiții pentru destinderea încordării internaționale și
pentru coexistența pașnică a statelor. Îndatoririle clerului și credin-
cioșilor , 648—657

STUDII

Teologie exegetică

Pr. Prof. Dr. NICOLAE NEAGA: Personalități feminine în epoca Vechiului
Testament 658—691

Teologie istorică

R.: De la vrajbă și dezbinare la pace și bunăînțelegere. (La a XI-a aniver-
sare a unificării bisericești) 692—706

Teologie sistematică

Pr. Prof. Dr. NICOLAE MLADIN: Asceza creștină 707—721

Teologie practică

Pr. Prof. Dr. SPIRIDON CÂNDEA: Primul Liturghier românesc tipărit . 722—771

VIATA BISERICESCA

R., GH. PAPUC: Sfințiri de biserici și vizitații canonice săvârșite de I. P. S.
Mitropolit Nicolae al Ardealului (la: Vama Buzăului, Brădet, Teliu,
Budila, Purcăreni, Biia și Sîmbăta de Sus-Răsăriteană) 772—778

GR. M.: Deschiderea noului an școlar 1959—1960 la Institutul Teologic de
grad Universitar din Sibiu 778—784

(Continuare în p. III a copertei)

M. DANCIU: Serbarea de început de an școlar la Școala de cîntăreți bisericști și la Seminarul Teologic din Cluj	785—786
R.: In cinstea Lunii Prieteniei Romîno-Sovietice	786—788
GR. M.: O încercare de unificare bisericească în Grecia	789—792

INSEMNĂRI

R., GR. M.: Dezarmarea poate și trebuie să fie înfăptuită. — Experiențele nucleare au efect primejdios pentru întreaga omenire. — Un popor care construiește și cîntă. — In Uniunea Sovietică - cea mai scurtă zi de lucru din lume. — Remușcare și iertare. — De pe scenă, în vîltoarea luptei pentru înfrățirea popoarelor	793—800
--	---------

Biblioteca Mitropolitană Sibiu

Orice corespondență privitoare la revistă (inclusiv cărțile și revistele de schimb) se trimit pe adresa: *Arhiepiscopia Ortodoxă Romînă, Sibiu, strada 1 Mai nr. 24*, cu mențiunea: pentru redacția (sau: administrația) revistei „Mitropolia Ardealului”.

Colaboratorii sînt rugați să trimită manuscrise (autografe sau, de preferință, dactilografiate în 4 exemplare), scrise citeț, pe o singură pagină a filei, respectînd noua ortografie a Academiei Republicii Populare Romîne.

Citatele și trimiterile, numele proprii și indicațiile cifrice să fie scrise deslușit, atît cele în romînește, cît și cele în limbi străine.

Pentru uniformizarea indicării citatelor și trimiterilor (a celor biblice, mai ales), colaboratorii sînt rugați să se orienteze după materialele pe care le publică revista.

Manuscrisele nepublicate nu se înapoiază.

CATE

DIN PREOCUPĂRILE CONFERINTELOR PREOTEȘTI

— DRAGOSTEA DE PATRIE ȘI APĂRAREA PĂCII, ÎNDATORIRI PERMANENTE
ALE PREOȚILOR ȘI CREDINCIOȘILOR NOȘTRI —

În toamna aceasta, conferințele preotești din protopopiatele raionale ale Bisericii noastre — potrivit îndrumărilor date de Sfântul Sinod — au avut ca temă: „Atitudinea preotului față de problemele economice, politice și sociale din Patria noastră”.

Elaborarea în condiții cât mai satisfăcătoare a acestei teme a stîrnit un adevărat val de întrecere frățească nu numai între C. preoți din vreme programați să întocmească îndătinatele referate scrise, ci și între ceilalți, între ascultătorii lor. Lucrul acesta s-a constatat la discuții — și el este foarte îmbucurător, deoarece dovedește că astfel de teme stîrnesc interes real în cugetele slujitorilor Sfintei noastre Biserici și îi determină să se pregătească și să mediteze asupra lor chiar și atunci cînd nu figurează în ordinea de zi a conferințelor ca raportori sau coreferenți.

Constatarea aceasta deosebit de îmbucurătoare a făcut-o pe teren însuși arhipăstorul nostru, I. P. S. Mitropolit NICOLAE al Ardealului, care a apărut ca și alte ori, fără preaviz, în mijlocul preoților din protopopiatele raioanelor Făgăraș (1 septembrie a. c.), Sibiu (2 sept. a. c.), Alba Iulia (4 sept. a. c.) și Mediaș (10 sept. a. c.), prezidînd conferințele respective.

Prezența Înalt Prea Sfinției Sale la acele conferințe a avut darul, prin ea însăși, să aducă un vădit spor de înviorare atmosferei de muncă temeinică și însuflețită în care se desfășoară de fiecare dată sfătuirile periodice ale slujitorilor noștri bisericești. Dincolo de mărturiile de dragoste filiască și de devotament exemplar pe care preoțimea din Arhiepiscopie le aduce I. P. S. nostru Mitropolit NICOLAE ori de cîte ori are satisfacția — fătîș și călduros mărturisită — de a-l avea în mijlocul ei, prezența Arhi-

păstorului nostru la cîrma conferințelor preoțești este deosebit de fecundă mai ales prin intervențiile, constatările, completările și îndrumările pe care Înalt Prea Sfinția Sa le face și le împărtășește celor prezenți. Cînd există dragoste și alipire sufletească între cei ce ostenesc laolaltă — și aici este, din belșug — treburile merg cum trebuie: cu spor și cu folos.

Mai presus de toate, conferințele în chestiune au fost un examen liber-consimțit al simțămintelor și năzuințelor patriotice de care sînt pătrunși slujitorii Sfintei noastre Biserici. Examenul acesta s-a desfășurat cu senină însuflețire, cu trează conștiință a răspunderii preoțești față de îndatorirea de a-i povățui bine pe păstoriții lor în căile iubirii de Patrie și de popor și cu neștirbită sinceritate în dovedirea atașamentului profund și luminat pe care preoțimea noastră îl vădește faptic față de așezarea cea nouă a prosperei noastre Republici Populare Romîne.

Nivelul teoretic superior al referatelor prezentate în cadrele amintitelor conferințe, precum și calitatea discuțiilor, reprezintă un certificat de aptitudine intelectuală, spirituală pentru preoții Bisericii noastre. Se vede că ei citesc, studiază, meditează. Se vede că ei trăiesc în clocotul de stup harnic al vieții noastre actuale.

În „raportul” dat Arhipăstorului nostru, ei vorbeau cu egală familiaritate, cu cursivitatea celui ce stăpînește situația din contact direct cu realitățile ei, atît despre manifestările și realizările strict bisericești care au tangențe cu promovarea vieții cetățenești a păstoriților lor, cît și despre actele de participare directă și eficace la desfășurarea acesteia din urmă. Avem preoți care nu lasă în paragină nici locașul de închinare, nici cimitirul, nici casa parohială, dar care sînt, simultan, în fruntea acțiunilor locale de folos obștesc: autoimpuneri, construcții de cămine culturale și de școli, electrificare, socializare a agriculturii, ș. a. Cei ce se simt în deficit cu participarea lor activă într-un sector sau altul de viață obștească, o spun cu sinceritate, dar și cu hotărîrea articulată ferm, ca un angajament solemn, de-a face saltul trebuincios nu numai pentru ieșirea din întîrziere, dar și pentru situarea în frunte, sau cît mai aproape de cei ce stau în frunte.

Învățătura Sfintei noastre Biserici ne este dascăl străvechi și cuminte — cercetat de luminile Cerului milostivirilor — de apropiere de popor, de slujire devotată, statornică a intereselor obștești. Și din această pricină, — sau: mai ales din această pri-

cină — preotul ortodox se simte la el acasă în mijlocul împrejurărilor actuale și nu trebuie să facă nici o efortare costisitoare ca să înțeleagă comandamentele lor și să le promoveze ca preot, cu mijloace preoțești, pe căi creștinești.

Înalt Prea Sfințitul nostru Mitropolit NICOLAE a luat cunoștință cu emoție și cu părintească satisfacție — și de astă dată — orientarea sănătoasă a preoțimii din Arhiepiscopia Sibiului, care se afirmă teoretic și practic ca un real și apreciat factor de progres. Mulțumirea aceasta, întru totul motivată, răzbate din fiecare cuvânt pe care Înalt Prea Sfinția Sa l-a rostit cu prilejurile amintite.

Ori de câte ori — și oriunde — se adună fețele bisericesti, ele se întrunesc întru numele lui Dumnezeu, și sînt călăuzite de Evanghelia Fiului Său. Dar Evanghelia lui Hristos — spune Înalt Prea Sfințitul nostru Mitropolit Nicolae — ne duce la popor. Tot la popor ne duce și evanghelia iubirii de Patrie, a cărei țință permanentă — cu tinerească însuflețire urmărită astăzi și cu chibzuită înțelepciune dusă la îndeplinire de osîrduitorii ocîrmuitori ai țării noastre — este o tot mai bună viețuire pe pămînt, pentru toți fiii neamului nostru. Între aceste două evanghelii nu este nici o nepotrivire de tendințe, căci spre țința celei dintîi — care-i viața veșnică — sîrguim bătătorind cu vrednicie căile vieții de-aici, de pe Pămînt, a vieții vremelnice. Preoții noștri știu acest lucru; nu-l aud acum întîia oară. Dar rîvna pe care o pun ei în aprofundarea unor teme ca aceea a conferințelor din toamna aceasta — a spus I. P. S. Sa — dovedește că părtășia lor la viața cea nouă care înfloarește în Patria noastră dragă este reală și statornică. Informîndu-se temeinic, corect, la pas cu vremea asupra unor probleme de actualitate, ca aceasta, preoții noștri vor putea îndruma înțelepțește pe păstoriții lor, cu un cît mai vădit folos pentru necurmata propășire a Patriei noastre, în îndeplinirea cuvenită a îndatoririlor lor cetățenești, patriotice.

Arătînd că Înalt Prea Sfinția Sa este de-a dreptul „încîntat” de ceea ce au vorbit atît referenții temei, cît și participanții la discuții, înaltul ierarh a ținut să precizeze că conferințele respective au definit însăși atmosfera în care se va desfășura, practic, acțiunea preoțească de îndrumare patriotică a credincioșilor. Problema tratată și discutată acum ne-a mai preocupat și altădată, pentru că preoții Bisericii noastre au trăit totdeauna în contact nemijlocit cu realitățile vieții de toate zilele. Cu atît mai vîrtos ne va

preocupa ea de-acum înainte, după ce, în această împrejurare, i-am rememorat temeiurile teoretice și am adâncit în spiritul concepției nouă și înaintată despre patriotism, care se înstăpînește acum în cugetele oamenilor.

În referate, ca și la discuții, folosindu-se prilejul recentei aniversări a 15 ani de la eliberarea României, s-a insistat asupra realizărilor excepționale ale poporului nostru harnic și destoinic în cadrele orînduirii celei nouă a Republicii Populare Romîne.

Referindu-se la acest fapt fără precedent, Înalt Prea Sfințitul nostru Mitropolit NICOLAE a spus că noi sîntem cu țara cea nouă, fiindcă nu putem fi altfel cînd țara ne arată astfel de înfăptuiri care ne uimesc de-a dreptul. Preotul ortodox se simte bine în țara aceasta, oriunde ar fi, — și bine face, fiindcă țara aceasta e și țara lui. Noi, slujitorii bisericești — a spus mai departe Arhipăstorul nostru — nu trebuie să rămînem numai la tradiționalismul cel bun, ci se cuvine să adoptăm toate lucrurile bune, și cele nouă. În cele bune, datori sîntem să ne potrivim și cu alții, cu cei ce fac lucruri bune, cu tot ceea ce se poate vedea și în cuprinsul țării noastre. Pentru aceasta, cel mai bun lucru e o plimbare. „Drumul cel mai scurt pînă la tine însuși e o călătorie în jurul pămîntului” (spunea o minte înțeleaptă) — ca să-ți faci socotelile — adăugăm noi — și să zici: „Uite ce lucruri bune și folositoare am văzut acolo! Hai să le facem și la noi!” O plimbare prin țara noastră — sau măcar prin unele părți ale ei — te încredințează că propășirea și bunăstarea sporesc văzînd cu ochii. Noi, ca Biserică, prin preoțimea noastră dragă, putem face un lucru mare — și mai mult nici nu ni se cere, nici de Dumnezeu și nici de către oameni: Să trezim entuziasm în sufletele credincioșilor pentru tot ceea ce vedem noi în prospera noastră Patrie! E ade-vărat că lucrărilor bune le vine rîndul la înfăptuire, totdeauna. Dar noi, slujitorii bisericești, trebuie să creiem atmosfera prielnică, climatul sufletesc de care este nevoie pentru izbîndirea năzuințelor mari, cum sînt acelea în slujba cărora se află astăzi Patria și poporul nostru.

Toți ați vorbit în acest sens — a spus Înalt Prea Sfinția Sa — și eu, arhipăstorul vostru, nu pot vorbi altfel.

Ample, limpezi și pătrunzătoare au fost considerațiile Înalt Prea Sfinției Sale privitoare la problema păcii. Din năzuințe și și fapte creștinești și patriotice nu poate ieși decît pace. Aceasta o așteaptă toată lumea. Cine așteaptă altceva decît pace, minte!

Căci nimeni nu vrea să moară și nici măcar să sufere pe nedrept. Toate celelalte se vor adăuga nouă dacă există pace! Pace peste tot rotogolul pământului, iată ce așteptăm cu toții să iasă și din întâlnirile marilor bărbați de Stat Nichita Hrușciov și Dwight Eisenhower.

Patriotismul este, însă, și faptă locală. Noi iubim, desigur, pe toți oamenii, din toată lumea. Dar, mai ales iubim Patria noastră, Republica Populară Română, poporul nostru. În faptă patriotismul nostru, ca manifestare permanentă a dragostei de Patrie și de semeni, trebuie să se arate prin interes față de problemele locale, prin participare sîrguincioasă la dezlegarea lor cît mai fericită, prin colaborare strînsă cu ocîrmuitorii satelor și orașelor în care păstorim pe credincioși. În orice împrejurare, însă, noi trebuie să rămînem preoți și să ne manifestăm ca atare.

Admirabilă „școală” de orientare la zi în problemele vremii sînt astfel de conferințe!

Asta, mai ales cînd ucenicii sîrguitori au și dascăli destoinici.

În împrejurările la care ne referim, dascăl de căpetenie ne-a fost înșasi căpetenia noastră preoțească, Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Nicolae.

Roadele vor fi — nu ne îndoim! — corespunzătoare pregătirii duhovnicești și însuflețirii patriotice a vrednicei noastre preoții. Așa le așteaptă și Biserica și Patria.

Nici nu se poate concepe altfel!

REDACȚIA

INCREDEREA ȘI PRIETENIA ÎNTRE OAMENI ȘI POPOARE, CONDIȚII PENTRU DESTINDEREA ÎNCORDĂRII INTER- NAȚIONALE ȘI PENTRU COEXISTENȚĂ PAȘNICĂ A STATELOR

— ÎNDATORIRILE CLERULUI ȘI CREDINCIOȘILOR —

Prietenia este una din manifestările obicinuite ale sufletului omenesc. Ea este **simțămînt** și **atitudine** totodată. Poți să iubești pe semenul tău fără ca el să știe. Nu-i poți fi, însă, prieten nedeclarat, fără să te descoperi ca atare într-un fel sau altul.

Prietenia este iubire mărturisită, transformată în act de atașament curat, statornic, sincer față de alt om. Prietenia este o valoare morală esențialmente desmărginită. Desmărginirea e ceva mai mult decît nemărginirea. Nemărginirea este ceea ce se manifestă în voie, fără îngrădire, fără opreliște sau infinitul spațiului. Desmărginit e ceea ce nu epuizează niciodată formele sau posibilitățile sale de manifestare, de afirmare. Prietenie fără încredere nu există, așa cum nu concepem posibilitatea unei prietenii limitate, drămuită, precupețită. Ce-i mai puțin decît atît poate fi înțelegere, îngăduință, răbdare, — chiar îndelungă — dar prietenie nu!

Desigur că această evidență l-a determinat pe „divinul” Plato să afirme cu patru veacuri înainte de era noastră creștină că între prieteni toate sînt deobște (*κοινὰ γὰρ τὰ τῶν φίλων*), că de vreme ce se iubesc cu iubirea care a înflorit în încredere reciprocă desăvîrșită ce-i al unuia e ca și cînd ar aparține și celuilalt.

Sfinții Părinți și scriitori bisericești au adus prieteniei omagii înflăcărâte, ca celui mai de seamă rod al atotcuprinzătoarei iubiri creștine. Știut este, mai ales, cît de frumos și de fidel a cîntat-o înalta frunte de gînditor creștin, întregită de-o fremătătoare simțire poetică, a Sfîntului Grigorie Teologul. El exprimă în cadențe și rime de poem o experiență de viață: prietenia cu eminentul său coleg de universitate ateniană și de osîrdie creștinească din care a ieșit Sfîntul Vasile cel Mare.

Nu se poate concepe viață creștinească trăită fără prietenie și încredere fiindcă nu se poate să trăiești creștinească fără să iubești pe semen.

Prietenia adună laolaltă, în sfântă comuniune, înșii singuratici ca și popoarele. Prietenia dintre cei dinții, de obicei, aduce roade numai în beneficiul citorva, al celor care au legat-o — și, cel mult, al apropiaților lor.

Prietenia între popoare, colaborarea lor cât mai intensă și mai plină de încredere reciprocă în cât mai multe — în toate, dacă se poate (și vom vedea că se poate!) — tărimuri de activitate internațională, contribuie la întărirea și apărarea păcii, grăbește înstăpînirea în lume a unui climat de bunăvoință și înfrățire universală.

Mergem acum, cu toate pînzele întinse, în spre înfăptuirea acestei năzuințe supreme a zbuciumatei noastre generații.

Năzuința e veche, nu ne însufletește numai pe noi, cei de azi. Noi am transformat-o doar în forță socială organizată. Toți oamenii de bine, de pretutindenea și din toate vremurile, au aspirat la pace și bunăvoință; toate victimele cruntului drept al celui mai tare, toți sleiții neomenoasei orînduirii sociale a exploatării omului de către om, toți birnicii războaielor care au pustiit de atîtea ori țări întregi lăsînd în urma lor șiroaie de lacrimi și sînge, spectrele mizeriei și spaimele morții, într-un fel sau altul — în forme adecvate vremurilor și împrejurărilor în care trăiau — se istoveau lăuntric de rîvna după acest mod de viață tihnită.

Vremea noastră, precum se știe, a făcut un considerabil pas înainte spre înapurarea acestui ideal firesc și necesar cînd a procedat la transformarea năzuinței spre pace și bunăvoință într-o forță organizată: cea mai amplă ca proporții de desfășurare și cea mai puternică prin intensitatea ei, pe care a cunoscut-o pînă acum istoria omenirii.

De ce a fost necesară această uriașă mobilizare a conștiințelor curate și a vrierilor neînfricate, se știe: pentru că războiul nu se duce numai cu arme de foc și, din nefericire, nu încetează odată cu ultimul bubuit de tun de pe front, nici cu ultimul lătrat de mitralieră.

Intr-adevăr, pe lîngă războiul „clasic”, mai există o specie de război: acela al vrăjbei și neîncrederii dintre oameni, dintre guverne și popoare, un război căruia i se spune „rece”. Și bine i se spune. Aprinde și el lumea, dar răcind relațiile dintre oameni și popoare, astupînd căile de comunicare întreolaltă a acestora, ațîlîndu-i pe unii împotriva altora, stîrnind suspiciuni și temeri de pericole imagine, dînd naștere la atitudini răstite în relațiile internaționale. Războiul acesta, „rece”, ține în suferință pacea lumii, înveninează raporturile dintre guverne, tulbură munca pașnică, constructivă a popoarelor, otrăvește viața oamenilor cumsecade răpindu-le și

bruma de fihnă pe care am dobândit-o cu atâtea efortări eroice după zdruncinul apocaliptic al celui de al doilea război mondial.

Acestui război „rece” generația postbelică i-a declarat război necrutător — și îl poartă întocmai, cu o energie care a făcut nu numai să înflorească speranțe, dar a și recoltat biruințe remarcabile.

Omenirea vremii noastre a avut un potrivnic teribil: fascismul. Pe acesta l-a răpus coaliția militară antifascistă încheată pe parcursul ultimului război mondial, în fruntea căreia se afla Uniunea Sovietică.

După război, adică și astăzi, potrivnicul omenirii, războiul rece, a preluat în forme din cele mai ciudate, mai abil camuflate — și, de aceea, nu mai puțin periculoase — lăsămîntul întunecat al fascismului: cultivarea zîzaniei între oameni, guverne și popoare, spre a le azvîrli în vîltoarea unei noi conflagrații mondiale.

Acest lucru a fost observat și înțeles din timp.

Sînt mai bine de zece ani de cînd omenirea stă de veghe pentru ca ceea ce a fost să nu se mai repete și luptă pentru ca un nou război mondial, practic, să fie cu neputință. Istoria și etapele acestei acțiuni care se desfășoară la scară mondială, sînt cunoscute. Ele au fost rememorate și analizate aici de repetate ori, din toate punctele de vedere, care ne interesează pe noi ca slujitori bisericești și ca cetățeni devotați ai înfloritoarei noastre Patrii republicane. Scurt: Cîte congrese pentru pace au avut loc, atîția pași viguroși către instaurarea unei păci trainice în lume s-au făcut. De aceea, în cele ce urmează, ne vom reține asupra șanselor de succes ale salvatoarei acțiuni de barare a forțelor întunecate ale războiului și asupra căilor și mijloacelor prin care aceste șanse socotim că pot fi asigurate așa cum năzuiește orice cuget cinstit.

Șansele de succes ale luptei pentru pace sînt astăzi neîndoios mari. Majoritatea covîrșitoare a omenirii urăște războiul, fie el „cald”, fie „rece”. Acest lucru se vede din avîntul de proporții grandioase pe care l-a luat Mișcarea mondială a partizanilor păcii. Această mișcare a cules pînă acum cîteva biruințe răsunătoare. Una din ele este oprirea agresorilor imperiaलिști de-a folosi bomba atomică în Coreea și în alte conflicte armate locale. Alt succes al acestei mișcări salvatoare este schimbarea operată în mentalitatea omului contemporan: el a ajuns la conștiința forței pe care o reprezintă ca element luptător pentru apărarea păcii și s-a pătruns de convingerea că este obligație morală minimală să nu fie indiferent, să nu se țină laoparte de șuvoiul crescînd al apărătorilor convinși ai păcii, ci să îngroașe rîndurile lor cu prezența sa activă.

Dar cea mai de seamă victorie reputată de frontul mondial al partizanilor păcii este fără îndoială una de ordin principial: omenirea s-a pătruns de convingerea că nu există neînțelegere între popoare, nu există litigiu internațional care să nu poată fi soluționat prin bunăînțelegere, pe calea tratativelor. Cu toate deosebirile existente între cele două sisteme social-politice care-și dispută astăzi înfruntarea — sistemul socialist, în plină ascensiune, și sistemul capitalist, în vădit declin — oamenii, popoarele trebuie să se îngăduie unii pe alții, să conviețuiască în pace. **Principiul coexistenței pașnice** este considerat cu tot mai multă energie ca singura cale de evitare a unei noi încăierări mondiale, ca mijloc de lichidare a stărilor de încordare internațională și de înstăpînire în lume a unui climat de înfrățire și armonie universală. Căci la acest țel superior trebuie să ducă — și ne poate duce! — coexistența pașnică.

Cum se afirmă și care sînt formele sau modalitățile de dezvoltare ale coexistenței pașnice?

Coexistența pașnică se afirmă în primul rînd prin recunoașterea dreptului la viață — pe plan de egalitate — tuturor popoarelor. „Trăiește, dar lasă și pe alții să trăiască” — aceasta este coexistența pașnică (în definiția lui Jawaharlal Nehru). Poftele de dominație specifice imperialismului înfruntă în principiul coexistenței pașnice o barieră de netrecut.

Coexistența pașnică înseamnă schimburi comerciale și contacte culturale. Comerțul este un barometru al situației internaționale. Cînd înfloarește, fihna și prosperitatea cresc. Cînd stagnează, e semn de furtună și prag de neajunsuri felurite. Pe de altă parte, acolo unde se afirmă contactele culturale, neroziile primejdioase ale urii și învrăjbirii se ofilesc de inaniție pînă la dispariție, ceea ce însemnează că pacea e în cîștig.

Coexistența pașnică însemnează întrecere loială, deschisă, senină între lumea socialistă și cea capitalistă.

Coexistența pașnică însemnează frînarea cursei înarmărilor și trecerea efectivă la săvîrșirea dezarmării generale. Cînd omenirea nu-și va mai irosi forțele în cursa nebunească a înarmărilor belșugul o să devină ceva de sine-nțeles, stare economică normală pe toată suprafața Pămîntului. Pe de altă parte, cînd nu vom mai avea arme de foc, șansele de încăierare o să se rărească pînă la dispariție. Războaiele costă scump. Costisitoare sînt și înarmările, nu numai fiindcă pot duce — sau duc realmente — la stări de război, ci întrucît angajează fonduri uriașe și sustrag producției industriale de pace mărfuri și mijloace tehnice în cantități astronomice. Unul din zia-rele noastre centrale a publicat în vara anului trecut următoarea informație: „Cel de al doilea război mondial a provocat 22.000.000 de jertfe omenești. Aproape 34 milioane de oameni au fost răniți sau schilodiți. Cu

banii cheltuiți în acest război, fiecare familie de pe întreg globul și-ar fi putut construi câte o casă cu 5 camere". (Reprodus în revista „Mitropolia Ardealului” nr. 9/10—1958, p. 763).

Alta! Dl Perkins Mc Guire, în calitate sa de locțiitor al ministerului Apărării al Statelor Unite ale Americii, a declarat acum e anul unei agenții de presă că țara sa cheltuiește în prezent pentru pregătirile militare 72 milioane dolari pe zi, adică 50.000 dolari pe minut. Acestea sînt sume fabuloase, de volum astronomic. Tot DSa spunea că un proiectil de rachetă costă mai scump decît o cantitate de platină egală în greutate cu el, iar un avion de bombardament de un anumit tip costă 8 milioane de dolari, ceea ce face ca el să fie mai scump decît o cantitate de argint de aceeași greutate cu el.

Dl Perkins Mc Guire n-a spus ce s-ar putea face pentru îmbunătățirea vieții cetățeanului american de rînd numai cu echivalentul costului unui proiectil-rachetă și al unui bombardier de tipul amintit. Or, lucrul acesta era mai mult decît interesant. (Rev. cit. nr. 5—6/1958, p. 496).

Nu numai întruniri de caracter internațional cum sînt congresele mondiale pentru pace își dau seama astăzi ce mijloace financiare colosale ar fi descătuse și puse în slujba propășirii obștești dacă s-ar curma iureșul înarmărilor. Oricare cetățean e în stare să efectueze acest calcul minimal. De aceea, în toată lumea crește impetuos valul celor ce pretind cu energie infrangibilă guvernelor tuturor statelor să cadă de acord asupra mijloacelor de înfăptuire a unei dezarmări reale și eficace. Fondurile astfel eliberate ar constitui cel mai lesnicios mijloc de luptă împotriva mizeriei pe care o alimentează politica războiului rece și ar contribui realmente la progresul omenirii, un progres demn de înaintatul nostru veac, de minunatele lui cuceriri științifice.

Politica de pace și prietenie între popoare este promovată cu consecvență de Uniunea Sovietică și de țările de democrație populară. Faptul e explicabil. El pornește dintr-o realitate socială specifică acestei „zone a păcii”: în Uniunea Sovietică și-n celelalte țări socialiste nu există categorii sociale interesate în provocarea de războaie. Așa ceva nu se poate spune despre orînduirea capitalistă, care este prin ea însăși generatoare de rivalități și conflicte armate între guverne și popoare.

Actul de naștere ca stat al Uniunii Sovietice este un act de pace: faimosul Decret asupra păcii, elaborat de Lenin. De-atunci și pînă azi — și totdeauna — Uniunea Sovietică luptă consecvent pentru apărarea și consolidarea păcii lumii. E suficient să ne reamintim declarația făcută de Dl Nichita Hrușciiov în cuvîntarea de închidere a celui de al XXI-lea congres

al P.C.U.S.: „Luptăm pentru pace în întreaga lume, deoarece prețuim omul indiferent de naționalitate, culoarea pielii sau credință religioasă. Considerăm că ar fi criminal ca pe baza nefericirii și a suferințelor unor oameni, unor popoare, să făurim fericirea altora”. De aceea: „Noi vrem un singur lucru, încetarea cât mai grabnică a „războiului rece”.

Este definită aci poziția invariabilă a U.R.S.S. față de problemele păcii și ale războiului. Ea avea să fie afirmată în continuare, cu o vigoare fără precedent, întru cuvînt și faptă. Căci congresul amintit „a subliniat cu o forță uriașă că pacea și comunismul sînt noțiuni legate indisolubil”. (Rev. „Orizonturi”, febr. 1959, p. 4).

Nu este întîmplător faptul că U.R.S.S. este prima țară din lume care a descoperit secretul reacției termonucleare, a construit prima centrală atomo-electrică, a creat și plasat pe orbită primul satelit artificial al Pămîntului, a lansat o rachetă care a devenit prima planetă artificială a sistemului nostru solar, a construit și pus în funcțiune primul spărgător de gheață acționat cu energie atomică. În sfîrșit, nu este întîmplător faptul cu totul uimitor că în noaptea de 14 septembrie 1959, la orele 0,01, Luna a fost atinsă de racheta sovietică a păcii și prieteniei, care a transportat acolo fanionul cu drapelul de Stat al Uniunii Sovietice; iar la 4 octombrie 1959, o altă rachetă — prima stație automată interplanetară — pornea să înconjoare Luna, să o fotografieze și apoi să se plaseze pe o orbită în jurul Pămîntului, spre a furniza savanților sovietici date asupra sborurilor în cosmos.

Odată cu pornirea în larg a spărgătorului de gheață atomic și cu aselenizarea rachetei amintite începea vizita oficială a premierului N. S. Hrușciov în Statele Unite ale Americii. Pline de admirație, presa și posturile de radioemisiune anunțau lumii întregi că „Luna și Statele Unite ale Americii primesc pe trimișii sovietici”. Comentînd aselenizarea rachetei sovietice și vizita Dlui Hrușciov în S.U.A., presa neutră din Occident afirma că americanii și-au propus să-l uluiască pe premierul sovietic. Deocamdată, lucrurile se petrec invers: U.R.S.S. este aceea care uluiește lumea — și nu o țară oarecare. Așa a și fost!

Nu se cunoaște în zilele noastre un alt caz în care o întîlnire între conducători de popoare să fi stîrnit atîta interes și să fi făcut să înflorească atîtea speranțe, ca întîlnirea dintre premierul Hrușciov și președintele S.U.A. Dwight Eisenhower. În mijlocul diplomaților de la Washington și a edililor uriașei aglomerări de populație care este New-Yorkul, cu trena de ziaristi — cu efectiv de regiment — care îl însoțea pretutindeni și cu oțelarii din Pittsburg, între docherii din San-Francisco, agricultorii din statul Iowa și vedetele de cinema din Hollywood, acasă la fermierul R.

Garst sau la ferma președintelui Eisenhower de la Camp-David, pe stradă și-n helicopter, în automobil și în avion, la recepții de proporții fastuoase sau în intimitatea reședinței sale americane, față de oamenii politici și cetățenii de rînd premierul Hrușciiov s-a afirmat constant și firesc, vioi și scăpător de inteligență, accesibil oricui și abil ca nimeni altul, drept un om al păcii și prieteniei între popoare. Vizita sa în S.U.A. rămîne, de aceea, o contribuție de seamă la însănătoșirea climatului internațional, evenimentul cel mai remarcabil din ultimii ani în domeniul relațiilor dintre state, eveniment care a reținut atenția întregului glob. „Niciodată un număr atît de mare de ziaristi nu a înregistrat și nu a interpretat cuvintele unui om de stat, niciodată nu s-a văzut un auditoriu atît de larg, niciodată ziarele nu au acordat atîta spațiu unui eveniment” („France Presse”, citată de „Scînteia”, nr. 4641-30 IX 1959). În cuvîntările sale limpezi, vibrante și convingătoare șeful guvernului sovietic a exprimat ideile cele mai profunde și mai esențiale ale vremii noastre, chemînd la asigurarea coexistenței și întrecerii pașnice, la eliminarea definitivă a războaielor din viața societății omenеști.

Momentul culminant pentru cauza apărării păcii al acestei vizite răsunătoare a fost fără îndoială acela în care premierul Hrușciiov a lansat ca pe-un nou sputnik, în numele Guvernului sovietic, de la tribuna Organizației Națiunilor Unite, planul de însemnătate epocală al dezarmării generale și totale. „Propunerile sovietice, îndrăznețe, radicale, pe deplin realiste, privind lichidarea mijloacelor de purtare a războiului, au dat adîncime și perspectivă acțiunilor puse în slujba păcii, au conturat posibilitatea concretă ca visul milenar al transformării sabiei în plug să devină de domeniul politicii curente, au sădit noi forțe și energii în rîndurile oamenilor care vor să lupte pentru înfăptuirea acestui țel sublim” (Scînteia, nr. cit).

Propunerile sovietice prevăd ca „în decurs de patru ani toate statele să înfăptuiască dezarmarea totală și să nu mai dispună de mijloace de ducere a războiului. Aceasta înseamnă că nu vor mai exista armate terestre, flote maritime militare și forțe aeriene militare, că vor fi lichidate statele majore și ministerele de război, că vor fi închise școlile militare. Zeci de milioane de oameni se vor întoarce la munca pașnică”. Bazele militare de pe teritorii străine vor fi lichidate. Toate bombele atomice și cu hidrogen aflate la dispoziția statelor vor fi distruse, producția lor va înceta. Energia materialelor fisibile va servi exclusiv țelurilor economice și științifice pașnice. Rachetele militare, indiferent de raza lor de acțiune, vor fi lichidate iar tehnica reactivă va rămîne doar un mijloc de transport și de cucerire a spațiului cosmic spre binele întregii omeniri. Contingente de poliție (miliție) strict limitate vor menține ordinea internă. Dezarmarea

generală și totală va fi controlată la scară internațională, de organe anume instituite în acest scop.

Un plan atît de curajos și de mărinimos n-a mai conceput nici un om politic, nici un guvern, nici o organizație mondială! Că el va întruni adeziunea entuziastă a omenirii vremii noastre e indubitabil — dar e și prea puțin spus: omenirea **va lupta** din răputeri pentru înfăptuirea lui. Aceasta este convingerea care se desprinde din ecourile de presă, de opinie peste tot — ample și persistente, înflăcărare și categorice — pe care le-a stîrnit planul sovietic și care sînt departe de-a se stinge înăbușite de strînsoarea altor preocupări contemporane de politică internațională.

Alături de ocîrmuirile celorlalte state iubitoare de pace, Guvernul Republicii Populare Romîne a dat publicității o declarație oficială în care salută propunerile sovietice privitoare la realizarea dezarmării totale, exprimîndu-și deplina adeziune — în numele poporului nostru — la acest plan măreț pe care DI Nichita Hrușciov l-a desfășurat în Adunarea Generală a O.N.U. — și-n auzul și aplauzele lumii întregi.

După ce a adus primul corp ceresc în legătură reală cu Pămîntul, U.R.S.S. ia comanda omenirii vremii noastre fluturîndu-i prin fața ochilor sufelești perspectiva — de-acum neînșelătoare — a posibilității construirii unei păci veșnice și a unei propășiri fără precedent.

„Toată lumea știe că relațiile dintre U.R.S.S. și S.U.A. — pricipalele puteri mondiale — au o importanță hotărîtoare asupra ansamblului vieții internaționale. Menținerea încordării între ele comportă mari riscuri pentru pacea lumii întregi. În zilele noastre s-au acumulat mijloace de distrugere atît de uriașe încît un nou război ar fi o calamitate fără seamăn. Politica „de pe poziții de forță”, dusă ani de-a rîndul de promotorii „războiului rece”, s-a dovedit îneficace, absurdă, falimentară; viața a arătat că singura politică rațională, corespunzătoare realităților contemporane, este aceea bazată pe principiile coexistenței pașnice între state, cu orînduiri sociale diferite. A pune capăt „războiului rece”, a lichida încordarea în relațiile internaționale, a face ca marile descoperiri ale secolului atomic să slujească nu distrugerii, ci înfăptuirii celor mai înaripate visuri — iată năzuința cea mai fierbinte a popoarelor, sarcina primordială a tuturor oamenilor de stat de răspundere” („Scînteia”, nr. cit.).

În vizită nu se merge cu mîna goală. Solul socialismului biruitor a purces de la Moscova la Washington **cu pace**. E un dar pe care-l revendică întreaga omenire. Președintele Consiliului de Miniștri al Uniunii Sovietice a arătat în cuvîntările și convorbirile sale de dincolo de Atlantic că există sisteme sociale diferite, că între partizanii celor două sisteme

există și va exista luptă ideologică, dar această luptă nu trebuie în nici un caz să degenereze într-o luptă armată. Popoarele hotărăsc care orînduire socială este mai bună, nu armele.

Strădaniile tenace ale apărătorilor păcii au primit prin această vizită istorică un sprijin considerabil. Cele două săptămîni de vizită a Dlui N. S. Hrușciiov în S.U.A. au dovedit că **politica de pe poziții de forță este definitiv condamnată de istorie, iar la ordinea zilei este instaurarea unui climat de colaborare pe baza principiilor coexistenței pașnice**. Este de cea mai mare însemnătate faptul că cei doi conducători de state au ajuns la înțelegerea bilaterală că toate problemele nereglementate trebuie să fie soluționate prin mijloace pașnice, pe calea tratativelor — și nu prin acțiuni de forță. Comunicatul comun, dat la încheierea vizitei și tratativelor, subliniază că **problema cea mai importantă care i se pune omenirii spre dezlegare este problema dezarmării**.

I n c h e i e r e

Adevărat simposion al coexistenței pașnice, întâlnirea dintre Dnii Hrușciiov și Eisenhower a mai arătat și aceea că în S.U.A. există încă cercuri și persoane politice influente care acționează împotriva slăbirii încordării internaționale și în favoarea menținerii cursei înarmărilor și a războiului rece. Această evidență arată că este necesară și de-acum înainte cea mai mare luare-aminte, desăvîrșită vigilență, precum și ducerea unei lupte hotărîte pentru demascarea și izolarea dușmanilor înrăiți ai păcii. Trebuie să avem în vedere, apoi, că pacea nu poate fi asigurată numai prin eforturile unui mic număr de țări, ci sînt necesare și de-acum înainte eforturile comune ale tuturor statelor. Forțele păcii din fiecare țară au de spus un cuvînt greu — mai ales de-acum încolo — pentru a determina întreaga omenire să-și aducă prinosul ei la lupta generală pentru triumful păcii.

Prin firea și prin propovăduirea de care se face părtaș, credinciosul ortodox e un **îcător de pace**, în înțelesul revelat al cuvîntului (cf. Matei 5, 9).

Prin firea și prin menirea sa preotul ortodox este **luptător permanent** — cu ruga, cu cuvîntul, cu fapta — pentru instaurarea pe pămînt a unei păci trainice.

Unui credincios — și unui preot cu atît mai vîrtos — nici n-ar mai trebui să-i faci pladoarii ale păcii și prieteniei. Și una și cealaltă se cade să fie, pentru noi toți, **ceva de sine-nțeleș**, convigere neclătinată, climat concepțional și mod normal de viețuire. Un credincios sau — vai! — un preot învrăjbitor, certat cu exigențele minimale ale sublimei iubiri de aproa-

pele, așezat în slujba atitudinilor șovine, a discriminărilor rasiale sau de altă natură, este un naufragiat în slujbă întunecată.

Iată de ce preoții și credincioșii Bisericii noastre trebuie să înțeleagă, în primul rînd ei, stadiul avansat și plin de făgăduințe la care s-a ridicat lupta pentru pace mai ales în urma întîlnirii recente de dincolo de Atlantic — și să tragă de-acîi cuvenitele concluzii.

Ne mărturisim, ca preoți și ca creștini, pătrunși de rîvna de-a vedea sălășluindu-se pe pămînt p a c e și b u n ă v o i r e. Pacea și bunăvoința, în terminologia de rigoare a actualității, nu sînt alt ceva decît **î n c r e d e r e** și **p r i e t e n i e** între popoare, **coexistență pașnică** și soluționare prin bună-înțelegere a diferendelor internaționale.

La Pittsburg, în S.U.A., Dl N. S. Hrușciov a spus, între altele:

„Nu războiul, ci pacea este starea firească a omenirii ... și de-am avea două vieți, ele ar trebui să fie dedicate unei singure sarcini **mărețe și nobile** — **consolidarea păcii între popoare**!” „N-a sosit oare timpul ... să fie aruncate în cuptoarele Martin, pentru a fi retopite, stocurile de arme acumulate, n-a sosit oare timpul ca tancurile să fie transformate în tractoare, tunurile în treierătoare, ca întreaga putere a atomului să fie îndreptată numai spre scopuri pașnice?”

Lumea întreagă răspunde categoric, fără șovăire: Da, așa este!

Să ne pătrundem de însemnătatea vremurilor ce le trăim și frumusețea lor s-o împărtășim de sîrg credincioșilor, pe legiuitele căi bisericești și cu încercatele noastre mijloace preoțești! Niciunul din ei să nu rămînă nepăsător, laoparte de uriașul șuvoi al popoarelor care își afirmă prin luptă pașnică voința lor de pace și colaborare internațională desfășurată sub semnul încrederii și prieteniei.

Indatorirea aceasta este ușoară și aducerea ei la îndeplinire este plăcută. Este ușoară fiindcă ține de specificul misiunii noastre preoțești. Este plăcută fiindcă ne aduce în situația de-a simți cum **zvîcnește** însuflețită de aceeași năzuință spre înfrățire universală inima! **bravă** a poporului nostru muncitor care după ce a creat o **țară nouă** o umple cu un **conținut de viață nouă**.

Pr. Dr. GRIGORIE MARCU
Profesor la Institutul Teologic Universitar, Sibiu

PERSONALITĂȚI FEMININE ÎN EPOCA VECHIULUI TESTAMENT

Trăim vremuri de mari prefaceri istorice. Se realizează, încet-încet, idealurile pentru care au luptat cei mai buni oameni. Acest nou câmp de activitate minunată n-a fost oare deschis și de personalitățile feminine și mai ales la femeia mamă, care-l învață pe copil, din fragedă tinerețe, să fie harnic, cinstit, cuviincios, și să iubească toate sacrificiile care ținesc spre un viitor fericit?

În epoca Vechiului Testament starea femeii a fost una de înjosire. Unii scriitori regretau că și femeile mai privesc soarele. Femeia era considerată o ființă inferioară și era oarecum o proprietate a bărbatului, de care acesta dispunea, ca de orice obiect, după bunul său plac. De o emancipare a femeii, pentru dobândirea de drepturi egale cu ale bărbatului, nu putea fi vorba. Sub influența profeților, și prin voință stăruitoare, totuși au izbutit unele femei, și în antichitate, să se afirme folositor în societate.

Pentru a vedea acest rol al femeii din V. T. am crezut potrivit să descriem pe cele mai însemnate femei, ca să vedem fazele prin care a trecut femeia în V. T. și mai ales să dovedim că femeia se poate distinge prin calități superioare, unele din ele devenind celebre prin rolul pe care l-au avut în viață. Pentru a vedea în ce măsură a dat V. T. posibilitatea de a-și consacra femeia înțelepciunea, capacitatea și talentul, în slujba binelui oștesc, ar trebui să începem chiar cu prima femeie menționată în V. T., Eva, care și-a îndeplinit cu abnegație marea cinste de mamă și soție devotată. Ea a lucrat cot la cot cu bărbatul ei în munca pentru a spori binele. Trecând la alte femei, vom vedea cum din viața de sărăcie și nevoi se ridică o mulțime dintre ele, care contribuie cu priceperea lor la bunul mers al gospodăriei, iau parte alături de bărbații lor la lupta pentru viața luminoasă

a copiilor, participă la conducerea treburilor obștești, duc diferite munci de răspundere și, însuflețite de un înalt patriotism, promovează cu curaj virtuțile.

Unele sînt femei virtuotoase, altele luptătoare pentru cauze obștești, eroine sau martire, favorite și încurajate de un mare respect și de dragoste.

Lăsînd să se succedă imaginea lor vom putea constata că „ele erau cele mai asuprite dintre asupriți”.¹ La vechii greci femeile sînt numai pentru a crește copii. Euripide, care ura femeile, „regreta, în Hipolit-ul său, că și femeile privesc soarele. Femeia era izolată, nu mergea cu bărbatul”.² Și la alte popoare ale Orientului antic, femeia trăia într-un cort separat, cu copiii (Gen. 24, 67), sau în camera pentru femei. Totuși, era mai liberă la evrei. Eliberîndu-se uneori de sub tutela apăsătoare a bărbatului s-au însuflețit și unele femei pentru înfăptuirea mărețelor idealuri. Atari femei sînt Ada, Țila, Sara, Agara, Dina, Edita, Reveca, Lia, Ana, Rut, Debora, Dalila, Rahav, Virsavia, Sulamita, Regina din Saba, Iudita, Estera, Sîsana, Ana (mama fraților Macabei), Baala, Aseneta, Hulda, Văduva din Sarepta, Semiramida, Cleopatra, Sibilele și altele.

V. T. care la început nu înregistrează decît evenimente cu o semnificație deosebită, ne redă cuvintele primului om, care văzîndu-și soția a exclamat: „Aceasta este os din oasele mele și carne din carnea mea. Aceasta se va numi femeie, căci din bărbat a fost luată” (Gen. 2, 23).

Cuvintele „os din oase...” arată înrudirea între bărbat și femeie și justifică necesitatea tovarășiei. Evreescul „ișah”, determină mai de aproape adevărul că femeia a fost creată din bărbat, decît românescul „femeie”. Cuvîntul „iș” (bărbat) și „ișah” (femeie) sînt rînduite etimologic. În evreește femeninul „ișah” (femeie) s-a format prin adăugirea terminației „ah” la masculinul „iș” (bărbat).

Gen. 2, 24 informează că prin căsătorie soții formează o unitate mai perfectă chiar decît raportul dintre copii și părinți. Se

1 Lucia *Demetrius*, Participarea femeii la opera de construcție ... în rev. „Femeia”, an. XI, nr. 4, 1956, p. 4.

2 Dr. Dušan *Glumac*, prof. univ. Beograd: Socialni položaji Zene Kod starih Ievreja (Poziția socială a femeii la vechii evrei), Beograd 1930, trad. în rom. de Svetozar Naidan, mns. p. 7; cf. și Romul *Cîndea*, Femeia la vechii evrei, „Revista Teologică”, Sibiu, nr. 7—8, 1907, p. 289—300.

instituie aici monogamia, ca formă de viață conjugală acceptată de dreptul divin. Pentru a se arăta că primei femei îi lipsea ideea de ceva necurat și păcătos citim că „erau goi și nu se rușinau”. Cuvintele indică nevinovăția morală a femeii. Ea a fost bună la început. Roasă însă de germenii cupidității, un șir de năzuinți se născuseră în sufletul ei, de a ști, „de a i se deschide ochii”.

Prima femeie, Eva, era o ființă sociabilă din fire. Cărțile canonice nu ne dau prea multe informații despre viața ei, însă apocrifa „Viața lui Adam și Eva” face unele întregiri. Astfel ea ne informează că Eva a plîns cu amar moartea soțului ei Adam. Ea nu știa unde a fost înmormîntat. Simțindu-și sfîrșitul apropiat ea se ruga fierbinte să fie așezată lîngă Adam: „Doamne, nu mă înstrăina pe mine, roaba ta, de trupul lui Adam din care m-ai făcut, ci învrednicește-mă, nevrednica de mine, a fi împreună cu el. Precum am fost împreună în rai, nedespărțiți chiar în călcarea poruncilor Tale, nu ne despărți nici acum ... După rugăciune ea a suspinat adînc, apoi cerul s-a deschis și Dumnezeu a primit sufletul ei. Indrumat de arhanghelul Mihail, Set, fiul ei, îi luă trupul și-l așază alături de cel al lui Avel pînă la a doua înviere...”³

În primul stadiu al ei femeia n-are parte decît de suferință. Mare i-a fost suferința în calitatea de mamă, apoi ardoarea față de bărbat și subordonarea față de el. Femeia devine roaba bărbatului, căruia i se adresează cu vorba „domn” (Gen. 17, 12). Starea de inferioritate a femeii o dovedește și faptul că ea se cumpăra de către soț. „Ea era o posesiune mai întîi a părinților, care o vindeau, apoi a bărbatului, care o cumpăra pe bani”⁴.

Iacob slujește pe Laban 7 ani pentru Lia și alți 7 ani pentru Rafila (Gen. 29, 18). Adevărat că această stare era numai tolerată, dovadă că Lia și Rafila se revoltă „pentru că tatăl lor le-a vîndut și le-a mîncat banii” (Gen. 31, 15). Femeia nu avea dreptul la divorț, numai bărbatul. Dependența de bărbat o indică și faptul că ea nu putea face o făgăduință (vot), fără consimțămîntul aceluia. În viața publică nu i se dădea nici un rol, nici a participa activ la cultul divin nu-i era îngăduit. Dacă totuși au existat excepții, acelea sînt destul de rare. Astfel V. T. cunoaște

3 K. Kautzsch, Die Apokryphen und Pseudoapokryphen des. A. T., Vol. II, Tübingen 1900, p. 528.

4 I. Benzinger, Hebr. Archäologie. Fr. in Breisgau-1894, p. 138.

femei care și-au cucerit independența și s-au impus într-un fel sau altul. O femeie de care se leagă anumite calități a fost Ada, soția lui Lameh. Numele ei înseamnă „podoabă”, „împodobită”. Ada a fost mama lui Iabal, inițiatorul vieții nomade, și a lui Iubal. Acesta a fost o fire poetică. El e inventatorul instrumentelor muzicale.

A doua femeie a lui Lameh a fost Țila, un exemplu de mamă tot așa de vrednică ca și Ada. Fiul ei, Tubalcain, a inventat instrumentele metalice, iar fiica ei, Noemina, era o femeie plăcută și admirată de toți.

Ada și Țila călcară ordinea sfântă, de la început, introducând poligamia, „izvorul grozavei decăderi a demnității de om a femeii”.⁵ În V. T. n-a fost hotărât numărul femeilor. Poligamia se lășise atât de mult, încât Moise se văzu silit s-o accepte; puse însă unele restricții.

Cea mai veche cântare biblică este închinată acestor două femei, din străvechea istorie a omenirii (Gen. 4, 23). E o poezie lirică pe care le-o dedică Lameh. Imnul constă dintr-o introducere și trei hemistihuri. După formă avem aici un paralelism sinonim. Versurile sînt un imn al crimei. Lameh își elogiază bravura de a fi ucis un om. O face aceasta nu pentru a arăta că a dat întrebuițare arbitrară invențiilor tehnice, ci pentru a câștiga simpatia și respectul soțiilor sale Ada și Țila.

O femeie care a dus o viață tăcută și încadrată într-o atmosferă de muncă a fost Sara, soția lui Avraam. Ea e menționată întâia dată în Gen. 12, 5, cînd Avraam „a luat pe Sara și toată averea lor, pe care o dobîndiseră în Haran, și au purces să meargă în pămîntul Canaan”.

Sara era „tînără și frumoasă la chip” (Gen. 12, 11), de aceea a fost cauza multor necazuri pricinuite soțului ei. Frumusețea ei deosebită atrase atenția faraonului Egiptului. Ea fu invitată la palat (Gen. 12,15) și îi propuse să rămînă la curte în calitate de soție. A acceptat numai de teamă, ceea ce făcu și Avraam, declarînd-o soră a sa. El a pus mai presus viața proprie decît cedarea soției. În epoca acelor moravuri nu era rar cazul cînd soția era împrumutată unui străin sau prieten. Sara avea însă o concepție sănătoasă despre viața de familie. Ea nu s-a dat învinsă, ci își păstrase dragostea pentru soțul ei pe care-l iubea.

5 A. P. Lopuhin, *Istoria biblică a V. T.*, trad. de Patriarhul Nicodim. Tom. I București 1944, p. 157.

Sara a făcut regelui cunoscut secretul că nu e sora, ci soția lui Avraam. Astfel reuși să salveze cinstea uniunii conjugale. Greșala de a-și fi cedat cu ușurință femeia o ispăși mai târziu Avraam. El trebui să sufere certarea aspră a unui păgîn și alungarea peste graniță. Metodică și stăruitoare pînă la sfîrșit, Sara s-a înălțat adesea cu primejdia vieții (Cf. și Gen. 12, 19; cf. Gen. 20, 3), mai presus de treapta societății în mijlocul căreia a fost așezată. În cele aproape zece decenii de căsătorie Sara s-a înțeles foarte bine cu soțul ei. Singura ei umbră era lipsa de copii. Ea cugetă că totul trebuie subordonat interesului de a deveni mamă. Se simțea atît de nefericită, încît fără copii viața ei i se părea lipsită de farmec. Lipsa de copii o considera un greu blestem, iar mulțimea de copii o adevărată binecuvîntare. Pentru a ieși din această situație, Sara propune soțului ei acceptarea roabei sale Agara ca soție de rangul al doilea. Intrucît roaba este proprietatea stăpînului, tot așa și copilul, care s-ar naște, va deveni al lor. Cu roaba sa Avraam are un copil, Ișmael pe nume. Sara nădejdea n-o pierduse. Cînd se părea că-i uitată cu totul semnele maternității se arătară tot mai sigure. Cuprinsă de emoție Sara „rîse”. Zîmbetul i-a fost expresia bucuriei de a fi mama copilului Isaac. De atunci era tare fericită și cum înainta în vîrstă muncea cu tot mai multă tragere de inimă.

Sara se ocupa mult și de buna gospodărire a casei. O grădină bogată, o curte curată, o masă confortabilă și gătită cu mult gust era bucuria ei, nu numai cînd era vorba de a satisface cerințele familiei proprii, ci mai ales pe cele ale oaspeților ei. În cazul acesta casa se punea în picioare, turtele din floarea de făină țineau locul pîinii, în loc de mîncarea frugală obișnuită se tăia vițelul cel gras, iar unt și lapte nu lipsea de pe masă (Gen. 18, 6—8).

Sara a murit la 37 de ani după nașterea lui Isaac. Ea a fost înmormîntată la Hebron, în cripta familiei, din peștera Macpela. Mormîntul ei se vede și azi, sub moscheia ridicată de musulmani.

Sara este tipul femeii cu dragoste arzătoare pentru copii. Astăzi încă îi pomenim, în rugăciunile noastre, numele, ori de cîte ori se încheie o căsătorie nouă.

O femeie care impresionează prin învățămintele ce se desprind din viața ei de suferință este Agara. Ea era de origine din Egipt. A adus-o în Palestina Sara, soția lui Avraam. Poate i-a fost dăruită de Faraon, ca să fie slugă la un nou stăpîn. A gustat din toate veninurile vieții. A cunoscut foamea, căldura, frigul,

disprețul celor tari și în general răutățile vieții. A suferit mult fiind că a iubit sincer. În urma legăturilor impuse de stăpîn Agara rămîne în altă stare. De acum conflictul dintre ea și stăpînă devine inevitabil. Stăpîna își urăște sclava, o urmărește, o maltratează (Gen. 16, 6). Alungată de la stăpîn ea apucă spre Egipt în cercă purtîndu-și bruma de veșminte și merinde, un balot cu ciorapi, căițe, cingători, scutece și alte mărunțișuri, în vederea evenimentului care trebuia să se producă în orice ceas. În situația în care se găsea ea înainta tăcută și tristă prin cîmpia arsă și înfricoșătoare. Nu se răzvrătește împotriva oamenilor, a nedreptății și a ocărilor ce cad asupra ei, dar simte că nu le merită. Bătută de vînt și uscată de arșița soarelui, flămîndă și ruptă de oboseală, ea fu nevoită a face drumul înapoi la stăpînă și a se pune sub ascultarea ei (Gen. 16, 9). Într-o mohorîtă zi de toamnă, cînd florile se scuturau, Agara născu un copil. Agara era fericită cu dînsul. Dar stăpîna se temea că acesta ar ridica, mai tîrziu, pretenții asupra moștenirii, de aceea impune bărbatului o măsură radicală împotriva slavei: „Izgonește pe sclava aceasta, căci nu va moșteni fiul acestei slave împreună cu fiul meu” (Gen. 21, 10). „Și s-a sculat Avraam de dimineață, a luat pîine și un burduf cu apă și le-a dat Agarei și le-a pus pe umerii ei, și copilul, și a izgonit-o” (Gen. 21, 14).

Luînd copilul de mînă apucă din nou pe drumul Egiptului. Înaintarea se făcea cu anevoie, copilul leșinase căci căldura era insuportabilă, iar apa din burduf se terminase. Cu ochii plini de lacrimi, mama, crezînd că copilul își dă sufletul, s-a tras la o parte, pentru ca Ișmael să nu mai audă plînsul ei.

Cu prețul multor sacrificii Agara a dus cu succes lupta cu mizeria, pînă la adolescența copilului, care deveni părintele unui popor numeros, al arabilor.

Viața Agarei este o tragedie eroică. Ea a cucerit prin dîrzenie dreptul la viață.

O femeie care a luptat victorios împotriva unor moravuri decadente a fost Lia, fiica lui Laban din Mesopotamia. Aceasta se trăgea dintr-o veche familie, cunoscută pentru serviciile ei în Asiria. Era o urîțenie de femeie: „Ochii îi erau adormiți”, zice Biblia, descriind figura ei puțin expresivă (Gen. 29, 17). Se simțea cu totul nefericită văzînd cum trec anii, fără a intra în armonia vieții de familie. Tînră, lipsită de orice farmec, era însă de o inteligență fără pereche. Visul ei cel mai sfînt era de a îm-

plini porunca grăită în faptul lumii: „Creșteți și vă înmulțiți” (Gen. 1, 28).

Un tânăr îndrăzneț și cu fața aprinsă de încrederea în sine, veni în una din zile la Laban, în căutarea unei mirese. În afară de Lia, Laban mai avea o fată mai tânără, pe Rafila, dar „frumoasă la făptură și drăguță la față” (Gen. 29,17).

Setos după puterea de a stăpîni cît mai mult și de a fi glorios prin avere, se opri aici, cu gîndul la Rafila. Părțile căzură de acord. Nunta cu Rafila se fixase. După obiceiul locului nu se cădea ca „fiica cea mai mică să se mărite înaintea celei mai mari” (Gen. 29, 26). Punînd în joc toată dibăcia ei, Lia reuși să-i încurce socotelile candidatului, stăpînit de plăcerile fugare. După obiceiul locului tatăl conducea pe fiică în apartamentul miresei. Mireasa mergea acoperită cu voal de fecioară. Conducerea miresei, după nuntă, o făcu Laban tatăl, intenționat, pe întuneric, căci era Lia și nu Rafila (19, 23).

Mirele înșelat a încercat să se răzbune, dar pe urmă a apreciat pe Lia pentru ingeniozitatea ei. Familia ei s-a scuzat că obiceiul locului cerea ca cea mai mică să nu se mărite înaintea celei mari (29, 25).

Lia a lăsat ca moștenire învățătura că bărbații trebuie să privească cu mai multă seriozitate căsătoria. În alegerea tovarășei de viață criteriile nu sînt frumusețea sau starea materială.

O femeie devenită celebră este **soția lui Lot**. Nu se cunoaște numele ei. Tradiția îi zice Edita. A trăit în Sodoma, împreună cu soțul ei și cu cele două fete ale lor. Lot era un om drept și iubitor de adevăr, dar cei din Sodoma erau vestiți prin crimele și fărădelegile lor. Sfînta Scriptură ne povestește că Dumnezeu a trimis un înger ca să vestească că se va nimici locul acesta, prin ploaie, pucioasă și foc, pentru că s-a mărit strigătul lor pînă la cer (Gen. 19, 13).

Intemperii însoțite de descărcări electrice au aprins pămîntul, bogat în zăcăminte petrolifere, și a nimicit orașele Sodoma, Gomora și așezările apropiate. Prin ardere nivelul pămîntului a rămas mai jos decît restul, iar abisul produs prin ardere s-a umplut cu apă.

Pentru a evita catastrofa Lot se desprinde de căminul său. Evacuarea trebuia făcută urgent, orice întîrziere putea fi catastrofală. Examinînd cu o accentuată curiozitate de regret, cele petrecute în urma ei, soția lui Lot a întîrziat și a fost surprinsă

de curenții sufocați, care veneau dinspre locul catastrofei. Peste cadavrul ei s-a așezat un strat considerabil de sare topită, care cu timpul s-a pietrificat.

Cazul dovedește cât de hotărîtoare este clipa și cât de grozav se răzbună greșala. Femeia lui Lot a rămas tipul femeilor pe care le roade curiozitatea nejustificată, care se răzbună dureros.

Pedepsirea de aici are scop pedagogic. „Cum medicul face bine chiar și cînd pricinuieste trupului neplăceri și dureri — el luptă doar împotriva boalei nu împotriva bolnavului — așa și Dumnezeu îngrijește prin pedepsirea unei părți pentru mîntuirea întregului; cum nu medicul ci boala pricinuieste operația, tot așa și dărîmarea Sodomei și peirea femeii lui Lot, își are pricina în măsura prea încărcată a păcatelor”.⁶

Mîntuitorul, aducîndu-și aminte de muierea lui Lot, zice că „oricine va căuta sufletul său să-l mîntuiască, pierde-l-va” (Lc. 17, 32—33).

O femeie care trăiește în amintirea generațiilor este **Dina**, fiica lui Iacob și a soției sale Lia. Ea s-a născut în Mesopotamia. În Canaan a trăit în diferite alte localități, mai pe urmă s-a stabilit, împreună cu părinții și frații ei, la Sichem. Cap. 34 din Cartea Facerii istorisește un episod din viața ei. În una din zile a ieșit Dina să-și caute prietene între fetele din partea locului. A văzut-o Sichem, un bărbat din localitatea cu același nume, care a răpit-o și a umilit-o. Sichem o iubea din toată inima și voia să-i cîștige învoirea pentru căsătorie. El a rugat pe tatăl său, Hemor, să intervină la Iacob, al cărui consimțămînt era hotărîtor, după obiceiul în uz atunci acolo. Auzind cele petrecute Iacob n-a luat nici o hotărîre pînă la întoarcerea copiilor săi de pe cîmp. La cererea în căsătorie trebuiau să fie toți membrii familiei, deci și frații. Frații Dinei își exprimă indignarea față de nelegiuirea lui Sichem, pătrund în casa lui Sichem pentru a elibera pe sora lor. Pe Hemor și pe Sichem, fiul său, i-au ucis cu tăișul săbiei și au luat pe Dina. Apoi fiii lui Iacob se năpustiră asupra cetății și o prădară, pentru că a fost necinstită sora lor. Ei le-au luat vitele și toată averea iar pe femei și pe copii îi luară captivi.

În acea vreme, umilirea unei fete se pedepsea prin răzbu-nare cruntă din partea rudelor apropiate.

⁶ Sf. Vasile, Omilia: „Că nu Dumnezeu este autorul răului”. M. G. tom. 31 (3) col. 333.

Despre Dina nu mai știm nimic, doar tradiția orientală spune că soția dreptului Iov n-ar fi fost alta decât Dina, fiica lui Iacob.⁷

O altă femeie devenită celebră pentru prudența și dragostea ei de popor este Miriam. Originea etimologică a numelui e discutată. Otto Bardenhewer susține că Maria, a cărei formă veche este Miriam, se traduce cu „corpulentă”, ceea ce ar fi „frumoasă”.⁸ H. Grimme susține că Miriam este nume teoforic de nuanță sud-arabică. Numele Miriam ar însemna: „rudenia mea este Cel înalt” (Dumnezeu).⁹ Mulți comentatori se gîndesc la cuvîntul „merit”=„iubitoare”.¹⁰ În tot cazul numele reflectează o calitate. Miriam s-a născut în Egipt dintr-o familie de oameni pioși. A crescut într-o atmosferă morală și religioasă. În epoca aceea era în vigoare legea de stîrpire a copiilor străini. Toți pruncii evrei, de parte bărbătească, trebuiau deci aruncați în Nil. Miriam chiar dobîndise un frate. Copilul era frumos și vesel. El a fost ascuns cîteva luni, dar trebuia lepădat. Pentru a nu se înneca în apele Nilului el fu așezat într-un coșuleț. Miriam veghea, se ruga și plîngea zile întregi pe marginea Nilului, nădăjduind doar în mila Celui de Sus. Nu peste mult trecu pe acolo fiica faraonului, care zăbind frumosul copil îl duse la dînsa. Miriam, care văzu de departe ce se întîmplase, alergă în grabă și-i ceru domniței îngăduința să caute o doică potrivită pentru copil. Ea aduse chiar pe mama copilului și astfel îl salvă de la moarte, învrednicindu-l și de dragostea maternă.

Această femeie tînără a trăit prin sec. XV înaintea erei noastre. A fost de mult folos lui Moise. Marile prefaceri inițiate de fratele ei i-au dat ocazie să-și pună la contribuție dragostea pentru eliberarea poporului ei din captivitatea egipteană. O pasiune muzica și dansul. Exodul (15, 20) ne informează că „a luat în mînă timpana și au ieșit, toate femeile după dînsa cu timpane și dansînd”. Timpana (evr. tof.), sau tamburina, consta dintr-un cerc peste care era o piele întinsă. Sunetul se obținea lovindu-se cu pumnul. „Femeile îl întrebuițau pentru a acompania dansul.

7 E. Palis, Dina, în: Dictionnaire de la Bible (Vigouroux) tom. II, p. II, Paris 1926, p. 1437.

8 H. Grimme, Der Name Miriam, în: Biblische Zeitschrift, herausgegeben von I. Göttsberger u. Dr. I. Sickenberger, VII. Jahrg. Fr. im. Breisgau 1909, p. 245.

9 Grimme, o. c., p. 251.

10 P. Heinisch, Das Buch Exodus, Bonn, 1934, p. 127.

Spre a sărbători cucerirea libertății femeile dansau și cântau, conduse de Miriam.

Miriam era și proorociță (haneviia; Ex. 15, 20). Ea se referă la această calitate a ei când zice: „Oare numai prin Moise vorbește Domnul, nu vorbește oare și prin noi?” (Num. 12, 2).

Miriam întruchipează prudența și dragostea frățească.

Ana, soția lui Eclana, a trăit în epoca judecătorilor (1370—1050 î. Hr.). Ea nu avea copii și din pricina aceasta era foarte mîhnită. Adesea plîngea. N-o puteau liniști nici vorbele blînde ale soțului ei și nici alte bucurii ale vieții. Era o femeie temătoare de Dumnezeu și un model prețios de credință. Ea ducea o viață plină de pietate. Intr-una din zile se ruga așa: „Doamne, dăruiește-mi un fiu și ți-l voi închina ție, cu voie bună pentru toată viața sa” (I Sam. 1, 11). Ana se ruga cu convingere. Preotul văzînd-o atîta vreme nemișcată în stare de rugăciune socotea că e beată și repezindu-se la ea îi zise: „pînă cînd mai stai aici în stare de beție? Du-te acasă și te trezește!”. Ana luînd cuvîntul răspunse blînd: „Nu, domnul meu, nu sînt beată, n-am gustat nici vin nici altă băutură amețitoare, femeie cu suflet obidit sînt eu, m-am rugat lui Dumnezeu să-mi dăruiască un copil” (I Sam. 1, 13—15).

Istoria Sfîntă spune că nu peste mult timp Ana se învrednicise de un copil, pe care-l numi Samuel, adică „Dumnezeu a auzit”. După ce s-a înzdrăvenit copilul, l-a dus la preotul Eli și l-a lăsat în grija lui, ca să slujească lui Dumnezeu.

Ana e pentru mame o imagine de virtute, pietate și mai ales încredere în Dumnezeuul părinților care i-a dat tăria și speranța.

Una dintre puținele femei ale antichității care a pornit o luptă strașnică împotriva asupririi a fost **Debora**. În lupta aceasta grea ea a cîștigat atîta autoritate încît deveni cea dintîi femeie judecător în Israel. Calitatea de judecător avea un înțeles larg, cuprindea drepturi egale cu ale unui monarh, activitatea judecătorească extinzîndu-se asupra tuturor triburilor din Canaan. Debora a fost și profeteasă. Ea e numită de-a dreptul proorociță (Jud. 4, 4), femeie inspirată, ca și Miriam (Maria), sora lui Moise (Ex. 15, 20), sau Hulda (II Regi 22, 14). Ea simțise că trebuie să elibereze pe frații ei de sub jugul lui Iabin. Cu ajutorul generalului Barac, un bărbat destoinic, ea izgonește pe invadator. În armata vrăjmașe se produce o astfel de panică încît

comandantul oștirii, Sisera, a sărit din carul lui de luptă și a fugit pe jos (4, 15).

Această victorie este poetizată de către Debora, care-i un fel de mamă a poporului, cum se numește ea singură: „Satele erau părăsite în Israel, erau pustii, pînă ce m-am ridicat eu, Debora, pînă ce m-am ridicat eu, ca o mamă în Israel” (5, 7).

Femeie inimoasă, ea apăru în mijlocul poporului, îmbărbătindu-l și chemînd cu înflăcărare mulțimea să-și apere libertatea și independența: „Pentru ce stați în cercuri? Ca să ascultați cavatul ciobănesc, cînd între cete sînt mari frămîntări sufletești?”.

Tumultul a răspuns îndată la chemarea sub arme. Dușmanii au primit o lovitură grea, după care nu s-au mai refăcut, încît după acea victorie țara a avut liniște timp de 40 de ani (5, 31).

În Debora „profeteasa și oracolul ceresc salutăm poezia sacră și inspirația divină”.¹¹

O personalitate feminină care atrage atenția este: **fiica lui Iefta**.

Multă vreme tulburară amoniții liniștea Canaanului. Judecătorul Iefta interveni, în cîteva rînduri, cu propuneri de pace. Era în stare să facă orice sacrificii, numai să evite vărsarea de sînge. Zadarnice i-au fost numeroasele încercări și fără de nici un rezultat propunerile lipsite de viclenie ale lui Iefta. Trebuiau să decidă armele. Întreg Canaanul se prefăcu într-un cîmp de bătaie. Tendința de război răscoli nemulțumirea poporului, mai ales după ce Iefta cutreieră toate regiunile, pentru a îmbărbăta la război. De succesul războiului Iefta a legat votul că „pe oricine va ieși din ușile casei mele, mai întîi, înaintea mea, cînd mă voi întoarce cu pace de la fiii lui Amon, aduce-l voi ardere de tot...” (Jud. 11, 31).

Iefta a ieșit învingător. El veni victorios spre casă. Fiica sa îi ieși în întîmpinare, bucuroasă de succesul dobîndit. În fruntea unui cor de fete tatăl a fost primit cu cîntări și urale. Iefta văzîndu-și fiica a fost cuprins de mare durere, căci făcuse juruință că va jertfi pe primul care-i va ieși în cale. Convinsă de angajamentul luat de tatăl ei, ea se oferă, fără șovăire, spre jertfă, zicînd: „Tată! Fă cu mine după cuvîntul care a ieșit din gura ta! Îngăduie-mi numai un răgaz de două luni ca să mă duc să rătă-

11 A. S. Gold, *Istoria Evreilor*, P. III, Craiova, 1953, p. 215.

cesc prin munți și să plîng fecioria mea, eu și prietenele mele..." (Jud. 11, 37).

„...Iar după ce s-au sfîrșit cele două luni, ea s-a întors la tatăl ei și el a îndeplinit cu ea juruința cu care se jurase. Iar ea n-a știut de bărbat" (Jud. 11, 36—39).

Tînăra fecioară se topi pe rug. Ca o venerație față de copila care este întruparea patriotismului, de atunci a rămas obicei că în fiecare an se țin 4 zile de post și rugăciuni pe locul unde ea se stinse în floarea tinereții (11, 40), iar fetele cîntă acolo cîntece de jale.

O figură feminină reprezentativă prin devotamentul față de mama sa adoptivă a fost **Rut**. Ea a trăit cu multe secole înaintea erei noastre: cărțile sfinte zic că „în zilele cînd cîrmuiau judecătorii”. De obicei epoca aceasta se încadrează între anii 1370—1050 î. Hr. Atmosfera de pace idilică ne trimite la perioada ultimilor judecători. Fata iubea cu pasiune pe un tînăr din Betleem, care din pricina unei secete s-a mutat vremelnic cu părinții și un alt frate în Moabia. În timpul celor 10 ani emigranții uitaseră pricina pentru care plecaseră din Betleem. Erau mulțumiți și fără griji. Rut se căsătorii cu tînărul iubit și amîndoi își depăneau viața plăcut. Mare fu însă jalea cînd tatăl și fratele iubitului mor, rămînînd în viață numai Noemina, soacra frumoasei Rut. Multă vreme ținu jalea, pînă ce într-o zi iubitul ei o părăsise și el pentru totdeauna. Ca o floare ruptă de vijelie bărbatul ei s-a plecat cu supunere în fața puterilor neîndurate ale morții și a închis ochii blînzi într-o frumoasă zi de toamnă.

Astfel Noemina a rămas singură cu două nurori, într-o țară străină. Ea se hotărî să plece în Canaan. Înainte de a pleca ea sfătuiește pe cele două nurori să rămînă în țara lor, căci în țară străină vor avea puțini sorți de izbîndă.

Rut nu se lasă înduplecată de soacră să rămînă acasă: „Nu! Nu mă sili să te părăsesc și să mă întorc din preajma ta. Căci încotro vei merge tu, voi merge și eu și unde vei mîncă tu, voi mîncă și eu, poporul tău va fi și poporul meu și Dumnezeuul tău, Dumnezeuul meu..., unde vei muri tu, voi muri și eu, dar numai moartea mă va despărți de tine” (Rut 1, 15—17). Așa s-a întors Noemina, urmată de nora sa, moabiteanca Rut, și a intrat în Betleem pe la începutul secerișului. Rut e de ajutor neprețuit soacrei sale. Din cauza situației modeste în care se găseau, Rut fu nevoită să meargă pe cîmp să strîngă spice pe holdele oamenilor,

după secerători. Prin calitățile ei alese, căci era modestă din fire și plăcută la înfățișare, ea a câștigat bunăvoința secerătorilor, care nu numai că o îndrumau să adune spice, ci lăsau intenționat spice mai multe în urma lor, pentru a se întoarce acasă cu ispravă bună. Prin muncă și îndrăzneală Rut a răzbit prin cele mai aspre greutăți. Purtarea ei mulțumi pe toată lumea din Betleem. A fost o noră plină de grațitudine și o văduvă de o cinste personificată. Refuzase cu dibăcie mai multe cereri în căsătorie. Cedă, în cele din urmă, stăruințelor insistente ale soacrei sale, care o sfătuie să se căsătorească cu Vooz, un om cu un nume bun și de mare vază în tot ținutul acela. Din căsătoria ei cu Vooz s-a născut Obed, care a avut pe Iese, tatăl psalmistului David. Astfel s-a făcut vrednică să fie încadrată în genealogia Mântuitorului.

Între femeile cu prejudecăți care trebuiesc combătute se înșiră **Dalila**.

Dalila este o filisteancă devenită curtezană a eroului Samson. În realitate ea a fost o unealtă a filistenilor împotriva evreilor. Samson, a cărui vitejie extraordinară făcuse atâtea isprăvi și care asemenea unui Hercule a inspirat filistenilor atîta groază, fu învins, prin viclenia femeii pe care o iubea. Dalila izbuti, prin diferitele ei șiretlicuri, să afle secretul vitejiei lui: „Spune-mi, rogu-te, în ce stă puterea ta cea mare! Cum zici că mă iubești pe mine și inima ta nu este cu mine? Iată, a treia oară m-ai amăgit și nu mi-ai spus în ce stă tăria ta cea mare” (Jud. 16, 10—18). Și tot hărțuindu-l cu vorbele ei, a slăbit sufletul lui pînă la moarte. Samson, mișcat de lacrimile ei, îi descoperi toată inima sa, și-i zise: „Eu sînt un nazireu, adică un consacrat Domnului de la nașterea mea, și dacă cineva îmi va tunde pletele, atunci îmi voi pierde toată puterea și voi deveni ca toți oamenii” (Jud. 16, 18—20).

Dalila spuse îndată filistenilor taina puterii lui Samson. Ea îl adormi, și chemînd îndată pe un sclav ca să-i taie pletele în timpul somnului îl predete filistenilor. Aceștia îl legară în „lanțuri de aramă”,¹² îi scoaseră ochii și astfel orbit îl duseră apoi în temniță la Gaza și-l osîndiră să învîrtească la pietrele de moară.

Pînă azi Dalila a rămas modelul femeii cu influență păgubitoare asupra bărbatului.

¹² Gold, o. c., p. 70.

O femeie cunoscută prin isprăvile ei este **Virsavie** (Batșeba). Ea a fost soția ofițerului hetu Urie. Acesta era în serviciul regelui David. Virsavie, femeie ambițioasă, căuta mereu ocazii ca să fie văzută de tânărul rege David. Cunoșcându-i obiceiul de a ieși, în fiecare zi, pe terasa palatului, Virsavie se lăsă văzută de rege, în una din zilele când ea făcea baie. Ea plăcu regelui. Între timp ea țese cu regele o intrigă condamnabilă. În urma unui plan perfid, ajutați și de complicitatea lui Ioab, omul curții, Urie e trimis pe front împotriva amoniților. El moare eroic în luptă, la porțile cetății Raba. Batșeba „a plîns foarte”, iar când jalea a trecut a trimis David de a luat-o de soție. Din această căsătorie se naște un copil. Profetul Natan, sesizat de această intrigă urîcioasă, intervine prin instructiva parabolă cu mieluseaua (II Sam. 12, 1—10). Intervenția provoacă căința regelui. Această frîngere a inimii produce minunatul psalm (al 50-lea), cunoscut după cuvintele începătoare: „Miluiește-mă, Dumnezeule, după mare mila Ta...”.

Copilul Virsaviei, avut cu David, moare. Dar mai târziu are altul căruia îi dă numele de Solomon.

Femeie energică, Virsavie a jucat un rol important în viața publică. Ea a lucrat, prin Natan, omul zilei, în favoarea lui Solomon.

Oamenii curții, profitînd de boala și bătrînețea regelui, pun la cale moștenirea tronului. Adonia, unul din fiii lui David, e unul din pretendenți. Pentru a-și crea o atmosferă favorabilă, Adonia ieși în public cu toate onorurile regalității (III Imp. 1, 6). David consimți, ordinea nașterii lui Adonia îl îndreptățește la ocuparea tronului. El s-a înțeles cu Ioab, comandantul armatei, și cu preotul Abiatar, om cu influență la curte. Dar Virsavie a fost împotrivă. Ea zădărnicește planul regelui și lucrează în favoarea lui Solomon. Intrînd la rege, prezintă acțiunea lui Adonia ca o lovitură de stat și ca și când poporul ar aștepta ca regele să pună în aplicare autoritatea sa și să designeze singur pe Solomon de moștenitor. Ea motivează cu multă abilitate intervenția (III Imp. 1, 27). Regele rînduise să pună călare pe Solomon și să-l ducă în Ierusalim, ca să fie uns rege: „ca să șadă pe scaunul meu și să împărățească în locul meu, căci am poruncit să fie povățuitor peste Israil” (III Imp. 1, 34—35).

Virsavie a fost femeia cu multe vrednicii, de aceea Solomon a tratat-o cu mult respect (III Imp. 2, 19—20). Unii comentatori o judecă aspru pe Virsavie și cu tot dreptul.

Cine n-a auzit de **Sulamita**? E numele miresei din Cîntarea Cîntărilor (6, 12; 7, 1). Numele pare să fie o formă feminină a lui Selomoh (Solomon)=Irina (Pașnica), ca și la greci unde avem Irina (din Irîneos), la germani Friederica (din Friedrich), Mirislav la slavi.

Sulamita e o tînră, logodită — după unii căsătorită — cu un tînr păstor, din părțile ei. Intr-o zi însorită de primăvară, coborînd să privească livada și să se bucure cum s-a trezit la o nouă viață întreaga zidire, vede trecînd un convoi regal. Minuîndu-se de frumuseța ei, regele o invită să se suie în car alături de el. Curată și nevinovată, fetița nu refuză, ci primește. Ajunsă în palatul regal începe un adevărat zbucium sufletesc. Regele o ispitește cu multă dibăcie pentru a-i cuceri inima. Ea nu se lasă ademenită, nici chiar de posibilitatea de a ajunge regină. Nimic n-o poate face să se depărteze de iubitul ei. Uimit de tăria iubirii pentru alesul inimii ei, regele n-o silește să rămînă, ci ridicîndu-se mai presus de plăcerile trupești, după ce mai face o încercare să o cucerească, o lasă în voia ei, să plece. Bucuroasă să plece din locul unde ea a suferit atîta suferință, Sulamita pleacă și se întîlnește, în sfîrșit, cu iubitul, căruia i-a jurat credință.

Sulamita e fecioara care a cunoscut adevărata iubire, în locul pasiunilor, căroră s-au dat alte fete. Sulamita rămîne devotată iubitului ei. Prin ea se glorifică dragostea adevărată, în opoziție cu pasiunile și bucuriile vulgare, superioritatea monogamiei față de poligamie, elogiul căsătoriei, statornicie în dragoste, fidelitate conjugală și triumful sentimentului sincer asupra atracțiilor materiale (avere, lux, rang).

Cartea în care se descrie viața Sulamitei, Cîntarea Cîntărilor, slăvește iubirea adevărată, pe care o socotește cea mai prețioasă comoară a omului. Nu e vorba de iubirea trupească, ci de iubirea curată, neprihănită, sfîntă, care pleacă de la suflet și ajunge la suflet, despre care Cîntarea Cîntărilor spune că e „Tare ca moartea” (8, 6) și care trebuie să formeze temelia vieții.

Binecunoscută din artă mai mult decît din literatură, este **Regina din Saba**.

Saba (sau Șeba) a fost o țară pe malul arab al Mării Roșii. Țara se mai numea Arabia fericită („Arabia felix”) (Acolo stăpînea o regină foarte înțeleaptă. V. T. nu-i menționează numele.

După legendă ea s-ar fi numit Belkis. Intr-o zi își părăsi regatul, cu suită mare și cu cămile încărcate cu daruri prețioase și merse la Ierusalim pentru a vizita pe faimosul rege Solomon. Scopul vizitei a fost unul politic economic, dar ea voia să-i încerce înțelepciunea. Întâlnindu-se, cele două capete încoronate au discutat probleme de-ale vieții, despre înțelepciune, politice, economice și militare. Pentru a se convinge de înțelepciunea lui Solomon, regina din Saba a pus o mulțime de întrebări enigmatice, pe care, spre uimirea ei, el le-a rezolvat pe toate. În convorbirile cu dînsul ea „admiră înțelepciunea lui, adîncimea cugetărilor sale, spiritul său de dreptate, ordinea și strălucirea curții regale, măreția templului, frumoasele construcții cu care era împodobită capitala țării”.¹³ Regina felicită într-o scurtă cuvîntare pe supușii lui Solomon și indirect pe Solomon: „Adevărată era faima pe care am auzit-o în țara mea despre bogățiile și despre înțelepciunea ta, dar nu am crezut pînă ce am venit și au văzut ochii mei, și iată, nici pe jumătate nu mi s-a spus, înțelepciunea ta și bogăția ta întrece așteptările mele. Fericiți sînt oamenii tăi, care pururea stau înaintea ta și ascultă înțelepciunea stăpînului lor! Binecuvîntat fie Domnul, Dumnezeuul tău, care te-a pus pe tron ... ca să judeci și să faci dreptate” (III Imp. 10, 6—9).

Apoi ea a dat ca dar lui Solomon aur, o mulțime de vase scumpe, pline cu aromate și o cantitate mare de pietre prețioase. Solomon, la rîndul său, i-a dat reginei din Saba tot ceea ce a dorit și a cerut; pe lîngă aceea, i-a oferit o mulțime de daruri prețioase, și ea „plină de mulțumire se întoarce în țara sa, ea și slujitorii ei” (III Imp. 10, 13).

Regina din Saba a rămas celebră prin curajul și inteligența ei. Legenda spune că Solomon a fost atît de impresionat de frumusețea ei încît și-a părăsit tronul și țara și a plecat cu ea în Etiopia.¹⁴

Ea a rămas prototipul femeii mîndre care nu renunță la rolul public pe care-l poate avea în calitate de femeie. A fost o femeie emancipată care și-a manifestat calitățile cu o vigoare bărbătească.

Mîntuitorul se referă la Regina din Saba (Mt. 12, 42 și Lc. 11, 31), folosește acea întîmplare pentru a arăta zelul ei, care „a

¹³ Gold. o. c., p. 127.

¹⁴ F. Vigouroux, Saba (reine de), în: Dictionnaire de la Bible, tom. V. b. col. 1288.

venit de la marginile pământului să audă înțelepciunea...". El accentuează pilda edificatoare a femeii, care a întrupat tot ce se poate înțelege prin cuvintele nobil și frumos. Ea întruchipează iubirea de adevăr și înțelepciune și e o acuză împotriva lui Israil, care fuge de adevăr. O asemenea imprudență nu poate să rămână fără consecințe, la judecată.

Femeia care a întruchipat atâtea calități a fost adoptată de mulți. În legendă ea devine regina Etiopiei, cu numele de Macheba. Prințul Menilhec, numit Ibn-el-hagim (Fiul celui înțelept), să fi fost fiul lor? Se vorbește și în Egipt de un remarcabil rol al ei.

Iosif Flaviu o numește Nicaulis și o face regina Egiptului. Arabii îi zic Saba Bilkis.¹⁵ În Coran (27, 23) i se atribuie un rol important reginei.¹⁶

De această femeie glorioasă se ocupă mai ales scrierea apocrifă a V. T.: Legendele lui Solomon.

În epoca V. T. existau destule femei care pentru apărarea moralității, cea mai frumoasă podoabă a femeii, și pentru idealurile vieții încercau totul. O astfel de femeie nu era lipsită nici de vitejie. Între astfel de femei se înșiră și pioasa văduvă **Iudita**. Viața eroică a Iuditei e un fapt petrecut în veacul VI î. Hr.

Pe timpul acela asirienii erau conduși de împăratul Nabucodonosor. Împăratul are război cu regele mezilor, pe care textul Scripturii îl numește Arfacsad. Pe acesta îl învinge și-l ucide, punând capăt împărăției mezilor. Fiindcă în acest război Nabucodonosor a făcut apei la toate popoarele din jur, deci și la evrei, și fiindcă n-a fost ascultat, decide a se răzbuna. Răzbunarea o încredințează comandantului de oști, Olofern. Acesta, plecând de la baza de operații Ninive, supune toate popoarele din jur. Cei supuși trebuiau să adore pe Nabucodonosor ca pe un zeu. Evreii hotărăsc să se opună lui Olofern și își concentrează forțele defensive în cetatea Betulia, din Palestina de nord. Toate posibilitățile de aprovizionare și apoi asediază cetatea, ca s-o cucerească prin foame și sete. Neputând suporta foamea și setea cei asediați sînt pe punctul de a se preda. În deznădejdea lor ei se revoltă împotriva căpeteniilor, urgentînd capitularea. În acest moment critic apare eroina Iudita, o văduvă pe cît de

¹⁵ Vigouroux, o. c., p. 1288.

¹⁶ O. Isopescu, Coranul, 1912, p. 343.

pioasă pe atît de „frumoasă la făptură”. Ea poseda tot ceea ce se poate numi frumusețe orientală. Părul îi era negru, buzele înfocate și ochii scînteietori. Era și o femeie cu mare autoritate și onorată pentru înțelepciunea și virtutea ei. Ea ceartă pe apărătorii cetății că nutresc gîndul de a se preda. Iși schimbă hainele de văduvă și cochet gătită, pătrunde în tabăra dușmană, unde solicită o audiență la comandantul oștirii, generalisimul Olofern. Întîmpinată de sentinelele armatei asiriene ea răspunde: „Sînt fiică de evrei și fug de ei că ei vor fi nimiciți de voi. Și mă duc la Olofern, generalul oștirii voastre, ca să-i destăinuiesc adevărul și să-i arăt un drum pe unde să apuce ca să ia în stăpînire muntele întreg, fără ca să piară nici unul din oamenii săi” (10, 11—12). Ajutată și de farmecul frumuseții ei, căci „era negrăit de frumoasă” (10, 15), Iudita cucerește încrederea lui Olofern, care se minuna, cum s-au minunat și ostașii cînd stătea afară în fața cortului lui Olofern, pînă să-i dea de știre despre ea: „Cine poate să disprețuiască un astfel de popor care are în el asemenea femei?” (10, 19). Ea prezintă planul de cucerire a cetății Betulia. Profitînd de entuziasmul produs, de libertatea pe care o avea în tabără și de un ospăț dat întru cinstirea victoriei, ea decapitează pe Olofern și se întoarce în cetatea Betulia. De fapt Olofern își pierduse capul încă înainte, odată cînd a văzut pe Iudita și a doua oară cînd s-a îmbătat. La vederea Iuditei apărătorii prind curaj iar asirienii aflînd de isprava Iuditei o iau la fugă. Astfel e salvată cetatea prin eroismul femeii Iudita. Pentru curajul ei, această nemuritoare eroină fu sărbătorită și onorată de întregul popor. Osia îi mulțumește în numele orașului, iar căpetenia amoniților, Ahior, o felicită călduros (13, 23—27).

După victorie, Iudita s-a întors la moșia ei, ducînd o viață retrasă și evlavioasă. Mulți au poftit-o pe dînsa, dar n-a cunoscut bărbat în toate zilele vieții ei, din ziua cînd a murit Manase, bărbatul ei. „Și cît a trăit Iudita, nimeni n-a mai îndrăznit să tulbure pe israeliți și încă multă vreme după moartea ei” (16, 30).

Între femeile cu însușirile cerute pentru a fi cu adevărat o celebritate morală se rînduie **Susana**.

Celebritatea acestei femei se datorește virtuții ei fără de prihană. Soție a judecătorului Ioachim, ea a trăit în Babilonia, prin veacul IV î. Hr.

Părinții ei erau oameni cucernici și își crescuseră fiica după legea sfântă (Sus. 1, 3). Femeie gingașă foarte și frumoasă la făptură, dar temătoare de Dumnezeu (1, 2), a fost asaltată cu propuneri de dragoste de doi bărbați, „care-și stricaseră mintea” (1, 9) într-un moment când, plimbându-se prin grădina casei, Susana „voia să se scalde că era fierbințeală”. Bărbații erau magistrați și țineau ședințele în chiar casa lui Ioachim, soțul Susanei, încît privind-o zilnic s-au aprins de farmecul ei. În clipa atentatului nu era nimeni în grădină, afară de cei doi ascunși, care „o pîndeau pe dînsa” (1, 16), „căci celor două fete care o însoțeau le-a zis: „duceți-vă, aduceți untdelemn și săpun și încuiați porțile grădinii ca eu să mă scald” (1, 17). Urmărind-o și-au întors ochii lor „ca să nu privească spre cer și să nu-și aducă aminte de judecățile cele drepte” (1, 9). Și îndată după ce ieșiră fetele cei doi bărbați se sculară și alergară la ea și-i ziseră: „Vezi! Poarta grădinii este închisă și nimeni nu ne poate vedea și sîntem aprinși de iubirea pentru tine, îngăduiește-ne să fim cu tine. Iar de nu vom mărturisi împotriva ta că a fost cu tine un flăcău de aceea ai dat drumul fetelor ca să se ducă” (1, 20—21).

Amîndoi bărbații erau hotărîți să nu cedeze. Susana se opuse cu toată hotărîrea stăruinței lor de ademenire. Nimic nu putea schimba atitudinea ei. Susana, a cărei integritate de caracter nu-i îngăduia să se lase în voia instinctelor rele, a izbucnit într-o violentă discuție, condemnînd purtarea celor doi bărbați și suspinînd a zis: „Sînt strîmtoată din toate părțile, dacă fac ceea ce îmi spun moartea mă așteaptă, iar dacă nu fac nu pot să scap din mîna lor. Ci mai bine să nu fac și să cad în mîinile lor decît să păcătuiesc împotriva lui Dumnezeu”. (1, 22—23). Cei doi, punînd în aplicare planul de răzbunare, o acuză pe Susana, și găsesc crezare, fiind ajutați de situația lor de judecători.

Pentru Susana căsătoria este lucru sfînt. După obiceiul pămîntului, pentru călcarea infidelității conjugale se aplică pedeapsa capitală. Adulterul se pedepsește cu moartea (Deut. 22, 22). La egipteni, femeii necredincioase i se tăia nasul, la perși nasul și urechile.¹⁷ Susana e condamnată la moarte, după legea care prevedea această pedeapsă pentru adulter.

Este de remarcant lauda ce i se aduce Susanei pentru statornicie și pentru încrederea ce ea arată virtuților ei. Ea a rămas

prototipul femeii virtuoaase, care preferă moartea decît dezonorarea.

O femeie care şi-a atras mare răspundere în epoca V. T. este **Estera**.

Numele e adus în legătură cu cuvîntul persan „sistarach” = stea (cf. şi *στέρα* = stea) şi ar reflecta anumite calităţi, ar fi fost o stea între stele. Numele evreesc era Hadaşa. A trăit în veacul VI î. Hr. în Susa, capitala Persiei. Născută într-o familie de oameni virtuoşi ajunge la puterea bărbatului prin căsătoria cu Xerxe I, regele Persiei. Prinzînd putere, ea devine o luptătoare pentru cauza poporului oprimat. În anul al doilea al domniei sale împăratul face un ospăţ la care invită pe toţi fruntaşii vieţii publice din imperiu: „băuturile se turnau în vase de aur de felurite feluri iar vinul împărătesc curgea din belşug” (Est. 1, 8). Împăratul porunci ca împărăteasa Vasti să vină să-şi arate oaspeţilor frumuseţea. Femeie plină de demnitate, ea refuză împlinirea capriciului. Regele, supărat, o demite. Atunci curtenii porniră să caute pentru împărat o altă soţie. Adunate la palat pentru a-i fi prezentate Xerxe I alege pe o tînră orfană (Estera), „mîndră la stat şi frumoasă la chip” (2, 7), care-i plăcu pentru graţiile ei nevinovate.

Între Aman, întîiul ministru, şi între gardianul curţii, Mardoheu, tatăl adoptiv al Esterei, se iveşte un conflict, pentru că acesta „nu i se pleca şi nici nu i se închina” şi nici nu-i aducea onoruri divine (3, 2). Aman urzeşte un plan de nimicire a lui Mardoheu şi a celor din neamul lui. Decretul regal fixase pentru luna a 12-a, ziua 13 (Adar) aplicarea planului. Prin rugăciune şi post Estera înlătură pericolul: „Şi Estera, împărăteasa, a alergat la Domnul, şi lepădîndu-şi hainele mării sale s-a îmbrăcat cu haine de plîns şi de jale şi trupul ei s-a smerit foarte mult şi rugîndu-l pe Domnul Dumnezeu a zis: Domnul meu şi împăratul nostru tu eşti singur, ajută-mi mie celei singure, care n-am alt ajutor, fără numai pe tine. Întoarce sfatul lor, dă cuvînt bun înaintea mea în gura leului..., schimbă inima lui ... iar pe noi ne mîntuieşte..., ascultă glasul celor fără nădejde şi ne mîntuieşte pe noi din mîna celor ce caută să ne facă rău...” (Est. 4, 16).

Legea osîndea la moarte pe cel care ar fi intrat la rege nechemat. Îmbrăcîndu-se în haine de mărire şi „chemînd în ajutor pe Văzătorul tuturor şi mîntuitorul Dumnezeu” (Est. 5, 2), luă cu sine două fete, de una sprijinindu-se oarecum din alintare,

iar alta urmîndu-i îi ținea trena hainei. Cu fața veselă, ca și cînd ar fi plină de iubire, dar cu inima apăsată de durere ea se prezintă înaintea regelui și „a mutat Dumnezeu duhul împăratului întru blîndețe” (Est. 5, 6).

Estera oferă un exemplu frumos despre puterea postului și a rugăciunii. Prin rugăciune și post, sprijinite pe o viață stăruitoare și o luptă vrednică de laudă, Estera s-a împotrivit asuprii popularizînd maxima: „A te împotrivi tiraniei este a asculta de Dumnezeu”.

Pentru pomenirea veșnică a Esterei, care „a schimbat în tristarea în bucurie și jalea în sărbătoare”, s-a instituit sărbătoarea Purim. Estera este imaginea a ceea ce numim, pioasă modestie și sfîntă rezistență, care vor luci ca o stea scînteietoare în amintirea și recunoștința oricărei femei.¹⁸

O femeie care s-a impus atențiunii este **Mama fraților Macabei**. Ea se numea **Ana** și avea 7 copii, care de care mai jertfelnic. Era în epoca persecuțiilor lui Antioh Epifanes (=Ilustrul), căruia contemporanii îi ziceau Epimanes (=Nebunul), pentru că martiriză pe cetățeni atît de îngrozitor, pînă ce și el înnebuni și muri apoi la anul 164 î. Hr. Numele de Antioh era obișnuit la sirieni. Dintre regii Siriei, 13 — ca să numărăm numai pe cei mai cunoscuți — purtară acest nume. Antioh, intrînd în Ierusalim cu scopul de a-l jefui și de a supune ascultării sale pe toți cetățenii, introduse niște legi draconice. El constrînse pe toți evreii să se lepede de credința lor strămoșească și să îmbrățișeze cultul păgîn, adorînd pe Zeus Olimpicul și pe Jupiter Ospitalierul. Dușmanii acestor legiuiri erau pasibili de pedeapsa cu moartea. Unii s-au supus, prea puțini, alții s-au refugiat în munți, iar alții au rezistat teroarei. Martirii cei mai vestiți din epoca aceea au fost frații Macabei. Departe de a se teme, urmînd devotamentul tatălui lor, Eleazar, un venerabil de 90 ani, au declarat, în fața regelui, că sînt hotărîți să moară pentru legile și obiceiurile părintești. Ei au fost biciuiți, iar apoi li s-au aplicat pedepse barbare tuturor. Li se tăiară limba și extremitățile picioarelor și mîinilor, iar trunchiul mutilat era jupuit de piele și apoi aruncat în cazane înfierbîntate. Chiar cînd carnea celui dintîi copil sfîrșia în cazanul înroșit, mama și ceilalți frați îl îndemneau să primească cu seninătate moartea și-l mîngîiau că după suferință Dumnezeu va trimite mîngîiere. Al 2-lea, al 3-lea,

¹⁸ Gold, o. c., p. 215.

al 4-lea, al 5-lea, al 6-lea dovedesc aceeași dârzenie, iar mama lor are o ținută de tărie sufletească unică (II Mac. 7, 1—6).

Regele Antioh a încercat să-l ademenească pe al 7-lea fiu rămas încă în viață, ca să părăsească credința. Dar rămânînd neînduplecat, regele se adresează mamei, care fiind zdruncinată se credea că va ceda, cel puțin ca să-și salveze ultimul copil. Dar ea aplecată spre fiul ei îi aduce argumente ca să nu părăsească credința. Astfel și al 7-lea sfîrșește ca martir în fața ochilor cu o minune de tărie bărbătească ai mamei sale:

„Spuneți tatălui ceresc: Avraam a vrut să ofere jertfă numai un fiu, eu i-am jertfit șapte”. Apoi curajoasa mamă se aruncă, disperată, pe cadavrele fiilor ei, suferind cu statornicie aceleași torturi și cruzimi ca și dînșii.¹⁹

Mama Macabeilor este chipul femeii care preferă o moarte îngrozitoare decît o viață infamă. Biserica cinstește eroismul copiilor ei. Astfel ziua de 1 august a fiecărui an este închinată celor 7 frați Macabei.

Semnificativ este portretul femeii făcut în una din scrierile lui Solomon. Nu e vorba despre o femeie anumită, ci despre o femeie ca oricare alta. E mai degrabă idealul de femeie pe care-l concepe poetul. Acest model de femeie e numit: **Femeia virtuoasă** (Prov. 31).

Titlul acesta vine din Cartea Proverbelor, care ridică un fel de monument femeii: nu oricăreia, ci uneia, femeii care își cultivă cu stăruință însușirile. Aceasta este cumpănită în toate ale sale; bărbatul are încredere nemărginită în dînsa (Prov. 31, 11); ea face pentru el bine, nu rău, în toate zilele vieții ei (Prov. 31, 12), păstrează sfințenia vieții conjugale, lucrează cu plăcere, nu de silă, în atmosfera curată și confortabilă a casei. Ea învinge răul cu binele. Felul ei de a trăi e munca și cinstea, chibzuiala, atît pentru păstrarea cît și pentru sporirea averii.

Ea are pasiunea maternității și nu poate înțelege cum pot să existe femei fără pasiunea copiilor.

Frumusețea dinafară nu ține, ceea ce are valoare e munca, cinstea și temerea de Dumnezeu; frumusețea morală.

Aspectul vieții unei femei după rînduiala biblică se poate deduce și din Prov. 31, 1—9, unde o mamă dă sfaturi fiului ei, Lemuel, rege în Masa. Ea devine sfetnicul lui cuminte și face tot

¹⁹ Gold, o. c., p. 244.

ce-i stă în putință pentru a-l convinge să urmeze calea cea bună în viață, pentru a evita societatea celor răi, femeile care „iau puterea bărbaților”, băutura amestecată și neadevărul.

Un nume des întâlnit în V. T. și în istoria mai multor popoare din Orientul antic este **Cleopatra**. În V. T. numele îl poartă mai multe femei, care de care mai celebre. Una din ele este regina Egiptului, soția regelui Ptolomeu V Epifanie (204—218). Profetul Daniil se referă la ea în 11, 7. Aceasta era o femeie plină de devotament față de soțul ei regal.

A doua **Cleopatră** este tot o egipteancă, soția lui Ptolomeu VI Filopator (181—170). Ea trece drept cea mai renumită personalitate feminină a epocii (Est. 10, 15).

A treia **Cleopatră** e regina Siriei. Născută în Egipt, ca fiică a regelui Ptolomeu VI Filometor și a surorii sale Cleopatra, ea devine soția regelui Alexandru I Balas al Siriei. Cartea I Macabei 10, 57—60 descrie nunta acesteia. Ea a durat săptămîni de-a rîndul și s-a celebrat la Ptolemaida, cum fac regii, „cu cinste mare” (I Mac. 10, 58).

Mai tîrziu Ptolomeu ia atitudine dușmănoasă față de Alexandru și-i propune lui Dimitrie II Nicanor, rege al Siriei, tratat de alianță. El îi oferă mîna fiicei sale Cleopatra, declarînd că regretă că a căsătorit-o cu Alexandru. El a luat-o (I Mac. 11, 9—12) în căsătorie dar ajungînd captiv la părți fu atît de bine tratat încît ia în căsătorie pe însăși fiica regelui part Rodogana. Cleopatra nu-i iartă această faptă și-i îngreună în fel și chip domnia. Astfel ea se opune la intrarea acestuia în capitala țării, în Ptolemaida. Zăvorăște porțile și-l lasă să hoinărească fără căpătîi înapoi și încolo. Legenda spune că a fost asasinat chiar de Cleopatra, în momentul cînd se pregătea să se înbarce pentru Tir. Ea a ucis și pe unul din copiii avuți cu Dimitrie, Seleucus, pentru că acesta voia să ia tronul, fără consimțămîntul ei. Pare să fi murit otrăvit.²⁰

A patra, **Cleopatra VII**, e faimoasa regină a Egiptului. Născută la anul 69 î. Hr., ea fu alungată de pe tron prin intriga bărbaților. Era cea mai frumoasă femeie a epocii. Reprezenta cu multă demnitate regalitatea. În jurul capului purta totdeauna emblema faraonilor, imitînd șarpele.²¹

20 F. Vigouroux, *Cleopatre*, în: *Dictionnaire de la Bible*, II. b., Paris 1926, col. 805—806.

21 R. Renard și Cl. Sauvageot, *L'Égypte et L'Asie*, Paris (fără dată), p. 56.

Ea a ridicat în Alexandria un impunător monument farao-
nilor, un obelisc roz, de granit, cunoscut cu numele de „Stela
Cleopatrei”.²² În Hermont ea a zidit un măreț templu, în amin-
tirea unui copil avut cu Iuliu Caesar.²³

Era fastuoasă din cale afară. Istoricul Plutarh ne-a lăsat o
descriere a bărcii pe care se plimba regina Cleopatra: „Cleopatra
naviga, scrie el, lin în barca a cărei pupă (partea dindărăt) era
de aur, pânzele de purpură și vîslele din argint. Mișcarea lope-
ților era cadențată ca sunetul unui flaut, care se armonizează cu
cel al lirei... Cleopatra, așezată maiestuos, în felul cum se vede
adesea pictată zeița Venus, era culcată pe un pavilion brodat în
aur. Copii tineri, îmbrăcați cum se pictează de obicei Amorul,
erau în preajma ei, cu evantaie, pentru a o răcori. Femeile din
suita ei erau toate fermecător de frumoase, îmbrăcate ca Nereide,
sau Grații, stăteau unele la cîrma bărcii, altele la frînghiile co-
răbiei. Cele două maluri ale rîului Cydnus erau îmbibate cu miros
de parfum, care ardea pe vas...”.

Plutarh descrie o promenadă pe rîul Cydnus (din Asia
Mică), dar Cleopatra avea bărci tot așa de elegante și pe rîul
Nil....²⁴

Inteligentă și energică, ea cuceri simpatia lui Iuliu Caesar,
cu ajutorul căruia își recucerește tronul. Mare diplomată, ea se
împrieteni și cu Pompei și cu Marc Antoniu. Acesta, văzînd-o
atît de abilă, o ceru în căsătorie, după ce a salvat-o mai întîi de
la condamnarea la moarte. Pentru a nu cădea în mîinile lui Oc-
tavian, dușmanul înfocat al lui Marc Antoniu, ea s-a sinucis,
lăsîndu-se să fie mușcată de un șarpe veninos, la vîrsta de 39
de ani.

Talentul și arta de a dirija erau excepționale la această „vră-
jitoare” de pe valea Nilului. Nu-i lipsea nici diplomația, numai
așa se explică faptul că a ajuns regină temută în Orient și „îm-
părăteasă” cu prestigiu la Roma.

Ilustrul Pascal a scris că: „dacă această femeie ar fi avut
nasul puțin mai mic, ar fi putut schimba fața pămîntului”.²⁵

O femeie care a împărțit cu bărbatul ei toate îndeletnicirile
acestuia a fost **Aseneta**.

22 Renard și Sauvageot, o. c., p. 65.

23 Renard, o. c., p. 123.

24 Renard, o. c., p. 84.

25 I. Remer-Anselme, Femei celebre. București 1923, p. 318.

Numele se aduce în legătură cu **Neith**. Acesta era numele unei divinități egiptene, patroana orașului Sais. Grecii o identifică cu Minerva. A fost zeița rămasă totdeauna fecioară. Numele devenise popular în Egipt, l-a purtat fiica lui Putifar. Aseneta s-a născut în On (Heliopolis), oraș aproape de delta Nilului, unde tatăl ei era preot. Ea a devenit soția lui Iosif (Gen. 41, 45—50; Gen. 46, 20). A avut doi copii, pe Manase și pe Efraim, pe care Iacob îi înfiază devenind întemeietori de triburi. Viața Asenetei o descrie, mai pe larg, apocrifa V. T., intitulată „Iosif și Aseneta”. Cartea datează din sec. V al erei noastre. Ea descrie caracterul religios al Asenetei. Înțelegând cât de educativ este exemplul unității de credință în familie, ea a îmbrățișat, de dragul copiilor, credința bărbatului ei, Iosif. De fapt, apocrifa „Iosif și Aseneta” românează și viața Asenetei. Pe cât de cultă, pe atât de modestă, ea stătea izolată, deși a fost cea mai demnă colaboratoare a soțului ei. Ea a încurajat, în mare măsură, lucrările pentru aprovizionarea Egiptului și importante reforme îndeplinite sub ministeriatul lui Iosif. Moartea ei timpurie a fost adânc simțită de Iosif.

O femeie căreia i s-a încredințat un rol însemnat pentru epoca de atunci, a fost **Baala** (Bilha).

Aceasta a fost roabă în serviciul Rafilei, fiica lui Laban. Se vede că a fost o femeie de ispravă căci patriarhul Iacob i-a încredințat educația lui Iosif. După ce acesta a rămas orfan de mamă, „Iosif era cu fiii Baalei” (Gen. 37, 2), adică n-a crescut în libertate, în voia instinctelor, ci sub supravegherea Baalei, alături de copiii înțelepte Baala.

O femeie de mult bun simț și săritoare la necaz a fost **Văduva din Sarepta**. Era mai ales ospitalieră. Într-o epocă de criză alimentară ea primi cu bunăvoință pe profetul Ilie, care se adăpostise în orașelul Sarepta (III Imp. 17, 10). Generozitatea ei fu răsplătită din belșug. Sfânta Scriptură spune că Sf. Ilie a înmulțit în mod minunat făina și untdelemnul femeii: „Făina din chiup nu s-a sfârșit și nici untdelemnul din ulcior n-a secat...”. Atunci femeia i-a răspuns: „Acum cred că tu ești omul lui Dumnezeu și cuvântul lui Dumnezeu care este în gura ta este adevărat...” (III Imp. 17, 9—24).

O altă personalitate feminină a fost **Hulda**, soția unui funcționar de la templul din Ierusalim. Ea figurează între profeții

V. T. A precizat că omul e autorul fericirii sale proprii. Nimeni nu se naște bun sau rău. Valoarea omului depinde de educația care i se dă. Ca urmare, cei răi se vor nenoroci (IV Imp. 22, 14—20; II Cron. 34, 22—28).

Superstițioșii sînt trași la răspundere și li se vestesc pedepse. Hulda semnalează pericolul idolatriei și spune că nu se cuvine nici o servire idolului. Hulda tună și fulgeră împotriva celor care „tămîiază atîtor zei” (II Cron. 34, 25). Tocmai pentru îndeletnicirea cu idolatria Hulda simțea îndatorirea să vestească „rele” asupra Ierusalimului (II Cron. 34, 24).

Influența crescîndă a Huldei se vede și din faptul că descoperindu-se Cartea Legii, Iosia (sec. VII) nu a trimis pentru poață la Ieremia, ci la Hulda.

Profeteasă a fost și **Noadia**, după cum rezultă din Neem. 6, 14. Nu ni se dau aici informații ample despre Noadia, dar se vede că dezvoltase o activitate bogată undeva, căci Neemia o citează, zicînd: „Aduceți-vă aminte de Noadia, proorociță”!...

Altă femeie menționată în V. T. e **Abigaila**, soția regelui David (I Imp. 25, 3). A fost o femeie atașată vieții casnice, era bună, înzestrată cu alese calități feminine: bunătate, energie și prezență de spirit în fața celor mai grele situații ale vieții. Ea a evitat o mare vărsare de sînge prin intervenția ei înțeleaptă și spontană și luînd asupra ei orice răspundere (I Imp. 25, 14).

Același nume îl poartă o fiică a lui Naas (II Imp. 17, 25).

Menționăm apoi pe **Abihaila**, soția lui Abisur (I Cron. 2, 29) și pe cea cu același nume: fiica lui Eliab (frate al lui David). Ea a devenit soția regelui Roboam (II Cron. 11, 18).

Vrednice de pomenit sînt: **Abia**, soția lui Herson (I Cron. 2, 24) și **Abia**, soția regelui Ahaz (IV Imp. 18, 2; II Cron. 29, 1). Nu mai puțin cunoscută este **Avisag** din Sunem, numită și Sunamita. Era vestită prin sănătate și prin frumusețe (III Imp. 1, 3). Ea a asistat pe regele David la bătrînețe, purtîndu-i de grijă sănătății.

Merită să fie pomenite: **Avitalia**, una din soțiile lui David (II Imp. 3, 4), cu care are încă în Hebron pe copilul Sofatia; **Achinoam**, soția lui Saul (I Imp. 14, 51); **Ahsa**, soția lui Otoniel (I Cron. 2, 49); **Amital**, soția regelui Iosia (IV Imp. 23, 31). Numele de **Ana** îl poartă, pe lîngă mama lui Samuil, încă soția lui Tovit (Tov. 1, 9), femeie atașată suferințelor acestuia. În urma

orbirii lui Tovit și a sărăcirii lor, ea a întreținut cu lucru de mână, broderie și țesut, familia întreagă.

O femeie prevăzătoare a fost **Edna**, soția lui Raguel (Tov. 7, 8). Abia după îndelungată chibzuință s-a putut decide a căsători pe fiica sa cu Tovie (Tov. 7, 16—19).

O ciudată figură feminină a fost **Atalia**, din sec. VIII î. Hr. Ea deveni soția regelui Ioram din Iudeia (IV Imp. 8, 18). Îmbîcsită cu idei străine ea s-a lăsat copleșită de superstițiile și credințele celor din jur, încît merită cu tot dreptul epitetul de: „necredincioasa doamnă Atalia” (II Cron. 24, 7). Femeie ambițioasă, ea săvârși multă vărsare de sînge pentru a se menține pe tron, după moartea soțului ei, și pentru a aduce la ascultare pe toți. Ea a căzut victimă urgiei poporului, în drum spre palat (IV Imp. 11, 15).

Menționăm apoi pe **Tamara**, fiica lui Iuda, soția lui Her (Gen. 38, 6), **Tamara**, fiica regelui David (II Imp. 13, 1) și pe **Tamara**, fiica lui Absalom (II Imp. 14, 27). O femeie binecunoscută este **Sefora**, soția lui Moise (Exod 2, 21). Cu numele Sefora V. T. cunoaște și o altă femeie înțeleaptă, egipteană (Exod 1, 15), de un devotament exemplar. Ea s-a pus cu mult zel în slujba salvării de la moarte a copiilor evrei în Egipt, ca și **Pua** (Ex. 1, 15). Deoarece înmulțirea evreilor în Egipt produse o mare grijă, faraonul decide a împiedeca această înmulțire printr-o măsură radicală, sugrumarea de către mamoșe a tuturor copiilor de sex bărbătesc. Sefora și Pua „temîndu-se de Dumnezeu, nu făceau după cum le poruncise regele” (Ex. 1, 17). Pentru că s-au pus în slujba binelui cu pericolul vieții lor, „Dumnezeu le-a răsplătit cu bine” (Ex. 1, 20), adică le dăruie succesiune numeroasă și le „făcu case”, adică le sporii averea lor (Ex. 1, 21).

Rama, soția lui Nahor, fratele lui Avraam, se rînduie tot între femeile de ispravă (Gen. 22, 24) ca și **Ofsiva**, mama regelui Manase (IV Imp. 21, 1). Alte femei menționate în V. T. sînt: **Ada**, soția lui Esau (Gen. 36, 2); **Basemata**, fiica lui Ismail (Gen. 36, 3); **Rahav** femeie din Ierihon (Ios. 2, 1); **Noemina**, soția lui Elimelec (Rut. 1, 2); **Orfa**, soția lui Chilion (Rut. 1, 4); **Azuba**, soția lui Caleb (I Cron. 2, 18); **Resfa**, soția regelui Saul (II Imp. 3, 7); **Tafnes**, soția faraonului egiptean (III Imp. 11, 19); **Sarvia**, soră de a lui David (I Imp. 26, 6); **Basemata** una din fiicele

regelui Solomon (III Imp. 4, 15); **Sarva**, mama regelui Ieroboam (I Imp. 16, 26); **Ierusa**, mama regelui Ioatam (IV Imp. 15, 33); **Ioadana**, mama regelui Amasia (IV Imp. 14, 2); **Zevida**, mama regelui Ioachim (IV Imp. 23, 36); **Zares**, soția lui Aman, primul ministru al Persiei (Est. 5, 10); **Egla**, una din femeile lui David (II Imp. 3, 5); **Elisaveta**, soția lui Aron (Ex. 6, 23) și **Gomera**, soția profetului Osea (Osea 1, 3).

Cu numele Maaca se întâlnesc mai multe femei în epoca V. T. Este mai întâi o fiică a lui Nahor (Gen. 22, 24), apoi o fiică a lui David (II Imp. 3, 3), o soție a lui Roboam (III Imp. 15, 2), femeia lui Caleb (I Cron. 2, 48), o soție a lui Machir (I Cron. 7, 15—16) și o femeie a lui Iehiel (I Cron. 8, 29). Nu pot fi trecute cu vederea **Iohabeda**, mama lui Moise (Exod. 6, 20) și **Casia**, o fiică a lui Iov (Iob. 42, 14).

O altă femeie biblică este **Antiohida**, soția regelui Antioh IV Epifanie. Ea e descrisă doar în II Mac. 4, 30. De dragul ei regele a trebuit să poarte război cu Cilicia „pentru că locuitorii orașului Tars și Malo s-au răsculat din pricină că fuseseră făcute dar Antiohidei” (II Mc. 4, 30).

O femeie cu purtări demne în toate împrejurările a fost **Vasti**, tînăra regină a Persiei. Era renumită pentru frumusețea ei și remarcabilă pentru demnitatea de femeie. Soțul ei, regele Ahașveroș (Xerxe I), era un om fastuos și muieratic. Din prilejul unui banchet, dat la curte, el a pretins ca Vasti să se lase văzută de către oaspeți, fără voal și sumar îmbrăcată, ca să-și arate „boierilor și neamurilor lor frumusețile ei, căci era frumoasă” (Est. 1, 11). Nevoind a ceda capriciilor ușurate ale regelui ea e izgonită din palatul regal și alungată din Susa, frumoasa capitală a Persiei. Tăria ei de caracter nu-i îngădui să facă vre-o concesiune atitudinii luate.

Intr-o epocă, cînd la curțile domnitorilor din Orient domina frivolitatea, răzburarea și invidia, Vasti rămîne un exemplar rar al demnității de femeie.

O femeie cu simțul dragostei de mamă a fost cea care a ocazionat regelui Solomon să se impună prin tactul și înțelepciunea sa. Biblia nu dă numele ei, descrie doar cazul. Era în vremea regalității faimosului Solomon. Două femei care locuiau în aceeași casă, avură de curînd cîte un copil. Intr-o noapte, cînd erau singure acasă, una dintre ele își înnăbuși copilul. Mama copilului mort recurge la o viclenie: pune copilul mort lîngă prie-

tena sa și ia, pe nesimțite, copilul cel viu. Când se făcu ziuă începu cearta între ele pentru copilul cel viu. Fiecare susținea că-i al ei. Nimeni, afară de ele, n-ar fi putut dovedi de partea cui este dreptatea. Neînțelegându-se se duseră la rege, ca să le facă dreptate. Ele se plînseră regelui. Acesta le-a ascultat cu luare aminte, pentru a deduce, din convorbirea cu ele, pe adevărata mamă. După o oarecare deliberare, regele porunci ca pruncul cel viu să fie tăiat în două și să se dea fiecărei femei cîte o jumătate: „Aduceți o sabie și tăiați copilul cel viu în două, și dați fiecareia dintre femei cîte o jumătate din trupul lui” (III Imp. 3, 24). Auzind adevărata mamă această poruncă, a căzut în genunchi la picioarele regelui și l-a rugat stăruitor: „Stăpîne, mai bine decît să se taie copilul, mă învoiesc să-l las viu pe seama acestei femei: cel puțin să știu că rămîne în viață” (III Imp. 3, 26). În aceeași vreme femeia ucigașe a strigat cît a ținut-o gura: „Stăpîne, bine te-ai gîndit să împarți copilul în două, să nu fie nici al meu nici al ei” (III Imp. 3, 26). Atunci Solomon a înțeles care este adevărata mamă și a zis: „Dați copilul cel viu celei dintîi, ea este mama lui” (III Imp. 3, 27).

Femeia aceea a rămas tipul mamei virtuoaase, care întruchi-pează ceea ce se poate numi un suflet de mamă.

Una dintre cele mai rele femei. din epoca V. T. a fost sîngeroasa **Izabela**, soția regelui Ahav (pe la 800 î. Hr.). Aceasta, lepădîndu-se de credința adevărată, a introdus în țară superstiția, închinarea la idoli și alte obiceiuri condamnabile. Ea a fost femeie cu multă influență, dar nedreaptă și pătimasă din cale-afară. O grea fărădelege a ei este trimiterea la moarte a unui om sărac și cîstit, cu numele Nabot, fiindcă acesta n-a voit să vîndă reginei singurul lui petec de pămînt, o vie moștenită de la părinți, așezată în vecinătatea moșiei regale. „Să mă ferească Dumnezeu să-ți dau moștenirea părinților mei” (III Imp. 21, 3) — a zis Nabot.

Pentru îndrăzneala sa Nabot a fost ucis cu pietre.

Răul săvîrșit împotriva lui Nabot n-a rămas nepedepsit. După un șir de alte nedreptăți regina Izabela a fost aruncată pe fereastra palatului de către cei răsculați împotriva multelor ei nedreptăți.

Această întîmplare ne învață că răul nu rămîne nepedepsit, că păcatele săvîrșite aduc după ele numai nenorociri. Mai ales

asuprirea celui sărac și slab, și lăcomirea la bunurile lui, mînie pe Dumnezeu.

O femeie devenită celebră în epoca V. T. este legendara **Semiramida**. A fost regina Asiriei (sec. XII î. Hr.). Ea a împodobit capitala imperiului, Babilonul, cu edificii mărețe, construind așa-numitele grădini suspendate, o minune a lumii antice. Aceste grădini erau aranjate deasupra vastelor clădiri ale capitalei. Semiramida a depășit în glorie pe regii Asiriei, de aceea tot ce e măreț și frumos, în Babilon, se atribuie ei: podul peste Eufrat, templul lui Bel, cu mărețul turn destinat cercetărilor astronomice și mai ales grădinile suspendate, care erau socotite ca o minune a lumii antice.²⁶

Semiramida a fost un adevărat geniu organizator: a spart munți, a croit șosele, a nivelat dealuri și a zidit stînci. A inițiat și a condus războaie mari cu Persia, Libia, Etiopia și avea pe picior de război trei milioane de pedestri, un milion și jumătate de călăreți precum și numeroase care de luptă.²⁷ Unii istorici susțin că Semiramida e un personaj legendar, ca și soțul ei, împăratul Ninus.

Epocii V. T. aparțin și **Sibilele**.

Numirea „sibilă” vine de la latinescul *sibylla*(ae). Etimologia cuvîntului ar fi de formă eolică Σὺς βουλῆ de la Δὺς βουλῆ = voința lui Dumnezeu.²⁸ Unii înclină a susține că ar fi fost nume propriu de femeie, deoarece s-a descoperit un manuscris atic sibilic, cu nume de femeie, datînd din sec. IV. î. Hr.²⁹

Sibilele erau femei în serviciul cultului păgîn (greco-roman), cărora li se atribuia darul profeției. Ele erau sfătuitoarele Zeilor. Numele lor era peste tot venerat.³⁰ Nimeni nu se îndoia despre adevărul și darul prevestirii pe care l-ar fi posedat sibilele. Sentințele lor erau în așa fel construite încît se părea că nicicînd nu dau greș. De ex. la întrebarea unui ostaș, dacă mer-

26 Renard. o. c., p. 184.

27 Dr. A. Kohut, *Die Ueberweiber aller Zeiten*, Budapesta 1902, p. 7. Sub numele de Semiramida se mai cunoaște o regină a Asiriei, mama lui Adadnirari III (sec. IX î. Hr.). La începutul domniei, acesta fiind minor, țara a fost condusă de Semiramida. Sub ea s-au întreprins o serie întreagă de expediții în Siria, precum și spre răsărit, asirienii ajungînd pînă la țărmurile Mării Caspice. E. M. Jucov (și alții), *Istoria universală*, Vol. I. București 1958, p. 541.

28 V. Tarnavski, *Introducere în c. V. T.*, 1928, p. 642.

29 E. Kautzsch, *Die Apokryphen des A. T.* Vol. II. Tübingen 1900, p. 177.

30 Dr. M. Buchberger, *Lexikon für Theologie und Kirche*, Tom. IX, Fr. im Breisgau 1937, col. 527.

gînd la război se va mai întoarce, acesta primește următorul răspuns: „ibis redibis nunquam peribis”. Răspunsul era laconic și trebuia să și-l interpreteze singur. Dacă punea virgula după cuvîntul „redibis” însemna că niciodată nu va pieri, dacă punea virgula după cuvîntul „nunquam” însemna că va pieri.

Alt exemplu este cel pe care ni-l dă Kun în „Legende și miturile Greciei” (București, 1958, p. 33). În timpul războiului pe care-l ducea Cresus, regele Lidiei, cu Persia, i s-a prezis la Delfi astfel: „De vei trece râul Halys, o mare împărăție se va prăbuși”, dar care anume împărăție, a lui proprie sau cea persană, aceasta nu i s-a spus.

Fiecare oraș avea cîte o sibilă. Se pare că spre scopul acesta se alegea o femeie liberă de îndatoririle conjugale, trecută prin încercări grele în viață. Această afirmare se poate deduce din următorul caz: La întrebarea cuiva: „Sibilă ce ai dori?” — sibila răspunse: „aș dori să mor”.³¹ Vorbirea sibilelor era, de obicei, pesimistă.

Cărțile sibiline sînt atribuite sibilelor. Astfel tradiția spune că sibila (după nume Hierofila)³² din Eritreea ar fi vîndut o astfel de colecție compusă de ea, lui Tarquinius Superbus, ultimul rege al Romei (sec. VI î. Hr.). Cărțile sibiline erau păstrate la Roma, în Capitoliu (panteonul roman), în templul zeului Joie-Jupiter (părintele tuturor zeilor). Consultarea acestor cărți o făcea numai consiliul preoților în număr de 15 (quindecimviri, sacris faciendis). Lactanțiu informează că scrierile sibiline nu au de autor o singură sibilă, ci pe toate femeile care poartă numele de sibilă. Varron înșiră, în pasajul citat de Lactanțiu, zece sibile: sibila Persiei, sibila Libiei, sibila din Delfi (din care făcea preziceri Pitia, comunicînd oamenilor vrerile lui Zeus), templul lui Apollon, sibila simeriană (în Italia), sibila din Eritreea (Ionia), sibila din Samos, sibila din Cuma, sibila din Helespont, sibila din Frigia și sibila din Tibur.³³ Ordinea vechimii sibilelor ar fi aceasta: 1. Eritreea, 2. Cuma (oraș lîngă Napoli), 3. Sibila asociată localității Delfi.³⁴

31 Lanchester H. C. O.: Sibylline oracles, în: Encyclopedia of. Rel. and Ethics, Vol. XI, New-York, 1955, col. 496.

32 Kautzsch, o. c., p. 178.

33 Batiffol P., Sibyllins, în: Dictionnaire de la Bible, V. Paris 1926, col. 1690.

34 Lanchester, o. c., p. 497.

Limba cărților e cea greacă de rînd, *Κοινή*. Uneori textul cărților n-are nici o logică, oamenii de bunăcredință, în grabă au aflat o scuză: că sibilele au vorbit limpede, dar repede, încît tahigrafii n-au putut urmări exact. Au existat colecții multe de cărți sibiline și ele au avut mulți imitatori. De ex. Museos din Atena le-a imitat.³⁵

Mărturii despre existența unor cărți sibiline datează din vechime. Heraclit Ponticul (sec. V î. Hr.) se străduiește să pună în ordine știrile despre cărțile sibiline.³⁶ Le amintește Euripide (celebrul poet grec, 480—406 î. Hr.), Aristofan (poet comic grec, 455—387 î. Hr.), Plato (filozoful, 429—347 î. Hr.) vorbește cu respect despre ele. Aristotel (384—322), vorbind despre ele, spune că „oracolele sibiline sînt foarte vechi”.³⁷ Mai tîrziu se precizează lucrurile prin poetul latin Varron (116—27 a. H.). O face aceasta într-un pasaj din: „*Libri divinarum rerum*”, citat mai sus în legătură cu Lactanțiu.³⁸

Poetul latin Virgiliu (70—19 î. Hr.) citează sibila din Cuma, pentru a vesti o nouă ordine în lume, cînd se va pune capăt neorînduielilor, crimele vor dispărea și pacea se va statornici peste tot:

„Ultima Cumaei venit iam carminis aetas;

Magnus ab integro saeculorum nascitur ordo”.³⁹

Mărginite la Roma și în Grecia la început, iudeii (și se pare că cei din Alexandria mai întîi) le pun, începînd cu sec. II î. Hr., în serviciul idealurilor lor. Era un mijloc excelent de propagandă, mai ales în epoca cînd studiul limbii grecești era în floare.

Ceea ce au făcut iudeii imitează și creștinii, ceva mai tîrziu. Aceștia văd în cărțile sibiline un mijloc de propagare a învățăturii lor. Primii creștini au pus un mare accent pe mărturisirile sibinelor despre Hristos, totuși ei au făcut deosebire clară între sibile și profeții V. T.⁴⁰

Sibilele își pierd încetul cu încetul importanța. Totuși, atenția față de ele se menține pînă tîrziu. Astfel Michelangelo a pictat 6 sibile alături de profeții V. T. în capela sixtină din Roma. În

35 Lanchester, o. c., p. 497.

36 Prümm P., Sibyllen, în: *Lexikon für Theologie und Kirche*, tom. IX, 1937, col. 525.

37 Prümm, o. c., col. 525.

38 Batiffol, o. c., col. 1690.

39 Ecloca IV, vers 4—5.

40 Lanchester, o. c., col. 498.

catedrala din Ulm (Germania) se găsește sibila din Cuma, lucrată de Jörg Syrlin (1469—74); Pinturicchio are (la 1506) o sibilă, în frescă, în biserica Sf. Maria din Roma; în domul din Rimini Ag. di Duccio are (în 1448—1452) o sibilă de tip Delfi. În catedrala din Siena se poate vedea o sibilă din Cuma purtând în mîna stîngă o carte iar în mîna dreaptă un buchet, ce pare a fi din crini. Alături de sibilă se reproduce un text al lui Virgiliu.⁴¹

Cărțile sibiline⁴² conțin profeții asemănătoare cu cele ale V. T., amenințări și speranțe, istoria lumii, de la începutul pînă la sfîrșitul ei, așa cum se redă în Biblie și cu elemente din istoria Greciei, Mediei, Persiei, Egiptului, Asiriei, Macedoniei, Romei. Tratează despre Mesia — Hristos, Israil și rolul lui în lume.

Cărțile sibiline sînt un reflex al V. T. Ele au mulți termeni identici cu cei din partea întîia a Sfintei Scripturi. Făcîndu-se ecoul V. T. ele se pun în legătură cu învățătura revelată. Totuși nu se poate întemeia pe ele vreo dogmă de credință, dar ele deșteaptă interesul pentru probleme moral-religioase și agită mereu necesitatea de a se restaura pacea statornică, dreptatea și omnia în lume.

Importanța lor nu constă numai în faptul că combină Vechiul și Noul Testament, făcînd o trecere dulce de la epoca veche la cea nouă, ci mai ales în zelul cu care luptă pentru o nouă ordine în lume. Ele propagă monoteismul și biciuiesc idolatria. Se apropie de cei răi și lovesc necruțător în toate fărădelegile, săvîrșite împotriva lui Dumnezeu și împotriva oamenilor. Celor șovini și egoiști le dă sfat și povață, iar pe cei buni îi întăresc în convingerea că vor dobîndi drepturi pe care lumea veche le refuzase omului.

Multe sînt caracteristicile femeii din epoca V. T. În rezumat, spunem doar că femeia V. T. era plină de dragoste pentru copil. Lepădarea, sau expunerea, noilor născuți de către mamă, în uz la alte popoare vechi, e ceva străin de mentalitatea femeii biblice și de îndrumarea: „Creșteți și vă înmulțiți și umpleți pămîntul”. Nădejdea mamelor că în familia lor crește un crîmpei din viitorul luminos al omenirii, a apoteozat copilul, iar în privința aceasta ne găsim în fața unui fenomen unic în istorie.

⁴¹ Manuscrise la c. sibiline sînt multe. Cf. Dr. I. Gefken, Die „Oracula sibyllina“, Leipzig 1902.

⁴² Cf. Gefken, o. c., p. LVI.

Această temelie morală explică devotamentul fără margini față de noul născut și sacrificiul închinat desăvârșirii lui.

În afară de această însușire, femeia V. T. se mai caracterizează prin alte două însușiri specifice ei. Acestea sînt **evlavia** și **patriotismul**. Amestecul femeii V. T. și în alte rosturi omenești arată că acele două virtuți nu aveau un sens limitat. Femeia a înțeles, încă din epoca veche, că are dreptul să reclame anumite activități și pentru dînsa și astfel ea a pregătit noua formă de viață, din mijlocul căreia avea să se înalțe femeia viitorului.

Pr. Dr. NICOLAE NEAGA

Profesor la Institutul Teologic Universitar, Sibiu

Biblioteca Mitropolitană Sibiu

DE LA VRAJBĂ ȘI DEZBINARE LA PACE ȘI BUNĂÎNȚELEGERE

— LA A XI-A ANIVERSARE A UNIFICĂRII BISERICEȘTI —

Dintru tot începutul, credința creștinească a poporului nostru credincios a fost dreapta credință de lege românească, **Ortodoxia**.

Ce este Ortodoxia?

Ortodoxia este Biserica lui Hristos, una, sfântă, sobornicească și apostolească; este împărăția lui Dumnezeu pe pământ, întemeiată prin jertfa răscumpărătoare a Fiului Său, întrupat, mort și înviat pentru noi oamenii și pentru a noastră mântuire.

Învățăturile de viață dătătoare ale unicei și drepte credințe ortodoxe zac în memoria neînșelătoare a Sfintei Tradiții și în slova nemuritoare a Sfintei Scripturi. Ele au fost formulate de cele șapte Soboare Ecumenice — adică a toată lumea creștină — și în forma cea mai concentrată a lor, le găsim așezate în **Simbolul Credinței** carele a fost întocmit de Sfinții Părinți întruniți în Soboarele Ecumenice de la Niceea (325) și Constantinopol (381) — de unde și numele lui de „Simbolul Niceo-Constantinopolitan”.

Această scurtă și totuși completă mărturisire a drepte credințe creștine cuprinde tot ceea ce credinciosul trebuie să știe despre Dumnezeu, despre lucrurile dumnezeiești, despre jertfa Domnului nostru Iisus Hristos și despre mântuirea oricărui om care crede, prin puterea celor șapte Sfinte Taine așezate în Biserica cea una, care tot atâtea lucrări curățitoare de păcat și dătătoare de înnoitoare și cerești daruri ale Duhului Sfânt sînt.

Ortodoxia este trupul lui Hristos, iar creștinii care păzesc cu sfințenie orînduirile ei — în mărturisirea credinței lor cu cuvîntul și cu fapta — sînt mădulări în parte ale acestui trup.

Căpetenia acestui trup, capul Bisericii celei adevărate — pentru temeluirea căreia Fiul lui Dumnezeu s-a întrupat, a murit

și a înviat, este Domnul și Mîntuitorul nostru Iisus Hristos, iar însușețitorul ei este Duhul Sfînt, cu toată visteria darurilor Sale așezate în Biserică.

În lume fiind, Biserica lui Hristos are poruncă și putere de la dumnezeiescul ei Intemeietor să fie strajă, stîlp și temelie a adevărului deplin, pe care El l-a descoperit oamenilor, din mila Tatălui ceresc, și pe care ni-l împărtășește tuturor celor ce credem, prin ajutorul Duhului Sfînt.

Ortodoxia fiind — cum o arată și numele — „credința cea adevărată”, iar adevărul deplin aflîndu-se numai în Biserica lui Hristos, însemnează că oricine se abate din punct de vedere religios de la adevărul Ortodoxiei se îndepărtează și se desparte de Hristos.

Ortodoxia nu poate fi îmbrățișată de credincioși cu porția. Ea trebuie păstrată, însușită, mărturisită și trăită întreagă.

Biserica creștină de lege răsăriteană a fost și a rămas singura și adevărata Biserică a lui Hristos.

Celelalte confesiuni creștine s-au abătut mai mult sau mai puțin de la adevărata credință și s-au îndepărtat într-un fel sau altul de Hristos.

Înainte de toată, s-a rupt de la sînul Bisericii celei una, Biserica apuseană, căreia i se mai zice și „Biserică papală” sau „papistașă” ca mai vîrstosă să se vădească vina ei și să i se pricieapă rătăcirea întru care a căzut. Biserica apuseană așează pe episcopul Romei, adică pe papa, în fruntea Bisericii, zicînd că papa este urmașul Sfîntului Petru pe care Domnul nostru Iisus Hristos l-ar fi făcut „locțiitor” al Său. Intemeiat pe această învățătură eronată, papa Romei se socotește pe sine „vicar” (locțiitor) al lui Hristos pe pămînt și pretinde ca toți creștinii să-i dea ascultare cum i-ar da lui Hristos. Dar Hristos este Dumnezeu adevărat din Dumnezeu adevărat, și ca atare n-are nevoie de locțiitor. Înlocuitor își pune numai cineva care pleacă departe de locul unde-i dregătoria lui — și aflîndu-se departe, nu poate fi deodată și aici și dincolo. Domnul Hristos fiind Dumnezeu deplin, iar nu om, este pretutindenea și în tot locul. El toate le umple cu prezența Sa dumnezeiască — este omniprezent. El stă nevăzut la cîrma Bisericii Sale și prin urmare, nu are lipsă de „locțiitor”. A-l socoti pe papa drept „locțiitor” al lui Hristos pe pămînt, este tot atîta cît a tăgădui că Hristos este Dumnezeu adevărat din Dumnezeu adevărat. Și încă ceva! Oare înainte de a

se înălța la cer nu ne-a încredințat Mîntuitorul însuși că El rămîne pentru totdeauna la cîrma Bisericii Sale? Cuvintele cu care s-a despărțit de Sfinții Săi Apostoli cînd le-a zis: „Iată, Eu cu voi sînt în toate zilele, pînă la sfîrșitul veacurilor” (Mt. 28, 20), ne încredințează desăvîrșit că Domnul nostru Iisus Hristos nu a avut de gînd să-și pună suplinitor la cîrma Bisericii Sale.

Dar papii și susținătorii papalității nu se dau bătuti cu atîta. Ca să-și întemeieze cu orice preț șubreda lor pretențiune de a fi recunoscuți „vicari” ai lui Hristos, ca unii care se socotesc urmași ai Sfîntului Apostol Petru, mai zic că Mîntuitorul l-a rînduit numai pe Sfîntul Petru de păstor al „oilor”, adică al Bisericii. Care oi? — ne întrebăm noi cu firească și îndreptățită nedumerire. Iar de vom cerceta Evanghelia, ne vom dumeri pe deplin, căci nu găsim într-însa urmă de cuvînt cum că Domnul i-ar fi spus lui Petru: „Petre, paște oile tale”, ci „Paște oile mele” (Ioan 21, 17), adică ale lui Hristos, capul Bisericii. Dar a zice: „Paște oile mele” este cu totul altceva decît a zice: „Paște oile tale”. Puterea de a paște oile, adică de a lega și dezlega păcatele, Domnul nostru Iisus Hristos a dat-o tuturor Sfinților Apostoli în măsură egală — căci așa citim în Sfînta Evanghelie de la Matei (18, 18) — iar nu numai Sf. Petru. De-altcum, din toată strădania apostolească pe care Sfîntul Petru a desfășurat-o după Înălțarea la cer a Domnului nu se vede cu nici un prilej cum că el s-ar fi socotit pe sine mai presus de ceilalți Sfinți Apostoli. Astfel stînd lucrurile, urmează că primatul papal este o invenție de mai tîrziu a episcopilor Romei, purceasă din deșarta lor poftă de-a se așeza pe nedrept la cîrma Bisericii creștine.

Creștinătatea răsăriteană, credincioasă învățaturii lui Hristos, a refuzat să dea ascultare acestei rătăcirii a apusenilor și atunci — la anul 1054 — papalitatea a sfîșiat unitatea Bisericii creștine, rupîndu-se din plinătatea ei. Ruptura aceasta nici pînă azi nu-i lecuită. Apusenii așteaptă ca noi, creștinii răsăriteni, să mergem la ei. Dar acest lucru nu-l vom face. Ei trebuie să se întoarcă, pentru că ei au rătăcit. N-a mers tatăl din Evanghelie la fiul cel rătăcit, ci acesta s-a întors, îndreptat, la tatăl său, pe care l-a părăsit mînat fiind de porniri vinovate.

Din pricina acestei rătăcirii — și a altora, care au purces din ea — Biserica apuseană a încetat să mai facă parte din adevărata Biserică a lui Hristos — și de aceea, cei ce țin cu ea, de parte sînt de calea care duce la mîntuire.

Pînă înainte cu mai bine de două sute cincizeci de ani, toți românii ortodocși mărturiseau dreapta credință ortodoxă răsăriteană. E drept că agenții papali și ai unor grupări protestante au încercat în repetate rînduri să sfîșie unitatea de credință a poporului nostru. În acest scop ei s-au folosit de toate mijloacele și au reușit să pătrundă pînă-n încăperile curților voievodale din Țările Romîne — cele moldovenești mai ales — și să atragă de partea lor cîteva domnițe și pe unii domnitori aventurieri. Pe alocuri, au izbutit chiar, cu risipă de arginți și de făgăduieli „de lapte și miere”, să înființeze biserici și episcopii papistașe. Dar toate acestea s-au dovedit a fi întocmiri cu răsuflare scurtă și au dispărut curînd, ca și cînd n-ar fi fost, căci poporul s-a dovedit statornic și tare în credință.

Dincoace de Carpați, în Ardeal, emisarii papii au avut mai mult succes, dar nu din vina poporului credincios. Unirea cu Roma papală, urzită la anul 1698 și săvîrșită la 1700, a fost opera Habsburgilor și a iezuiților papistași. Ei au înțeles să exploateze greutățile economice în care se zbăteau preoții ortodocși, făgăduindu-le marea cu sarea. Planul potrivnicilor dreptei credințe urmărea, prin atragerea romînilor ortodocși din Ardeal de partea Romei papale, întărirea partidului Vienei imperiale și a papistășimii, față de calvini, precum și ruperea legăturilor noastre cu frații din Țările Romîne, prin așezarea unei granițe despărțitoare și în cele sufletești, alături de hotarul nefiresc de pe Carpați. Că înșiși protopopii și preoții trecuți la unire au făcut acest pas cu inima îndoită, aceasta se vede chiar din cuprinsul actului de unire, care precizează, între altele, următoarele: „**Și așa ne unim acești ce scriem mai sus, cum toată legea noastră** (adică: învățătura de credință ortodoxă), **slujba bisericii, liturghia** (adică: cultul ortodox) **și posturile** (adică: practica bisericească ortodoxă) **să stea pe loc** (adică: să nu se schimbe întru nimic), **iară să** (dacă) **n-ar sta pe loc acelea, nici aceste peceti să n-aibă nici o tărie asupra noastră**”.

Poporul credincios nu a încuviințat în ruptul capului acest act de dezbinare și cu toate că a rămas văduvit aproape un veac de o conducere bisericească proprie, a luptat singur, rezistînd asalturilor catolicismului aliat cu Burgul vienez într-un chip care a stîrnit uimirea întregii creștinătăți. Nici vorbele mieroase, nici amenințările stăpînirii și nici afurisaniiile vlădicilor uniți, nici globirile și nici temnițele, nici cătanele împărătești și nici tu-

nurile care au ras de pe fața pământului sfintele noastre mănăstiri și schituri nu au fost în stare să-l clinească din statornicia lui pilduitoare față de credința ortodoxă răsăriteană, care se contopise cu ființa lui într-o măsură atât de adâncă încît mai bine suferea moartea decît să se lase de legea moștenită din străbuni. Lucrul acesta îl știau de mult potrivnicii Bisericii noastre. Cu aproape treisute de ani înainte de aceea — în 10 februarie 1456 — după ce prăpădise zadarnic o groază de vreme cu propaganda lui printre românii din părțile hunedorene și bănățene, călugărul misionar papistaș Mihail Székely scria, amărît, așa: „**Românii mai bucuroși s-ar afla în foc decît să se boteze de biserica latină**”. În același chip glăsuia episcopul calvin Ștefan Geleji, care-i scria principelui ardelean Gheorghe Rákoczy I, în septembrie 1640: „...Religia să și-o schimbe din temelie nu se află niciunul (e vorba de conducătorii noștri bisericești de-atunci) și nici nu s-ar învoi la aceasta, că patriarhul l-ar excomunica, nu s-ar mai putea sfinți de vlădică și apoi românii nici nu l-ar primi, și ieșind el astfel (adică lepădat de Ortodoxie), cine știe ce-ar păți”.

Nesfîrșitele șiruri de eroi și mucenici ardeleni ai dreptei credințe, care au umplut tot veacul al 18-lea — veacul luptelor aprige pentru dezrobirea noastră religioasă-bisericească de sub jugul habsburgo-papistășesc — reprezintă cea mai strălucită rezistență populară față de dezbinarea de la 1700. Adînc grăitoare este, printre multe altele, mișcătoarea declarație a celui iobag din veacul amintit, care supus fiind la munci ca să se lapede de legea răsăriteană, așa grăit-a celor ce-l asupreau și-l chinuiau:

— „Acest cojoc, pe care-l am pe mine, e acum al meu. Dacă vrea crăiasa (împărăteasa Maria Theresia, care purta atunci coroana habsburgică) să mi-l ia, i-l dau. Cu aceste slabe mîini și picioare și cu trupul meu am lucrat zi și noapte ca să plătesc porția (birul). Ele sînt ale crăiesei și de ar vrea să mi le ia n-am ce face. Dar nu am decît un suflet, pe care îl păstrez pentru Dumnezeu din ceruri, și nicio putere omenească nu-l poate îndoi”.

Nu-i vorba de un caz izolat, ci de-o atitudine obștească. În Zarand și Hunedoara, la Vinț și Săliște, în părțile făgărășene și brașovene, românii ortodocși refuzau să-și boteze copiii de către „nepopii” uniți și destui vlădici de la Blaj au pățit rușinea de-a fi fost opriți de popor să intre în bisericile pe care stăpînirea le luase cu forța de la ai noștri. În documentele timpului se arată cu cîtă statornicie și-a apărat poporul nostru credința lui orto-

doxă, în învolburatul veac al 18-lea, față de Viena împărătească și de agenții Romei papale. A fost o luptă grea și îndelungată; o luptă în care s-au luat la trîntă — cum spune o vorbă veche — „satu-cu-mpăratu”; o luptă din care pînă la urmă, cel ce a biruit n-a fost împăratul habsburg, ci satul românesc, poporul de țărani care-și apăra credința lui dreaptă de silniciile pajurei cu două capete și de întinările apostasiei.

Văzînd că n-o poate scoate nicidecum la capăt cu ai noștri, după aproape o sută de ani de frămîntări, stăpînirea habsburgică a trebuit să se convingă că cea mai mare parte a poporului român din Ardeal nu vrea să treacă la uniație și că mulți din cei ce au făcut de silă trecerea, la cel dintîi prilej, se întorceau îndărăt. În fața acestui fapt, românii ortodocși — rămași fără conducători bisericești de cînd cu „trădania” săvîrșită de Atanasie Anghel — au primit dreptul de a avea din nou vlădicul lor. Pe acesta, însă, multă vreme îl alegea pe sprînceană Viena habsburgică, oprindu-l să facă propagandă împotriva unirii și obligîndu-l să nu-i împiedece pe românii ortodocși care ar voi să-l recunoască pe papa drept căpetenie a întregii Biserici creștine. Reînființarea Mitropoliei ortodoxe romîne a Ardealului (1864) și organizarea ei, reprezenta numai o reparație parțială a dezbinării de la 1700, căci parte din poporul nostru continua să rămîna, în mod artificial, legat de Mitropolia unită a Blajului — și prin ea, de Roma papală.

Dar conștiința nedreptății care i se făcuse, subsista în sufletul poporului nostru credincios și dorința de a înlătura această nedreptate răbufnea periodic. Ea a răsunit în toiul revoluției de la 1848, în istorica adunare populară de pe Cîmpia Libertății de la Blaj (3/15 mai 1848), pentru ca să fie reluată după unirea Ardealului. Imprejurările politice n-au fost însă, la datele amintite, întru totul favorabile ruperii pecetilor de la 1700. E drept că valul de libertate care a cuprins Europa în 1848 făcuse să se miște și popoarele asuprite de pajura cu două capete. Răzmerița lor a reușit să clatine serios șubreda și nefireasca întocmire a monarhiei habsburgice, dar reacțiunea vieneză se dovedise destul de tare ca să-și mai prelungească agonia încă trei pătrare de veac. Prăbușirea ei în urma evenimentelor legate de primul război mondial a înlăturat din calea refacerii unității bisericești a romînilor ardeleni un obstacol important: dinastia de Habsburg dispăruse de pe scena istoriei. Rămînea, însă, în picioare

împotrivirea papală, și reacțiunea din țara noastră în frunte cu dinastia de Hohenzollern, care se bizuiau nu numai pe agenții, recrutați din diferite orduri călugărești — iezuiții în primul rând — și pe o parte a clerului unit, crescută în spiritul îngust și intolerant al șovinismului papistaș, ci și pe concursul nelimitat pe care l-a găsit la garniturile ministeriale, care au guvernat țara noastră în perioada dintre cele două războaie mondiale. Datorită complicității guvernanților noștri, manevrați abil de nunțiul papal — influent pînă și în fostul palat regal — acțiunea papistașă în România nu numai că a reușit să-și mențină pozițiile cîștigate pînă atunci cu silnicie și uneltiri viclene, ci și să treacă la o nouă ofensivă împotriva Ortodoxiei noastre. Expresia cea mai fidelă a acestei ofensive papistașe a fost Concordatul încheiat de Statul român cu Vaticanul (1929), prin care cultele papistașe din țara noastră — romano-catolicii și uniții — dobîndeau privilegii inexistente pentru Biserica Ortodoxă, biserica majorității covârșitoare a poporului român. Toate protestele ortodocșilor împotriva acestei fărădelegi, proteste care au luat caracterul unor viguroase manifestații de masă — s-au dovedit zadarnice. Guvernanții noștri de pe vremea aceea se făceau că nu văd cu cîtă nepăsare era călcat în picioare principiul just al egalei îndreptățiri a cultelor conlocuitoare, continuînd fără sfială politica nedreaptă de protejare a unor minorități religioase în dauna Bisericii Ortodoxe Romîne și în dauna intereselor superioare ale Statului român, a cărui independență și suveranitate națională au fost grav știrbite de concesiunile inadmisibile făcute orgoliului papal prin prevederile Concordatului cu Vaticanul.

La adăpostul Concordatului, emisarii papistași continuau opera lor de corupere a conștiințelor ortodoxe. Cruțați de grijile materiale, ca unii care economicește stăteau cu mult mai bine decît noi, ortodocșii — latifundiile lor fiind prea puțin atinse de reforma agrară din 1922, iar ajutoarele din afară, din lăzile fără fund ale „dinarului Sfîntului Petru” curgîndu-le cu nemiluita — papistașii își permiteau luxul de a întreține o întreagă trupă de călugări și preoți misionari; cu îndoita destinație de a catoliciza pe uniți și de a face prozelitism printre românii de legea ortodoxă răsăriteană. În acest scop, au încercat pe de o parte să introducă fel de fel de inovații în slujbele bisericesti la uniți, iar pe de altă parte să speculeze înclinațiile religioase ale boierimii noastre din Vechiul Regat, mai ales. Dar, cu excepția cîtorva victime ale

unor oficine de catolicizare prin instruire și educare în sens papistaș, românii uniți cu Roma au rezistat în cea mai mare parte acestei tentative de falsificare, prin inovații catolicizante, a slujbelor bisericești, rămase ortodoxe în compoziția și desfășurarea lor, iar prozelitismul papistaș s-a limitat la câteva cuceriri neînsemnate printre coconetul dezrădăcinat sufletește, din protipendada bucureșteană. Nici cultul inimii lui Iisus, nici invocările Terezei de pruncul Iisus, nici concurența pe care papistașii au încercat s-o facă cultului sfinților Ioan Botezătorul și Antonie cel Mare cu Sf. Iosif și Anton de Padua, nici reclama torențială de care s-au împărtășit din partea agenților papali atîția alți „sfinți” și sfîntuleți „în redingotă”, nici alte exagerări pe care nu le mai amintim acum, n-au reușit să clinească pe românii uniți cu Roma din făgașul datinilor și deprinderilor lor religioase, care erau întocmai cu ale fraților ortodocși. De orchestre și de misse, nici nu mai vorbim. Poporul român unit se mulțumea cu cîntările trăgănate ale cantorilor de viță veche și cu înfloriturile Liturghiilor tradiționale. Tot ce i se îmbia de agenții Vaticanului, refuză cu indignare. Simția, în simplitatea sufletului său curat, că nu-i lucru bun, că acestea-s „marfă de import”, adusă ca să strice legea moștenită din străbuni.

Papalitatea n-a fost deloc mai norocoasă nici cu cele „patru puncturi” de ordin dogmatic, vîrîte în chip suspect pe gîtul bieților protopopi care au iscălit actul de unire de la 1700. Ele au rămas pe hîrtie. Drum către inima poporului nu și-au putut croi, căci drumul acesta era păzit și astupat de graiurile conștiinței religioase a poporului nostru, rămasă ortodoxă în străfundurile ei.

Săvîrșit-a, oare, vreun preot unit sfînta cuminecătură cu ostie? Nu! Dar Filioque, s-a mărturisit în vreo biserică unită? Noi știm că, de frica poporului, nici în catedrala mitropolitană din Blaj nu se rostea Simbolul Credinței cu acest adaos. Credința în purgator? Era străină de sufletele poporenilor uniți.

A mai rămas, din cele patru puncte, supunerea față de papa. Dar în conștiința religioasă a poporului nostru nici după 250 de ani n-a putut să se închege un simțămînt de legătură sufletească cu papa de la Roma. Poporul român nu se simțea fiu duhovnicesc al papei, nu-l simțea pe papa aproape de sine și de viața sa. Cum că așa stau lucrurile — și nu altfel — se vede de-acolo că poporul nostru întreg, adică și cei ce s-au unit cu Roma, cînd

vorbeau de catolici îi porecleau „papistași”, mărturisindu-se astfel pe sine deosebiți de papistași și ținînd de o credință superioară față de a papistașilor: credința rămasă de la Domnul și Mîntuitorul nostru Iisus Hristos, pe care o păzește ca pe o visterie Ortodoxia noastră și o împărtășește fără greș tuturor oamenilor dornici să se mîntuiască.

Ce piedecă mai putea să existe în conștiința credincioșilor uniți, care să-i fi oprit să se întoarcă „acasă”?

Niciuna!

Dar dacă nu mai stăteau nici un fel de piedeci în calea întoarcerii fraților romîni uniți la sînul Bisericii Ortodoxe dreptmăritoare, aceasta însemnează că orice zăbavă în săvîrșirea acestui pas reparator prelungea fără rost stările păgubitoare pricinuite de dezbinarea religioasă de la 1700. Care sînt acestea, se știe. Bine este să ni le reîmprospătăm și anume, tocmai cu mărturii pornite din partea unită, mărturii care nu pot fi bănuite de părtinire. Să dăm cuvîntul, deci, cîtorva corifei uniți!

„Noi romîinii — scrie **Gheorghe Șincai** — de vom lua afară clerul unit, care încă numai atîta se socotește cît a cincea roată la car, ce folos am avut sau avem din toate acestea”? Amărăciunea acestui mare bărbat, care s-a convins că unirea cu Roma se mărginește la cîteva făgăduieli rămase neîmplinite, o împărtășește și protopopul unit **Nicoară Beianul**, care-i scria episcopului **Inocențiu Micu-Klein** în 1735 (așadar numai la 35 de ani după dezbinare): „Tare mă tem că nu vom avea alt folos din uniunea aceasta care o am făcut, ci vom rămîne numai cu ura între frați și cu musturarea cugetului”. O lumină clară asupra motivelor minore din care s-a făcut unirea, aruncă și declarația amintitului episcop unit **Inocențiu Micu-Klein**, față de contele Toroczkay, președintele comisiei dietale din 1737. La întrebarea acestuia, dacă unirea s-a făcut numai pentru foloase, episcopul **Inocențiu** a răspuns astfel: „Eu și clerul meu m-am unit sub condiția de a obține acele beneficii și foloase, de care se bucură romano-catolicii; altminteri, dacă nu ni se dau, ne-am face chiar și turci!” într-atîta erau de mari privațiunile de ordin economic în care era ținută preoția vremilor aceloră.

Un alt învățat unit, protopopul **Petru Maior**, e și mai drastic în această chestiune: „Papei nu-i trebuie romîni, i-au trebuit numai catolici, ca să-i supună sieși și oricui”. Iar **Papiu Ilarian** se

făcuse ecoul tuturor uniților conștienți de primejdiile cursei în care-i prinsese coalitia iezuito-habsburgică: „Șincai, ca și Clain episcopul (Inocențiu), Clain Călugărul (Samuil), Petru Maior și toți Blăjenii luminați din secolul 18, cunoșteau tot răul fatal produs prin unire... Voi iezuiții români de la Oradea Mare, de la Gherla ... și de aiurea, voi care în aceste zile ale luminii și ale libertății cutezați a îndemna pe români să meargă la sinodul catolicilor din Pesta; voi care mergeți cu cutezanța pînă la a da românilor uniți numele străin și urît de catolici... Voi care prin aceasta și alte asemenea criminale apucături, cercați a rumpe de tot o parte însemnată a românilor din corpul cel mare al nației, auziți pe profetul Șincai și pînă mai e timp, convertiți-vă”.

Din mărturisirile de felul acesta se desprinde limpede convingerea fruntașilor greco-catolici cum că unirea cu Roma făcea jocul vrăjmașilor poporului nostru, care dezbinîndu-ne sufletește, puteau să ne stăpînească și să ne stoarcă după placul lor și spre paguba noastră.

Unirea cu Roma a pricinuit poporului român din Ardeal și alte neajunsuri. Atîtea și atîtea sate romînești din această parte a țării, mici și slab dezvoltate economiceste atunci, din pricina dezbinării de la 1700 erau puse în situația de-a trebui să întrețină cîte două biserici cu doi preoți, cînd o biserică și un preot le-ar fi fost de-ajuns, peste cap, pentru îndeplinirea trebuințelor sufletești ale credincioșilor. Neajunsul acesta nu era trecut cu vederea, dimpotrivă, forma obiect de discuții și se preconiza curmarea lui pe calea întrezărită de toți oamenii luminați ai vremii, adică prin refacerea unității noastre bisericești.

Încă și alte foloase, pe care nu le mai amintim aici, aveam să culegem ca creștini și ca români de pe urma lichidării „deschilnirii” de la 1700. Mai presus de toate, frați cu frați dîndu-ne mîna, aveam să fim iarăși una, cum eram și înainte de-a fi fost azvîrlită în mijlocul nostru sămînța discordiei de către cei ce au urzit și săvîrșit actul de dezbinare bisericească de la 1700.

*

Poporul credincios în frunte cu preoții lui, deși lipsit de o ierarhie superioară după „trădania” lui Atanasie Anghel, a salvat și conservat în cursul învolburatului veac al 18-lea Ortodoxia ardeleană. Rezistența populară față de tentativele de catolicizare forțată a străbunilor noștri a luat atunci proporții de epopee.

Acelaș popor credincios ieșit biruitor din lupta încinsă între „sat” și „împărat”, în veacul 18, avea să pună capăt, eroic și definitiv, dezbinării bisericești de la 1700, cât ce împrejurările istorice porneau a fi favorabile vechii și neînduplecatei sale năzuințe de leuire a acestei răni sufletești. Anii 1848 și 1918, cu adierile lor înnoitoare, păreau a încuraja soluționarea problemei în sensul aspirațiilor populare tradiționale. Dar n-a fost așa, căci clasa conducătoare de-atunci s-a dovedit incapabilă să sesizeze voia poporului și să contribuie la împlinirea ei. A trebuit să vină 23 August 1944, cu uriașa lui capacitate de descătușare a elanurilor populare, pentru ca să se ajungă și la soluționarea promptă a problemei dezbinării bisericești a românilor din Ardeal.

Odată cu proclamarea Republicii Populare Române, la 30 decembrie 1947, puterea politică a trecut în întregime în mâinile viguroase și curate ale poporului nostru muncitor. Era înlăturat astfel, prin lichidarea regalității la noi, unul din obstacolele tănuite — dar nu mai puțin rezistente — care stăteau pînă acum în calea refacerii unității noastre bisericești.

La 17 iulie 1948, într-o ședință memorabilă, Consiliul de Miniștri al Republicii Populare Române, sub președinția regretatului om politic progresist Dr. Petru Groza, a denunțat Concordatul încheiat cu Vaticanul în 10 iunie 1927, la Roma. Anunțînd acest eveniment îmbucurător, organul oficial al Arhiepiscopiei Sibiului „Telegraful Român”, scria (în nr. 17—18, din 25 iulie 1948):

Hotărîrea Consiliului de Miniștri din 17 iulie a. c. de-a abroga legea pentru aprobarea Concordatului din 1929 este o reparație, ce o așteptam de mult, a nedreptății ce s-a făcut Bisericii ortodoxe majoritare. La vremea sa Biserica ortodoxă și-a spus părerea, prin glasul autorizat al I. P. S. nostru mitropolit Nicolae. Amintim numai că în ședința senatului din 23 mai 1929 I. P. S. nostru Mitropolit, într-o cuvîntare magistrală care a impresionat profund și opinia publică romînă, a dovedit:

1. Că încheierea Concordatului este anticonstituțională;
2. Că prin Concordat Statul se pune în slujba prozelitismului catolic;
3. Că prin Concordat se creiază privilegii unei Bisericii minoritare în dauna Bisericii majoritare;
4. Că Statul își nesocotește astfel propriile sale drepturi.

Denunțarea Concordatului desființează privilegiile ilegale și nedrepte acordate Bisericii catolice, deschizînd calea spre aplicarea libertății și egalității de tratament față de toate cultele religioase din România.

De-acum, clerul și credincioșii greco-catolici erau liberi să-și manifeste voința lor de revenire la sînul de mamă al Bisericii Ortodoxe Romîne, de la care i-au smuls volniciile celor trecute vremi de împilare. Poftirea frățească și părintească de-a nu mai întîrzia cu săvîrșirea acestui pas salvator le fusese făcută public, în două rînduri, de Mitropolitul ortodox al Ardealului din acea vreme, pururea pomenitul ierarh Nicolae Bălan: cu prilejul sfințirii și instalării în scaunul de arhiepiscop și mitropolit (17/30 mai 1920) și pe Cîmpia Libertății de la Blaj, cu prilejul aniversării unui veac. (1848—1948, 3/15 mai) de la marea adunare obștească ținută acolo. Poftirea aceasta a fost repetată din locul cel mai înalt al ocîrmuirii Bisericii noastre, de către Prea Fericitul Patriarh Justinian, din prilejul înscăunării sale (6 iunie 1948).

De astă dată, verdictul istoriei s-a pronunțat fără ca să mai poată opri vreo piedecă înfăptuirea lui. Ierarhia greco-catolică, adoptînd o poziție obstrucționistă, a fost depășită de cler și credincioși. Un grup de 36 de protopopi și preoți greco-catolici, reprezentînd 423 canonici, protopopi și preoți greco-catolici din Ardeal, Banat, Crișana și Maramureș, întruniți la Cluj, la 1 octombrie 1948, sub președinția actualului vicar arhiepiscopesc de la Sibiu, P. C. Prot. stavr. Traian Belascu, a dat răspuns bun, răspuns afirmativ la amintitele poftiri de refacere a unității noastre bisericești, hotărînd cele ce urmează:

1. — Să se reîntoarcă în sînul Bisericii Ortodoxe Romîne, de la care înaintașii lor s-au despărțit datorită vitregiei vremurilor;

2. — Să se străduiască pentru a lumina conștiința credincioșilor greco-catolici, ca astfel toți fiii poporului român „una să fie”, după cuvîntul Domnului.

A fost lansată o proclamație către cler și credincioși, în care se arată că s-a împlinit vremea refacerii spirituale a poporului român. Despărțirea de Biserica Ortodoxă, de la 1700 — constată Proclamația — nu a fost determinată de motive spirituale, ci de împrejurări politice și economice, care apăsau greu asupra clerului și poporului român de atunci. Strămoșii noștri însă — spune

mai departe Proclamația — nu au renunțat nici la practica ritualului, nici la învățătura Bisericii Ortodoxe Române. Astăzi, motivele de atunci nu mai există. Constituția și legile Republicii Populare Române asigură drepturi politice, economice, culturale și religioase egale tuturor cetățenilor țării, iar Biserica Ortodoxă Română nu numai că nu se găsește față de Stat în situația grea de la 1700, ci este într-o situație deosebită, care îndreptățește nădejdea într-un viitor tot mai bun. Pe de altă parte — spun autorii Proclamației — ruperea de Biserica Romei — Biserică străină de interesele poporului român — refacerea unității spirituale și îndreptarea tuturor forțelor spre lupta pentru pace, întărirea democrației și progres, e o datorie sfântă a vremilor de azi. Ca urmare, cei 36 delegați hotărăsc să rupă legăturile cu Vaticanul, să revină în sânul Bisericii Ortodoxe Române și să fie de atunci încoace ascultători față de ierarhia acestei Biserici.

Hotărîrea fusese luată în numele celor 423 clerici greco-catolici pe care îi reprezentau cei 36 delegați. Proclamația se încheia astfel: „Avem conștiința împăcată că prin aceasta slujim cauza lui Dumnezeu în lume și interesele poporului nostru. Așa să ne ajute Dumnezeu”!

Actul acesta — bisericesc și patriotic totodată — a fost adus la cunoștința Sfîntului Sinod la 3 octombrie 1948, în București, unde cei 36 delegați de la Cluj s-au împărtășit de-o primire pe cit de caldă, pe atît de solemnă.

A fost întocmit, iscălit și citit în cadrele festivităților prilejuite de acel eveniment, următorul

ACT SINODAL

de acceptare în sânul Bisericii Ortodoxe Române a protopopilor și preoților greco-catolici

Astăzi, Duminică 3 octombrie, anul Mîntuirii una mie nouă sute patru zeci și opt, noi Membrii Sinodului permanent al Bisericii Ortodoxe Române, prin vrerea lui Dumnezeu, cu ajutorul Mîntuitorului nostru Iisus Hristos și cu săvîrșirea Sfîntului Duh, ne-am adunat în sala sinodală din palatul patriarhal, pentru ca în ședință solemnă să primim delegația celor 36 de protopopi și preoți ai Bisericii greco-catolice veniți la București.

Cetitu-s-a mai întîi, în auzul tuturor, proclamația făcută la Cluj în ziua de 1 octombrie 1948, de către această delegație, în numele celor 430 de canonici, protopopi și preoți greco-catolici din Ardeal, Banat, Crișana și Maramureș și prin care au hotărît

revenirea la sînul Bisericii Ortodoxe Romîne și ruperea legăturilor de orice fel cu Biserica Romei.

S-a săvîrșit apoi, în biserica Sfîntului Spiridon Nou, slujba Doxologiei de către Smeritul Mitropolit Nicolae al Ardealului, împreună cu soborul protopopilor ortodocși și greco-catolici, preamărind pe Dumnezeu că a ascultat rugăciunile slujitorilor Ardealului și a ajutat sfintei noastre Biserici să vadă revenind la sînul ei iubitor pe fiii răzlețiți acum două veacuri și jumătate prin vitregia vremurilor de apăsare și robire, cînd au fost siliți să primească cele patru puncte de credință comune cu Biserica papală, după făgăduială și în nădejdea dobîndirii unor drepturi și privilegii care să le ușureze viața și să le îmbunătățească traiul.

Dînd urmare acestui act măreț, menit să înlătore spărtura între frații de același neam și sînge și să refacă unitatea de credință a tuturor romînilor din această de Dumnezeu păzită țară, luăm act cu negrăită bucurie de înfăptuirea lui și hotărîm să fie primit întocmai, împreună cu toți cei care vor declara că doresc să revină la sînul Bisericii Ortodoxe și să rupă legăturile cu Biserica Romei.

Iar pentru adevărire și întărire, decidem ca acest act împreună cu proclamația ce ni s-a înfățișat să fie scrise în condica sfîntă sinodală și adevărite cu iscăliturile noastre și ale delegației celor 36 protopopi și preoți greco-catolici.

Actul sinodal este semnat de P. Fer. Patriarh Justinian, I. P. S. Mitropolit Nicolae al Ardealului și Vasile al Banatului, I. P. S. Arhiepiscopi Firmilian al Craiovei și Sebastian al Sucevei și Maramureșului și de cei 36 delegați greco-catolici, în frunte cu Păr. vicar Traian Belășcu.

La 21 octombrie 1948, în marea biserică a Reîntregirii Bisericești din Alba Iulia, mii de credincioși foști greco-catolici, în frunte cu preoții lor — de față fiind I. P. S. și P. S. Membri ai Sfîntului Sinod — au pecetluit solemn hotărîrea lor de-a reveni pentru totdeauna la sînul Bisericii Ortodoxe Romîne.

*

Au trecut 11 ani de-atunci.

În acest interval de timp, atît vechii ortodocși cît și frații reveniți au constatat că intuiția maselor populare nu a dat greș cînd preconiza lichidarea dezbinării de la 1700, deoarece deosebiriile dintre unii și alții erau superficiale. Ele se reduceau în ul-

tima analiză la ascultarea de papa Romei, cu care erau îndatorați pînă în 1948 clericii și credincioșii greco-catolici.

De acest adevăr s-au pătruns încetul cu încetul chiar și acei clerici greco-catolici care au ezitat sau au refuzat să se asocieze mării majorități a colegilor lor la săvîrșirea actului istoric al unificării bisericești a romînilor din Ardeal. An de an, unul cîte unul — sau chiar mai mulți deodată, ca la aniversarea de un deceniu din 21 octombrie 1958 (vezi „Mitropolia Ardealului”, 1958, nr. 10—11, p. 776—778) — părăseau izolarea în care se mențineau și se întorceau „acasă”.

Cu toate încercările de catolicizare a Bisericii unite — făcute de Vatican, prin ordurile sale călugărești și prin teologi uniți crescuți în instituțiile romano-catolice — noi am rămas una. Una în credință și năzuință. Credința era aceeași fiindcă clerul și credincioșii greco-catolici n-au uitat condiția pusă la 1700: „...să stea pe loc...”! Năzuința, pînă la 1948, ne era și unora și altora refacerea unității noastre bisericești.

Acum?

Acum credința ne este aceeași. Numai năzuința ni s-a schimbat, o dată ce cealaltă s-a realizat: acum, năzuim să apărăm pacea — pacea dintre noi și pacea tuturor popoarelor — și să fim cît mai folositori patriei noastre înfloritoare, Republica Populară Romînă, ajutînd-o cu toate puterile noastre, din toată inima, să depășească mereu uluitoarele înfăptuiri al căror bilanț strălucit ni l-a înfălișat a 15-a aniversare a Eliberării Patriei.

R.

ASCEZA CREȘTINĂ

— CONSIDERAȚII PRINCIPIALE —

- Cînd pronunțăm cuvîntul „asceză” deodată ne apare în față figura suptă, uscată a pustnicilor de altădată, al căror trup este parcă descărn timer, parcă n-are substanță carnală. E ceva aspru, de-o severitate dusă la extrem, care ne înfioară, ne cutremură, am putea zice chiar că ne înspăimîntă, ca și cînd ne-am afla în primejdie de a fi arși pe rugul unor nevoințe îngrozitoare. De aceea figura ascetului ni se pare ceva străin de felul nostru de a gîndi și a viețui, o figură pierdută undeva în adînc de veacuri, o fantomă a altor vremi. Dacă, eventual, ești înclinat să admiri puterea voinței acestor asceți, întinsă pînă la ultimele limite, în nici un caz nu ești înclinat să pășești pe acele urme străvechi de crucificare trupească și sufletească. Asceza aceasta este prea aspră, aproape supraumană.

- Ne punem deci întrebarea: Oare viața creștină se poate lepăda de asceză ca de o haină învechită, nepotrivită pe trupul creștinilor de astăzi? Poate exista creștinism fără asceză? S-a dezvoltat cumva creștinismul în așa fel încît asceza veacurilor IV și următoarele e o fază depășită, poate faza adolescenței înflăcărare după absolutul necruțător, tranșant, și azi nu mai are rost să vorbim despre asceză? Sînt întrebări justificate nu numai de înfiorarea cu care privim spre vechii asceți, cu figuri nepămîntene, ci și de slăbirea disciplinei morale creștine în viața noastră de fiecare zi. Ar rămîne impresia că creștinismul e numai învățătură de credință, participare la slujbele Bisericii, sentimentalism religios și cîteva fapte rele de evitat și cîteva fapte bune de săvîrșit. E nevoie, dar, de o precizare a lucrurilor: Asceza mai este valabilă pentru viața creștină sau nu?

— Unii creștini susțin — dacă nu în scris, verbal — că asceza nu poate fi acceptată în viața creștină actuală, chiar dacă cîte unul — ici, colo — ar încerca să pășească pe calea ascezei. Creștinul trebuie să participe la toate bucuriile, frumusețile și cuceirile vieții. El nu poate fi un pustnic descarnat, căci ar fi o apariție izolată, stranie chiar, în iureșul vieții contemporane.

— Dacă identificăm asceza cu descarnarea, chiar cu pustnicia, este clar că ea nu se potrivește cu felul de viațuire creștină de azi. Ne putem însă gîndi și altfel. Anume: asceza nu este identică cu pustnicia, cu descarnarea. Asceza e un fenomen mai general decît să poată fi redus la descarnare. Figura ascetului uscat și sever poate fi numai forma specială pe care a luat-o asceza în secolele respective și la personalitățile respective. Forma aceasta va fi fost potrivită, va fi izvorît din însăși condițiile vieții creștine de atunci. După cele trei sute de ani de martiriu creștin, după ce creștinismul devenise religia maselor largi din imperiul roman era firesc ca creștinii mai rîvnitori să se retragă din zgomotul lumii — păgîne în fond, creștinate în forme —, dorind ca în locul martiriului sîngelui să pună martiriul ascezei, al crucificărilor lăuntrice, uneori excesive. Așa au apărut marile figuri de asceti ai sec. IV și ai secolelor următoare, care asaltau cerul cu nevoințele lor uimitoare.

— Aceste figuri nu aparțin primelor trei veacuri creștine și ele au dispărut încetul cu încetul, fenomenul a devenit mai rar și viața creștină a luat noi forme de manifestare. Se poate dar spune să ascetismul extrem este numai forma ce a luat-o asceza creștină începînd din sec. IV în decurs de cîteva secole și în mediul pustnicesc monahal al acelor vremi. Acest ascetism nu se confundă cu asceza creștină în totalitatea ei. El a și fost depășit, vîlvătaile lui s-au stins, chiar dacă mai apare cîte o flăcăruie răzlețită. Prin aceasta noi nu condamnăm ascetismul respectiv, care a dat Bisericii în acele vremi creștini de o măreție incontestabilă, ci numai îl explicăm prin condițiile vieții de atunci și evităm unilateralitatea celor ce îl identifică nu cu una din formele istorice ale ascezei creștine, ci cu asceza creștină însăși. Risipind această confuzie, această identificare, orizontul se luminează și întrebarea primește perspective mai largi: Este oare asceza inerentă creștinismului — deci permanent valabilă — sau ea e ceva accidental, de care viața creștină se poate lipsi? Ca să dăm răspuns acestei întrebări e nevoie să precizăm ce înțelegem

prin asceză. Numai după ce avem înțelegerea clară a ascezei și a distincției dintre asceză ca atare și formele în care apare ea de-a lungul veacurilor putem da un răspuns valabil. Punerea problemei în felul acesta, desigur, reprezintă un risc. De aceea n-am pretenția să rezolv deplin problema, ci fac numai o încercare. Socotesc însă că problema merită să fie ridicată și discutată.

1. **Ce este asceza?** — Cuvîntul „asceză” nu este creația creștinismului, nici asceza însăși. Asceza și cuvîntul „asceză” au existat și înainte. Cum limba geracă e limba scrierilor neotestamentare, ne limităm la sensul ascezei în l. greacă. Verbul ἀσκέω însemnează a se exercita, a se sili, a se nevoi. Substantivul ἀσκησις însemnează exercitiu, nevoință. Iar ἀσκητής este însuși cel ce se nevoiește, ascetul. Exercitarea, nevoința sau asceza se făcea cu un scop. Askéo e a se exercita spre, a se exercita în vederea unui scop. Asceza e un exercițiu, o nevoință cu scop. Nu e un exercițiu pur, ea nu-și are scopul în sine însăși. **Ascetul e deci acela care se exercitează, care întreprinde exerciții metodice pentru a ajunge la realizarea unui scop.** În acest înțeles orice activitate umană, care e îndreptată spre un scop, presupune și asceza, adică o anumită selecție care înlătură sau renunță la anumite lucruri, și anumite exerciții care crează deprinderi și calități corespunzătoare și concentrează forțele în direcția scopului ales. De fapt, la greci termenul de „asceză” s-a și folosit în diferite domenii ale vieții. Așa, ascet este atletul, sportivul, care se pregătește să cucerească laurii victoriei în arene. El, pentru a-și realiza scopul, trebuie să renunțe la multe și să se exerciteze zi de zi, după un program strict, concentrîndu-și forțele în direcția respectivă. Sf. Apostol Pavel amintește de această părere, obișnuită la greci: „Oricine se luptă se înfrînează de la toate, ca să ia o cunună”. El compară viața creștină cu alergarea în arenă, care pentru ca să se ajungă la țintă nu se face „ca la întîmplare”, ci după anumite reguli (I Cor. 9, 24—25; Fil. 3, 13—14). De fapt, atleții în antichitate erau supuși înainte de concurs la un regim foarte sever. „Vreme de zece luni și mai bine, o reglementare riguroasă și tiranică fixa candidatului orele și durata exercițiului, a mîncării și a somnului”. Trebuia să-și călească trupul, prin aceste înfrînări și exerciții, ca să ajungă să cucerească premiul.¹ Și astăzi atletul sau sportivul adevărat observă o

1 *Prat. F: La Théologie de Saint Paul, Paris 1933, vol. II, p. 421.*

disciplină corespunzătoare, o „asceză” necesară pentru progresul lui.

Tot asceză numeau grecii și exercițiile militarului. Militarul era izolat de treburile vieții obișnuite, renunța la multe plăceri și la voia proprie, se supunea programului de exerciții spre a deveni un bun luptător. Și sensul acesta este amintit de Sf. Apostol Pavel, care compară pe creștin cu un soldat, care renunță la propria lui voie, ca să placă lui Hristos (II Tim. 2, 3—4; I Tim. 6, 11—12). Disciplina aspră a militarului este tot o asceză, o exercitare metodică cu scopul de a deveni un bun soldat.

Asceza a fost înțeleasă și în sens moral, ca exercițiu metodic pentru înfrângerea răului și dezvoltarea virtuților (stoicismul). Cine urmărește realizarea în propria lui viață a unui ideal moral trebuie să-și concentreze eforturile în direcția idealului respectiv, să înlăture ce nu-i în conformitate cu el și să întărească tot ce e în conformitate cu el. Dacă idealul urmărit este un ideal religios-moral, asceza va avea un scop religios-moral, desăvârșirea morală fiind împreunată cu contemplarea Divinității. Acesta a fost cazul la Filon din Alexandria și în general la neoplatonici (Plotin) și neopitagorei. (Pentru a deveni un om virtuos e nevoie de cel puțin tot atâta antrenament cât e necesar pentru a deveni atlet).

Se-nțelege că creștinismul a preluat cuvântul „asceză” în sensul lui religios-moral. În Noul Testament termenul e folosit o singură dată de Sf. Apostol Pavel, când vorbește în fața proconsulului Felix: „Intru aceasta pururea mă nevoiesc (ἀσχω = îmi dau osteneala, mă exercitez) ca să am conștiința neprihănită înaintea lui Dumnezeu și a oamenilor” (F. Ap. 24, 16). E vorba de nevoința necesară pentru trăirea unei vieți creștine de așa nivel încât conștiința lui să fie curată înaintea lui Dumnezeu și a oamenilor. Deci o nevoință cu scop religios-moral, o nevoință care urmărește desăvârșirea religios-morală. Sf. Apostol Pavel folosește însă un alt cuvânt, cuvântul γυμνασία, care are același înțeles cu asceza, adică de exercitare trupească și sufletească. (De aici: gimnastica — exerciții fizice, gimnastul fiind la greci cel ce prezida exercițiile atletice). Natural, e vorba tot de o exercitare cu scop religios-moral. Așa îndeamnă pe ucenicul său Timotei: „Deprinde-te (exercitează-te: γυμναζε) însă cu evlavia, pentru că deprinderea (exercitarea = γυμνασία) trupească este spre puțin folositoare, evlavia însă este spre toate folositoare” (I Tim. 4, 7—8). Se referă desigur tot la exercitarea trupească

(înfrînări) și sufletească (evlavie) cu scop religios-moral. E firesc ca folosind termenii askéo și gimnazo, Sf. Apostol Pavel să compare pe creștin cu atletii, cu alergătorii în arenă. El sfătuiește pe creștini să se lupte după regulă în așa fel încât să câștige cununa cea nestricăcioasă, să alerge spre țintă în așa fel încât să primească răsplata veșnică (I Cor. 9, 24—25; Fil. 3, 13—14).

„Atletul” creștin se înfrânează și își disciplinează forțele psiho-fizice, concentrându-se într-un efort unitar pentru ajungerea la țintă, iar ținta este Hristos: a crește pînă „la starea de bărbat desăvârșit, la măsura vârstei deplinătății lui Hristos” (Ef. 4, 13). Iisus Hristos este modelul suprem. Ascetul vrea să ajungă la asemănarea cu Hristos și la unirea cu Hristos, unire și asemănare realizate deplin abia în viața cea veșnică.

Clement Alexandrinul și Origen folosesc termenul de ascet cu acest înțeles: creștinul, care se nevoiește prin lupta împotriva patimilor și exercitarea în virtute să realizeze desăvârșirea în Hristos Iisus. Acesta e sensul care a rămas valabil pînă astăzi.

Din cele spuse rezultă că **asceza, în general, este orice înfrînare, orice exercitare metodică și îndelungată care se face în vederea unui scop.** Cine urmărește în viața sa un scop, în mod inevitabil renunță la ceea ce i-ar frîna mersul înainte și își canalizează toate forțele în direcția aceluia scop. Asceza este **disciplinarea minții și a trupului pentru ajungerea la țintă.** Se înțelege că o adevărată asceză e numai aceea care urmărește un scop bun, o țintă superioară. **Asceza creștină este exercitarea metodică și îndelungată în vederea realizării desăvârșirii creștine, a scopului vieții creștine.** Ea este o asceză cu temelie și țintă religios-morală.

2. Aspectele ascezei creștine. — Avînd în vedere că modelul este Hristos, asceza va tinde să înlăture tot ce e neasemănare cu Hristos și să dezvolte tot ce e asemănare cu Hristos. Precum sculptorul, care vrea să cioplească în piatră chipul unui om, dă la o parte cu dalta bucățile de prisos și conturează în piatră trăsăturile chipului, tot așa asceza creștină elimină ceea ce e nefolositor sau păgubitor și scoate la lumină liniile chipului lui Hristos în făptura credinciosului. Cum Iisus Hristos este asemenea nouă, „afară de păcat” (Evr. 4, 15) rezultă că asceza creștină cuprinde pe de o parte lupta împotriva păcatului, purificarea firii de păcat, pe de altă parte efortul pentru dobîndirea și creș-

terea în virtuțile ce strălucesc desăvârșit în persoana lui Iisus Hristos. Ambele aspecte le amintește Sf. Apostol Pavel.

De fapt, în Botez noi am murit împreună cu Hristos și am înviat împreună cu Hristos, omul cel vechi a murit și am înviat ca om nou. Toată strădania creștinului constă în menținerea purității baptismale și dezvoltarea ei. Dacă am murit păcatului în Botez, trebuie să rămânem morți păcatului. Dacă am înviat în Iisus Hristos prin Botez, trebuie să rămânem vii pentru Dumnezeu. Cu alte cuvinte, să facem ca „mădularele noastre”, toată ființa noastră, să nu fie slujitoare ale păcatului, ci slujitoare ale „dreptății”, ale virtuții, ale lui Hristos (Gal. 5, 24; Rom. 6, 2—19; Tit. 2, 12).

Din punct de vedere al firii omenești, asceza creștină nu are ca scop nimicirea firii, sau chiar și numai a trupului, nici mutilarea firii sau a trupului, ci scopul ei este eliberarea firii (deci și a trupului și a sufletului) de sub chemările păcatului și dezvoltarea a tot ceea ce e pozitiv, frumos, nobil, bun, înalt în firea omenească. După concepția ortodoxă natura umană, fiind creată de Dumnezeu, este bună. Răul e un accident: el nu aparține firii, ci e ceva străin, ceva contra firii. Binele, dimpotrivă, este conform firii. Asceza, care vrea să înlăture răul și să desăvârșească binele, nu este împotriva firii, ci conformă cu firea, e pentru fire. Ea e mijlocul de desăvârșire a firii. De aceea asceza va dezvolta tot ceea ce e bun, ceea ce este după firea cea bună a omului. Ea nu luptă contra firii, ci contra răului, contra păcatului, eliberând firea de servituțile răului și ajutând la creșterea tuturor semințelor bune din firea noastră. Ea nu luptă contra trupului, ci contra patimilor, căci scris este: „purtați grijă de trup, dar nu spre poftă” (Rom. 13, 14). Ea duce la despățimirea sufletului și a trupului. În Hristos, omul nu este mutilat, ci este eliberat din robia păcatului și ridicat pe planul unei vieți superioare și plene.

Această concepție condamnă orice asceză, pretins creștină, care urmărește fie nimicirea sau mutilarea trupului, fie mutilarea sufletului. Adevărata asceză tinde să sfințească și trupul și sufletul, să înflorească în frumusețe deosebită omul întreg, dezvoltând spre desăvârșire tot ceea ce este bunătate în el. Aceasta se realizează prin cultivarea virtuților, centrul și sufletul lor fiind iubirea. De altfel înlăturarea păcatelor se face și prin lupta directă împotriva ispitelor, dar mai ales prin exercitarea virtuților opuse. Mînia o înlocuiești prin blîndețe; lenea, prin

hărnicie; zgîrcenia, prin dărnicie; răutatea, prin bunătate; vrăjmăşia, prin dragoste sau prietenie; desfrînarea, prin castitate; mîndria, prin smerenie; necumpătarea, prin înfrînare; invidia, prin a plînge cu cei ce plîng şi a te bucura cu cei ce se bucură; hoţia, prin cinste; nedreptatea, prin dreptate; uciderea, prin respectarea vieţii; calomnia, prin respectarea onoarei aproapelui, etc., etc. Atracţia ce o exercită frumuseţea virtuţii asupra noastră, duce la canalizarea tuturor forţelor psiho-fizice spre realizarea binelui şi le retrage de pe căile răului. Cel ce îşi concentrează forţele asupra virtuţii nu mai are nici timp şi nici forţe disponibile spre a se risipi în preocupări păcătoase. Răul poate să-l ispitească, dar va fi biruit de puterile binelui. Asceza e asemenea albiei râului, care nu lasă apele să se risipească şi să pustiască regiunea, ci le adună la un loc şi le canalizează într-o direcţie folositoare.

Fără nici o îndoială creşterea în virtute şi înlăturarea păcatului nu se realizează de la sine, ci pretinde o luptă consecventă şi îndelungată. În această luptă efortul credinciosului se sprijineşte mereu pe harul divin, care-l întăreşte şi-l ajută să fie biruitor. Iisus Hristos, biruitorul păcatului şi al morţii, este biruitor iarăşi şi iarăşi în fiecare creştin care colaborează cu harul divin, mobilizîndu-şi toate forţele în lupta desăvîşirii sale.

Cum înclinări spre păcat există şi în suflet şi în trup şi gemeni ai binelui există şi în suflet şi în trup e firesc ca şi sufletul şi trupul să participe la lupta ascetică de eliberare de patimi şi creştere în virtute, de eliberare de egoism şi creştere în iubire. De aceea se vorbeşte despre o asceză externă şi o asceză internă. Asceza externă disciplinează trupul, asceza internă disciplinează sufletul. Cum omul este o unitate psiho-fizică asceza internă şi externă trebuie să fie o unitate. Cum în om sufletul e îndrumătorul, asceza internă are prioritate faţă de asceza externă. Mîntuitorul ne spune să curăţim întîi vasul pe dinăuntru, căci dinăuntru ies şi cele bune şi cele rele. Dacă inima e curăţită de cele rele şi luminată de cele bune, cuvintele şi faptele, care izvorăsc din ea vor fi bune. Dacă inima este întunecată, cuvintele şi faptele vor fi roade ale întunerecului. Lupta se decide înăuntru.

De aici nu rezultă că asceza externă este inutilă. Ea e necesară în măsura în care sprijineşte asceza internă. Asceza externă potoleşte patimile trupului, îndreaptă forţele trupesti spre deprinderi bune, ajută sufletului să fie stăpîn peste impulsunile

trupești, să le înobileze, să le pătrundă de duhul lui Hristos. Astfel neprihana lui Hristos se va sălăslui și în sufletul și în trupul nostru.

Asceza externă constă din formarea unor deprinderi sănătoase și din diferite renunțări. Așa: deprinderea ordinei, a muncii zilnice, a unei vieți simple și sănătoase în hrană, îmbrăcăminte, odihnă, etc., și renunțări la plăceri vătămătoare sau periculoase, înfrînări la mîncare și băutură, ca și la alte pofte trupești. Aceasta nu înlătură bucuriile curate ale vieții, ci numai ceea ce întinează viața. Aici e valabilă regula: „Toate îmi sînt îngăduite, dar nu toate îmi sînt de folos, toate îmi sînt îngăduite dar nu toate zidesc; toate îmi sînt îngăduite, dar eu nu mă voi lăsa stăpînit de ceva”. De aceea, „ori de mîncăți, ori de beți, ori altceva de faceți, toate spre slava lui Dumnezeu să le faceți” (I Cor. 6, 12; 10, 23—26). Deci și în asceza externă problema e în primul rînd spirituală: **să nu fii robit de nimic, ci să fii stăpîn peste toate și să le folosești spre slava lui Dumnezeu, spre zidirea aproapelui și a comunității, spre desăvîrșirea ta proprie.** Nu există anumite mijloace externe care în mod automat să te ducă la desăvîrșire. Totul depinde de duhul lăuntric, de faptul că înfrînările, renunțările, acțiunile tale izvorăsc din iubire și slujesc iubirii de Dumnezeu și de aproapele. Dacă nu există iubire, **zadarnice sînt toate ostenele externe.** Aceasta o spune în mod clar duhovnicul Sf. Simeon Noul Teolog (sec. X): „Putem osteni cu generozitate în lupta virtuții, să postim, să priveghem și să practicăm orice fel de altă nevoie (asceză); totul este în zadar dacă nu luptăm să ne facem o inimă fără răutate, simplă, dreaptă, smerită, dulce, (blîndă). Numai într-o astfel de inimă se răspîndește, respiră și locuiește, ca într-o locuință plăcută, harul Duhului divin”.² Asceza externă trebuie să fie în slujba ascezei interne, a disciplinării sufletului și îmbunătățirii lui. Asceza internă, înlăturînd risipirile pe căile de întunec ale egoismului, concentrează toate puterile sufletului asupra iubirii, a binelui, a frumuseții spirituale.

Sfinții Vasile cel Mare, Ioan Gură de Aur, Grigorie de Nissa, Grigorie de Nazianz, ș. a., prin practicarea ascezei n-au devenit unilaterali, ci personalitatea lor a înflorit multilateral: ei au știut

² Stéthatos N.: Vie de Syméon Le Nouveau Théologien (949—1022). Text grec și traducere franceză de I. Hausherr și G. Horn — în „Orientalia Christiana”, vol. XII, Roma 1928, p. 29.

să fie și sfinți și literați și artiști, bucurându-se nu numai de cele ale credinței, ci și de frumusețile literaturii, științei, filozofiei și artei. Tot ceea ce e nobil și bun, luminos și frumos crește prin asceza cea adevărată, înlăturându-se numai ceea ce întunecă și înjosește ființa și viața omului. Dacă asceza e luptă contra egoismului, ca rădăcină a tuturor păcatelor, și creștere în iubire, ca rădăcină a tuturor virtuților, iubirea e atrasă spre tot binele și dă putere de dezvoltare binelui, topind în dogorile ei arama su-nătoare a egoismului. Căci scris este: „Cîte sînt adevărate, cîte sînt cinstite, cîte sînt drepte, cîte sînt curate, cîte sînt iubite, cîte sînt cu nume bun, orice virtute și orice laudă, acestea să le gîndiți” și „să le faceți” (Fil. 4, 8—9). E un orizont vast cît tot no-ianul de lumină, bunătate și frumusețe a vieții.

În concluzie: asceza este luptă de înlăturare a păcatului din viața creștinului, e despătimire și e luptă de creștere în virtute, e luptă împotriva egoismului, care e izvorul tuturor păcatelor și creștere în iubire, care e izvorul tuturor virtuților. Asceza este internă și externă. Prioritate are asceza internă. Esențial e ca sufletul și trupul să fie însufluite de iubire, să se umple de duhul iubirii lui Hristos, duhul iubirii jertfelnice și atotcuprinzătoare. „Căci deprinderea trupească este spre puțin folositoare, iar evlavie este spre toate folositoare” (I Tim. 4, 8).

3. Anumite mijloace ascetice. — Pentru a risipi unele păreri greșite, socotim totuși necesar să mai zăbovim asupra ascezei externe. Părerile greșite se datoresc faptului să adeseori asceza creștină este identificată cu asceza monahală, cu asceza anumitor nevoitori, pustnici sau chinovitici, din sec. IV începînd. Citind viețile acestor nevoitori unii credincioși sînt cuprinși de o așa admirație, încît cred că sfințenia constă în anumite mijloace ascetice externe și caută să și le însușească, să le practice. Alții, dimpotrivă, înspăimîntați de excesiva severitate a acestor mijloace ascetice, care pot apărea ciudate, conchid că asceza nu e necesară și cad într-un fel de relativism, de scepticism „ascetic”. E vorba, dar, de două extreme: extrema unui ascetism extern foarte aspru și extrema înlăturării oricărei asceze externe, extrema lipsei de înfrînare, de disciplinare. Ambele păreri păcătuiesc prin unilateralitate, prin exagerare.

Primii sînt uimiți de nevința pustnicilor, zăbovind mai ales asupra nevoințelor excepționale, care ies din comun și care le înflăcărează imaginația. Așa uimesc istorisirile despre călu-

gări care se închideau în chilii așa de mici, încît nu puteau nici să stea în picioare, nici să stea jos; despre cei ce purtau lanțuri grele de fier, sau stăteau zidiți în chilii mai mulți ani, sau petreceau afară toată vremea atît în arșița verii, cît și în gerurile iernii; despre cei ce nu ședeau niciodată, ci stăteau tot în picioare; despre cei ce nu dormeau sau dormeau puțin; despre cei ce mînceau numai verdețuri crude sau mînceau odată pe zi, odată la două zile, sau chiar odată pe săptămîină; despre cei ce își duceau viața pe stîlpi, etc.³

Am întîlnit credincioși care au încercat să mănînce numai odată la două zile sau chiar odată pe săptămîină. Slăbiciunea cu care s-a soldat „experiența” i-a lecuit de astfel de încercări. Cu toate acestea, cînd se aude că cineva mănîncă numai legume odată pe zi sau la două zile, că doarme puțin, stînd nopțile mai mult în priveghere, că se culcă pe scîndură, că umblă în haine aspre, chiar cu încingători care îi jenează, că se retrag în singurătate și alte realizări externe de asemenea fel, nu puțini credincioși cred că au în față un sfînt autentic, rătăcit din sec. IV în zilele noastre. Unii credincioși judecă sfîntenia după astfel de elemente externe și după vedenii.

E clar să aceștia se află pe o cale greșită. O spun scriitorii duhovnicești înșiși din secolele respective. Dacă au ajuns între sfînți unii dintre cei ce au practicat astfel de metode excepționale de asceză, aceasta nu se datorește acestor metode, ci altor vrednicii morale. Sînt destui care folosind aceste metode s-au pierdut, distrugîndu-și nu numai sănătatea fizică, ci și pe cea sufletească și primejduindu-și însăși mîntuirea. De aceea scriitorii duhovnicești erau împotriva acestor mijloace ascetice excepționale, ca și împotriva vedeniilor. Ca să mă refer la o singură mărturie, citez aici cuvintele lui Avva Moise din pustia sketică (Egipt): „bărbat sfînt, care strălucea nu numai în lucrarea virtuților, ci și în contemplare” — așa cum ni le redă Casian Romanul, care l-a vizitat (sec. IV). Avva Moise afirmă că scopul nevoițelor călugărești este curăția inimii, care constă în dragostea de Dumnezeu și de aproapele. Cel ce uită scopul acesta umblă în întunec, alături de calea cea dreaptă și se rătăcește. „Deci în zadar ne lăudăm cu postul, cu privegherea, cu sărăcia și cu cetitul Scripturilor, dacă n-am dobîndit dra-

³ Viller M.-Rahner K.: *Aszese und Mystik in der Väterzeit, Ein Abriss*. Freiburg im Breisgau, 1939, p. 147—148.

goste către Dumnezeu și către aproapele. Căci cel ce a dobândit dragostea are pe Dumnezeu în sine și mintea lui de-a pururi este la Dumnezeu”.

Pentru a merge pe calea cea dreaptă călugărul mai are nevoie de dreapta socoteală. Zis-a Avva: „Știu pe mulți, care și-au topit trupul cu postul și privegherea și au petrecut în pustietăți, iar cu sărăcia atîta s-au nevoit, încît nici hrana cea de toate zilele nu-și lăsau pe seama lor, și la atîta milostenie s-au dedat încît nu le-ar fi ajuns toate cîte sînt pe lume ca să le împartă. Dar după toate acestea au căzut din virtute și s-au rostogolit în păcat”. De ce? Pentru că „n-au avut darul deosebirii”, dreapta socoteală. „Căci acesta învață pe om să se păzească de ceea ce întrece măsura în amîndouă părțile și să meargă pe calea împărătească. El nu lasă pe monah să fie furat, prin înfrînarea peste măsură, de cele de-a dreapta, dar nici să fie tras, prin nepăsare și moleșire de cele de-a stînga... În dreapta socoteală este înțelepciunea”... și „nici o virtute nu se naște și nu rămîne neclintită pînă la urmă fără dreaptă socoteală”. Așa, unul a petrecut cincizeci de ani în pustie „în mare asprime și stăruitoare înfrînare”. Atît de mult ținea la postul lui, încît nici de Sf. Paști nu venea la biserică, pentru ca „nu cumva, întîlnindu-se cu părinții și frații, să fie silit să mănînce cu ei legume sau altceva din cele ce se aduceau la trapeză și să i se pară că a căzut de la regula sa”. Deci „după așa mari ostenele” a fost amăgit de vedenii și s-a aruncat într-o fîntînă, socotind după o vedenie că Dumnezeu îl va scăpa teafăr pentru nevoințele lui. L-au scos de acolo „mai mort” și a treia zi a murit. Iată la ce îngîmfare și la ce rătăcire l-au dus nevoințele externe, neîncadrarea în comunitate, conducerea după vedenii și nu după sfatul fraților. Căci „adevărata dreaptă socoteală nu se dobîndește decît prin adevărata dreaptă smerenie, care ne face ... să nu ne încredem în părerea noastră nicidecum, ci întru toate să urmăm povățuirile bătrînilor înțelepți”. Dreapta socoteală ne ferește de exagerări, care duc la rătăcire. Părinții duhovnicești spun că ambele exagerări „sînt la fel de vătămătoare: atît întinderea peste măsură a postului, cît și săturarea (îmbuibarea) pîntecului; ... și la fel toate trecerile peste măsură”. Avva Moise mărturisește că el însuși, într-un timp, se înfrîna așa de mult încît uita de mîncare 2—3 zile și atunci mîncă numai dacă îl îndemnau alții, și uita de somn, încît sta multe nopți de-a rîndul neadormit. Regula ce a tras-o din

aceste zile de înfrînare excesivă este: „**Mai greu m-am primejduit din pricina nemîncării și a privegherii fără măsură, decît din pricina îmbuibării pîntecelui și a somnului mult**”.⁴ Aceasta e înțelepciunea părinților din sec. IV: scopul e creșterea în iubire, iar la înfrînări să se evite exagerările, păstrîndu-se calea de mijloc. Dacă ei au socotit vătămătoare înfrînările peste măsură, e o rătăcire ca azi să fie uitată lecția aceasta de **echilibru duhovnicesc** și să fie căutate și admirate anumite nevoițe ascetice excesive.

Aceeași învățătură o găsim și în următoarea îndrumare duhovnicească a „starețului Leonid” (1768—1841) de la mănăstirea Optina (Rusia): Un frate de la mănăstire cerea mereu starețului Leonid să-i dea voie să-și pună lanțuri. „Starețul ... i-a explicat timp îndelungat ... că sensul ascezei nu stă în purtarea lanțurilor”. Fratele stăruia totuși în cerere. „In sfîrșit, spre a da o lecție bună fratelui, starețul cheamă pe fierarul mănăstirii și îi zise: Dacă vine la tine un frate și îți cere să-i făurești lanțuri grele, să-i dai o palmă”. Fierarul a făcut întocmai. „Fratele, surprins (de palma primită), își pierdu calmul și răspunse fierarului la fel”. Amîndoi se plîneră starețului. „Atunci starețul Leonid zise fratelui...: Cum poți să îndrăznești a lua lanțurile, cînd nu ești în stare nici măcar să primești o palmă întru smerenie”.⁵

E clar: nu purtarea lanțurilor e adevărata asceză, ci înfrînarea mîniei, smerenia, bunătatea, dragostea.

Aceasta a fost învățătura creștină de totdeauna. Ea e concentrată în cuvintele Sf. Apostol Pavel: „Evlavia cu îndestulare de sine este mare cîștig” (I Tim. 6, 6). Iubirea, împreună cu o viață simplă, mulțumită, e suficientă. De aceea nu există practici ascetice externe general-obligatorii, cu atît mai puțin pot fi obligatorii practicile exagerate. Asceza și desăvîrșirea nu pot fi reduse la asprimea anumitor înfrînări de la mîncare, somn, etc. Sf. Apostol Pavel condamnă pe cei ce „opresc de la căsătorie și îndeapărtează de la mîncări”, ca și cînd căsătoria ar fi ceva rău și anumite mîncări spurcate. Astfel de „deprinderi trupești” sînt puțin folositoare (I Tim. 4, 3—8). Mai mult, ele pot fi vătămătoare, pentru că îngîmfă pe cei ce le practică, făcîndu-i să se socotească sfinți și să pretindă și altora să-i cinstească și să-i laude.

⁴ *Casian Romanul*: Cuvînt plin de folos despre Sfinții Părinți din pustia sketică și despre darul deosebirii. Sibiu 1946, p. 126—142.

⁵ *Smolitsch Igor*: *Leben und Lehre der Starzen*. Wien 1936, p. 151—152.

Ingîmfați cum sînt, asceții aceștia sînt și lipsiți de iubire și condamnă cu ușurință pe cei ce nu observă practicile externe, fără să ia aminte la suflet. E însă evident pentru orice minte că e mai ușor să postești decît să-ți domolești mînia și s-o înlocuiești cu blîndețea. Desigur și postul îți cere un efort de voință, dar înlocuirea mîniei cu blîndețea pretinde un efort mult mai mare și mai îndelungat.

În asceza creștină accentul cade pe transformarea lăuntrică, pe dezpățimire și pe creșterea în virtute, în iubire.

De aceea practicile externe sînt facultative și variabile. E o greșeală a identifica toată asceza cu aceste practici. Ele sînt numai mijloace, valabile în măsura în care ne ajută în lupta de transformare internă. Ele variază după vîrstă, sex, temperament, sănătate, condiții de muncă și viață, etc. Într-un fel s-a practicat asceza de către fecioarele și asceții din primele trei veacuri creștine, care trăiau în familiile lor, în lume; altfel s-a dezvoltat asceza la pustnici, altfel la călugării din mănăstiri; și altfel iarăși este asceza creștinului care are familie și trăiește în orașe și sate. E una și aceeași asceză: **disciplinarea trupului și sufletului spre a crește în iubire, spre a ajunge la desăvîrșire, dar forma variază, mijloacele externe sînt de feluri și grade deosebite.** Nu numai în epoci diferite sau la creștini de diferite condiții de viață (monahi, preoți, credincioși căsătoriți), ci chiar la aceeași persoană mijloacele externe pot să se schimbe în decursul vieții.

Prin aceste considerațiuni nu desființăm practicile ascetice, dar le precizăm rolul secundar și arătăm lipsa unor anumite practici general-obigatorii. Se-nțelege că în orice asceză se cuprind și înfrînări de mîncare (post) și alte pofte, dar ele sînt aplicate de la caz la caz, au limite variabile, pentru unii mai largi, pentru alții mai severe.

Pentru asceza creștină e valabilă următoarea caracterizare ce se dă ascezei pauline: asceza aceasta e accesibilă tuturor creștinilor și obligatorie pentru toți, pentru că ea în mod esențial constă dintr-un **efort de voință**. În afara acestui efort de voință, ea nu impune **„nici o practică incompatibilă cu viața normală în societate, nici o contaminare de temut prin alimente, nici un celibat obligator... nici o practică singulară capabilă să atragă atenția și să hrănească vanitatea.** Nimic nu e impus, nimic chiar nu e sfătuit, din acele practici, la care nu s-ar putea acomoda situația socială și familială, vîrstă și sănătatea credinciosului.

Asceza (creștină) e esențial internă, e înainte de toate efort voluntar. Obiectivul ei e întru totul lăuntric: a instaura omul cel nou pe ruinele celui vechi". De aceea, „ea e la dispoziția tuturor".⁶ Esențialul este duhul: Să fii liber de orice atașament pătimaș, să fii stăpîn peste pornirile firii; să crești în iubire. Celelalte sînt mijloace variabile.

5. Concluzii. — Este deci greșită și părerea celor ce identifică asceza numai cu asceza pustnicilor din sec. IV și urm., relevînd și exagerările ei ca valabile, dar și părerea celor ce susțin că asceza și-a pierdut rostul. **Asceza e strîns legată de viața omenască în genere, ca disciplinare a firii pentru ajungerea la un scop superior, ea e strîns legată de viața creștinului ca disciplinare psiho-fizică, pentru realizarea scopului suprem, desăvîrșirea creștină sau iubirea desăvîrșită.** Ea e înfrînare pentru despătımire și creștere în virtute. Ea e esențial internă, transformare și dezvoltare lăuntrică, fără a renunța la unele mijloace externe, în măsura în care ele sprijinesc înnoirea lăuntrică, înnoirea firii.

Asceza creștină, înfrînînd înclinările rele, disciplinînd forțele psiho-fizice și dezvoltînd germenii binelui, nu contribuie numai la desăvîrșirea creștinului, ci și la propășirea aproapelui și a binelui obștesc. Cel ce frînge jugul patimilor, cel ce se eliberează din robia egoismului și crește în iubire și alte virtuți, va răspîndi în jurul lui iubire și pace, va elimina vicii dăunătoare pentru societate și va fi un luptător pentru fericirea tuturor, pentru înfrățirea popoarelor și pentru pacea a toată lumea.

De altfel, dezmățul moral, risipirea forțelor fizice și psihice în destrăbălări, e nu numai descompunerea individului, ci și semnul unei orînduiri sociale în decadență. De aceea e explicabilă destrămarea morală a capitalismului muribund, caracterizată prin lipsa de ideal, dezorientare, sete de distrugere și moarte, reducerea omului la instincte și patimi josnice. E lumea deznădejdiei și a lipsei de viitor, care vrea să guste în prezent cu o frenezie bolnăvicioasă toate plăcerile simțuale, egoiste. În fața păturii capitaliste în destrămare se ridică viguroasă o lume nouă. Lumea aceasta are un ideal superior: fericirea obștei muncitoare, o viață de belșug, libertate și lumină pentru toți oamenii muncii. Ea făurește o viață nouă deschizînd un viitor de strălucire neegalată omenirii. Omul muncitor își cioplește sta-

6 *Bouvet Leon: L'Ascèse dans Saint Paul. Lyon 1936, p. 174, 165.*

tura morală după măreția idealului pentru care muncește și luptă. El nu e robit de patimi și instincte, nu-și risipește forțele în nimicuri și fărâdelegi, ci le concentrează, disciplinându-le, asupra scopului urmărit. El e un bărbat stăpîn pe sine, capabil de renunțări și jertfe, de eroism pentru fericirea tuturor. El nu-i purtat de forțele oarbe ale patimilor, ci lucid și hotărît, rațional și energic, își canalizează viața pe făgașul idealului socialist. De aceea în societatea socialistă „destrăbălarea este privită cu dispreț și indignare”. Nu sînt admise „stări de orgie..., proprii eroilor și eroinelor decadente”. Construcția socialismului cere „o concentrare și o încordare a tuturor forțelor” și implică „auto-disciplina și stăpînirea de sine”. „Recunoscînd dreptul fiecărui om de a trăi fericit, morala comunistă condamnă cu asprime desfrîul, destrăbălarea și excesul”. Ea cultivă deprinderile, care servesc cauza obștească, înlătură egoismul și întărește spiritul de jertfă, eroismul zilnic pentru binele poporului și al omenirii.⁷

Credincioșii, care muncesc pentru viața cea nouă, au în învățătura creștină despre asceză îndemnul de a se lepăda de sine, de a sluji comunității și aproapelui, de a munci pentru binele tuturor. Ei se încadrează astfel în avîntul general al muncii creatoare și sprijinesc munca și lupta oamenilor muncii pentru o viață mai bună, pentru pace și prietenie între popoare. Asceza creștină, care e dezbrăcare de egoism și îmbrăcare în iubirea jertfelnică și atotcuprinzătoare, disciplinare a forțelor psiho-fizice pentru a le feri de risipirea destrăcărilor morale și a le concentra în iubirea ziditoare de tot binele, ajută creștinului să participe la zbuciumul și realizările vremilor înnoitoare de azi.

Pr. Dr. NICOLAE MLADIN
Profesor la Institutul Teologic Universitar, Sibiu

⁷ Alexandrov A. S.: Aspectul moral al oamenilor sovietici. București 1949, p. 47—54, 164—165.

PRIMUL LITURGHIER ROMÎNESC TIPĂRIT

Se ştie că **primul Liturghier romînesc** a fost tipărit de către Coresi, la anul 1570, în „**minunata cetate a Braşovului**” — cum o numeşte Şerban, fiul acestui diacon într-un elan de admiraţie, în epilogul Liturghierului slavon tipărit la Braşov în anul 1588.

Tipărirea Liturghierului în limba romînă a avut o importanţă excepţională atît din punct de vedere literar cît şi din punct de vedere religios. Prin tipărirea acestei cărţi s-a făcut un însemnat pas înainte spre deschiderea drumului, spre croirea viitorului literaturii noastre culte. Liturghierul lui Coresi şi celelalte cîteva cărţi bisericeşti romîneşti tipărite în secolul XVI la Braşov, sînt temelia sănătoasă şi trainică pe care s-a clădit întreaga literatură romînă. Aceste cărţi, cu graiul lor popular, cu limba pe care o vorbea poporul, au deschis zărilor dezvoltării unei literaturi sănătoase, unei literaturi din care s-au adăpat cu îndestulare toţi fiii poporului nostru. Aceste cărţi au făcut „să răsară literatura noastră cultă şi să se închege limba noastră literară, cea dintîi temelie a unităţii noastre sufleteşti şi culturale”.¹

Din punct de vedere religios Liturghierul lui Coresi a fost cea dintîi carte care a dat posibilitate preoţilor ortodocşi romîni să săvîrşească Sfînta Liturghie în limba romînă.

„Desigur, săvîrşirea Sfintei Liturghii în limba romînă a alcătuit în acele vremuri un eveniment de proporţii cu adevărat revoluţionar. Poporul a fost cuprins, desigur, de o mare bucurie şi în acelaşi timp de o mare încredere în puterile sale şi în valoarea limbii vorbite, atunci cînd a văzut că „**prosteasca limbă**

¹ Prof. Nicolae Sulică. O nouă publicaţie romînească din secolul al XVI-lea: Liturghierul diaconului Coresi, tipărit la Braşov, în 1570. Tîrgu-Mureş, 1927, p. 3.

rumînească” exprimă adevărurile mîntuitoare de suflete, adevărurile de credință descoperite de Iisus Hristos.

Săvîrșirea slujbelor dumnezeiești în limba poporului a constituit în vremea aceea cea mai mare sărbătoare a poporului nostru, deoarece credincioșii au ajuns acum să înțeleagă, să pătrundă sensul, să simtă și să trăiască aievea fiecare cuvînt al Sfintei Liturghii. De unde pînă atunci ei nu înțelegeau nimic din cuprinsul unor slujbe, bolborosite în limbi necunoscute nici chiar slujitorilor, deodată se ridică vâlul de întuneric și prin limba grăită de ei, li se servește, li se oferă întreaga bogăție a slujbelor ortodoxe, din care poporul se adapă și se desfată acum cu mare nesațiu”.²

Sînt deosebit de interesante și vrednice să fie cunoscute împrejurările care au contribuit la tipărirea acestui prim Liturghier romînesc. De aceea vom stăruî, mai întîi, asupra acestor împrejurări, socotindu-le necesare pentru deplina înțelegere a fenomenului tipăririi primelor cărți romînești.

I

„Minunata cetate a Brașovului” era în jumătatea a doua a secolului XVI pe lîngă un mare centru industrial și comercial, și un mare centru cultural în Ardeal. Sub înrîurirea Reformei, care a prins aici, sub forme lutherane, rădăcini puternice și la stăruințele marelui reformator Honterus s-a întemeiat la Brașov prima tipografie din Ardeal, alimentată cu hîrtie pusă în circulație de fabrica din localitate, proprietatea primarilor orașului, Johann Fuchs și Hannes Benkner. În nemijlocita apropiere a cetății se găsea Scheiul, cartierul romînesc al Brașovului, cu monumentala biserică ortodoxă a Sfîntului Nicolae, ctitorie a lui Neagoe Basarab. Această biserică „se putea lăuda în acest timp și cu preoți luminați, buni cunoscători ai scrisului romînesc și ai limbii slavone, care făceau și pe **scriitorii**, adică pe corespondenții și tîlmacii sfatului (primăriei), în relațiile politice și comerciale ale Brașovului cu Țările Romîne. Unul din acești preoți își făcuse studiile chiar în străinătate, în țara sîrbească. Acesta era vestitul protopop de mai tîrziu, Mihai, care a preoțit la biserica Sf. Nicolae din Brașov între anii 1578—1605 și care s-a remarcat, alături de colegul său mai bătrîn, Iane, și ca colaborator al diaconului Coresi, la traducerea **Cazaniei** ortodoxe,

² Prof. Sp. Cîndea, *Limba veche liturgică și inovațiile introduse în ea de fosta Biserică unită*. Sibiu, 1954, p. 15—16.

tipărită la Braşov în 1581. Unul din fiii protopopului Mihai este popa Vasile, autorul celei mai vechi cronici a bisericii Sf. Nicolae din Braşov şi cel mai vechi cronicar român, care ne-a dat o lucrare istorică originală în româneşte”.³

Saşii din Braşov, interesaţi de aproape ca în primul rînd românii din această cetate şi apoi cei din Ardeal să fie cîştigaţi pentru luteranism, interesaţi în al doilea rînd din punct de vedere comercial, ca să-şi plaseze hîrtia fabricată de ei, au pornit o acţiune de tipărire a cărţilor bisericeşti în limba romînă. Două persoane au jucat un rol însemnat în începuturile cărţii romîneşti: diaconul Coresi şi primarul Braşovului Hannes Benkner.

Diaconul Coresi era pribeag, venit la Braşov de la Tîrgovişte. El a adus cu sine de la Tîrgovişte „material de tipar chirilic”.⁴ Hannes Benkner, primarul oraşului Braşov, era proprietarul fabricii de hîrtie din localitate şi deci era direct interesat în tipărirea cărţilor romîneşti, bisericeşti, care utilizau hîrtia produsă de fabrica lui.

Sufletul acestei activităţi tipografice a fost însă fără îndoială diaconul Coresi, „meşter învăţat” cum îl numesc contemporanii. Contribuţia celor doi bărbaţi la tipărirea primelor cărţi romîneşti reiese clar şi din următoarele cuvinte: „Cu zisa (şi cu cheltuiala) jupînului Hanes Beagner, scris-am eu Diacon Coresi...” sau „eu jupînul Hanăş Beagner ... am avut jelanie peîntre sfintele cărţi creştineşti ... şi am scris aceste sfinte cărţi de învăţătură, să fie popilor romîneşti să înţeleagă, să înveţe Rumîinii cine-s creştini”.⁵ În răstimpul alor 22 ani, începînd de la 1559 şi pînă la 1581, diaconul Coresi a tipărit la Braşov zece cărţi romîneşti şi trei cărţi slavo-romîne şi anume:

Cărţi romîneşti:

1. Întrebare creştinească, 1559; 2. Tetraevanghelul, 1561; 3. Apostolul, 1563; 4. Cazania I, 1564; 5. Molitvenic, 1564; 6. Psaltire, 1568(?); 7. Psaltire, 1570; 8. Liturghier, 1570; 9. Pravila Sf. Apostoli, (1570—80); 10. Cazania a II-a, 1581.

3 N. Sulică, op. cit., p. 2—3. Din datele arătate reiese faptul că aceşti preoţi erau oameni culţi, oameni capabili să traducă, să redacteze şi să corecteze diferite lucrări, socotite necesare pentru credincioşii Bisericii Ortodoxe Romîne din vremea aceea.

4 N. Cartoian, Istoria literaturii romîne vechi. Bucureşti, 1940. Vol. I, p. 57, col. I.

5 N. Cartoian, op. cit., p. 57, col. I.

Cărți slavo-romîne:

1. Psaltire, Tîrgoviște, 1577; 2. Evangheliar, (Brașov, 1580).
3. Evangheliar, ed. II, Brașov, 1580.

Incepînd cu anul 1564, stăpînitorii unguri din Ardeal, trecuți la calvinism, inițiară o puternică acțiune pentru calvinizarea romînilor. Pentru atingerea acestui obiectiv ei ajută tipărirea cărților bisericești în limba romînă și caută să impună oarecum forțat, pe căi oficiale, modificarea cultului ortodox după învățăturile calvine și organizarea Bisericii ortodoxe după normele calvine. Sub această influență, Coresi tipărește în anul 1564, cu ajutorul nobilului maghiar Forró Miklós de Haporton — Foró Miclăuș — cum îl numește Coresi în Predoslovie — două cărți romînești și anume:

1. **Evanghelia cu învățătură**, sau **Cazania**, adică textul Evangheliilor citite la Sf. Liturghie în cursul anului bisericesc, text care este comentat. Această lucrare este, prin urmare, un fel de carte de predici. În cuprinsul ei a fost atacată violent ierarhia bisericească, cultul Bisericii ortodoxe și întreagă tradiția noastră bisericească.

2. **Molitvelnicul calvin**, din cuprinsul căruia a fost înlăturat cultul sfinților, slujbele pentru morți și a fost suprimată Liturghia ortodoxă. Potrivit acestor două cărți, întreg cultul ortodox a fost redus la predică, rugăciuni, cîntarea psalmilor și cuminecătura. Deci curentul acesta reformatoric, de nuanță calvină, impunea romînilor ardeleni abandonarea slujbelor și tradițiilor ortodoxe și acceptarea formelor calvine de cult religios.

„Preoții romîni, crescuți în tradiția ortodoxă și urmînd instinctul maselor populare, erau refractari ideilor de reformă”,⁶ dar apreciind importanța practică și culturală a inovației adusă de reformă în ceea ce privește utilizarea limbii materne, adică naționalizarea serviciului divin, au acceptat-o pe aceasta, introducînd limba romînă în cultul Bisericii noastre. Și de data aceasta, ca de altfel de atîtea ori în lungul zbuciumatei sale istorii, poporul nostru a dovedit că are un instinct sănătos, o înțelepciune superioară și un echilibru sufletesc desăvîrșit. El a primit de la reformație ceea ce era cu adevărat bun și folositor dezvoltării sale în viitor și a respins ceea ce era străin și primejdios vieții sale spirituale. „De acest avantaj al curentului de re-

⁶ N. Cartoian, op. cit., p. 59, col. II.

formă au profitat mai întâi românii brașoveni, în mijlocul cărora s-au tipărit mai toate cărțile bisericești românești în această epocă. La Brașov s-a citit mai întâi românește Evanghelia și Apostolul; aici s-au rostit mai întâi Crezul și Tatăl nostru și aici s-au ținut cele dintâi predici românești, în care se tălmăceau Evangheliile. Românii brașoveni își aveau „predicatorul” lor special încă din 1565, așa dar la un an după ce se publicase la Brașov prima Cazanie românească (Tălcul Evangheliilor, 1564”).⁷

Principii Transilvaniei, în dorința lor fierbinte de a calviniza pe români, care alcătuiau populația cea mai numeroasă în Ardeal și-au intensificat acțiunea de calvinizare în Ardeal. Sub aceste presiuni apare la 1566 primul episcop calvinizant al românilor din Ardeal, în persoana lui Gheorghe de Sîngeorz. Acesta a încercat o puternică presiune asupra preoților români, pentru a impune calvinismul, dar acțiunea lui a provocat o și mai puternică rezistență a acestor preoți. Ei au refuzat să i se supună, nu se prezentau la sinoade când erau chemați, nu-i plăteau dajdie, îl nesocoteau și chiar îl batjocoreau și slujeau în biserici în mod ostentativ în limba slavonă. Se presupune că ura aceasta a preoților români împotriva episcopului Gheorghe de Sîngeorz s-a datorat și faptului că el ar fi fost persoana care a prelucrat Cazania și Molitvelnicul, cu conținut calvinizant, de la 1864. „Nu este exclusă ipoteza, că compilatorul, cunoscător al limbii ungurești, care a întocmit textul Cazaniei și Molitvelnicului din 1564, a fost însuși Gheorghe de Sîngeorz și că numai grație acestor servicii aduse propagandei clavine a fost numit episcop calvin al Bisericii române”.⁸

„Atît Cazania, cît și Molitvelnicul din 1564, sînt opera unui preot român, care cunoaștea de aproape viața poporului nostru și era la curent cu toate publicațiile reformate ungurești. Opera lui nu este traducerea cîte unei singure cărți ungurești, ci prelucrarea și compilarea mai multor cărți ungurești de același fel (predici și agende), la care s-au adăos și completări proprii din partea compilatorului român. Cu atît mai mult trebuia să se îndeplinească aceasta, cu cît nici agendele (cărțile rituale) reformate ungurești nu ajunseseră încă la o formă unică.

7 N. Sulică, op. cit., p. 3.

8 N. Sulică, op. cit., p. 6.

Aceasta este cauza, că Molitvelnicul românesc nu se poate identifica cu un singur molitvelnic unguresc, deși prezintă atâtea asemănări cu ediția din 1559 (Cluj) a Agendei lui Heltai Gáspár”.⁹

Indârjirea și rezistența preoților români împotriva episcopului Gheorghe de Sîngeorz s-a datorat și faptului că el a procedat prea violent, prea brutal pentru a face să pătrundă pretutindeni în rîndurile românilor Cazania și Molitvelnicul calvinesc. Datorită acestei atitudini și împrejurărilor speciale de atunci, el s-a situat între două focuri deopotrivă de primejdioase pentru el: Stăruința principilor calvini de a româniza și a calviniza cultul Bisericii Ortodoxe Romîne și rezistența preoților români împotriva acestui episcop, pe care îl socoteau trădător al credinței strămoșești. Tensiunea era mare și pericolul de a se compromite definitiv întreaga acțiune calvină era iminent. În aceste împrejurări „principele, ca să nu periclitizeze complet rezultatele propagandei calvine, s-a mulțumit deocamdată cu românizarea cultului, renunțînd la calvinizarea radicală a Liturghiei ortodoxe; iar preoțimea romînă, ca să scape de pacostea ritualului calvin, a admis introducerea limbii romîne în toate slujbele bisericești, adoptînd din ritualul calvin numai cîntarea sau citirea psalmilor și predica sistematică, care nu erau străine nici ritualului ortodox.

Episcopul Gheorghe de Sîngeorz o spune categoric și precis, în scrisoarea sa către bistrițeni, datată din Teiuș, la 14 ianuarie 1568, că dintre cele șase chestii, pe care le-a dezbătut în ultimul sinod, cu preoții români, și pentru care le-a dat și îndrumări scrise romînește de la sinod, lucrul de căpetenie este **ca toată slujba să se facă în romînește, ca să înțeleagă obștea, precum a ordonat craiul**”.¹⁰

În urma multor discuții și frămîntări se ajunsese acum la situația că atît principele, cît și preoții români doreau din toată inima să se facă fără întîrziere traducerea și tipărirea în romînește a tuturor cărților de cult ortodox și în special a Sf. Liturghii.

Lucrarea aceasta de o importanță covîrșitoare pentru literatura romînă și pentru viața religioasă a poporului nostru, n-a

⁹ Vezi E. Dăianu, în „Răvașul”, Cluj, 1908, p. 168—181. N. Sulică, op. cit., p. 4—5.

¹⁰ N. Sulică, op. cit., p. 7. Toate documentele referitoare la sinoadele de reformă sînt publicate la N. Iorga, Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul și Mitropolia Ardealului. (An. Ac. Rom. secț. ist. XXVII).

mai făcut-o episcopul Gheorghe de Sîngeorz, ci urmaşul său, episcopul Pavel Torđaşi — Paul din Turdaş, cum îl numeşte N. Iorga.¹¹ Acest Paul din Turdaş, numit episcop calvinizant al romînilor din Ardeal în 1569, se intitula în mod semnificativ „**episcop pentru limba romînească**”, dovadă că rostul lui principal era acela de a naţionaliza cultul Bisericii Ortodoxe Romîne din Ardeal. Sinodul convocat şi prezidat de episcopul Paul din Turdaş, în 16 octombrie 1569, la Aiud, a discutat totuşi pe larg problema reformării Liturghiei ortodoxe şi a hotărît ca să se menţină în uzul bisericilor romîneşti numai acele slujbe care sînt în conformitate „**cu cuvîntul lui Dumnezeu**”, adică numai acelea care îşi au temeiul în Sf. Scriptură. Hotărîrile acestea deschideau iarăşi drum liber şi posibilităţi nelimitate pentru calvinizarea slujbelor romînilor din Ardeal. Ceva şi mai mult: acelaşi sinod de la Aiud a hotărît ca **dreptul de a dispune asupra inovaţiilor rituale introduse mai tîrziu de oameni, înafară de cuvîntul lui Dumnezeu, să se lase la voia şi discreţia Măriei Sale craiului**. Hotărîrile acestea, cuprinse în şase puncte, au fost confirmate de către principele Ardealului, prin decretul din 30 noiembrie 1569. Prin această confirmare ele au primit caracter de lege. În virtutea lor principele ţării avea acum dreptul şi puterea absolută şi nelimitată de a se amesteca în toate chestiunile referitoare la modificarea cultului Bisericii Ortodoxe Romîne din Ardeal.

Se vede însă că episcopul Paul din Turdaş, om cu orizonturi largi, fire potolită şi prudentă, a tras toate concluziile din păţania episcopului Gheorghe de Sîngeorz şi a căutat să nu meargă pe acelaşi drum al înaintaşului său în raporturile personale cu preoţii romîni şi cu principele Transilvaniei. El şi-a dat seama, din conflictul grav care a existat mai înainte între episcop şi preoţii săi, că **slujbele ortodoxe şi tradiţiile religioase, „atît de adînc înrădăcinate în sufletul conservativ al poporului, nu le poate schimba”**.¹² El a înţeles că romînii din Ardeal mai degrabă renunţă la situaţii materiale şi în caz de forţă majoră chiar la

11 N. Iorga, *Istoria Bisericii rom.* Bucureşti. Vol. I, p. 177.

12 N. Sulică, op. cit., p. 9. Acest mare adevăr a fost confirmat de istorie şi mai tîrziu, cînd cu toată propaganda şi cu toate persecuţiile habsburgilor şi romano-catolice, pentru catolicizarea forţată a romînilor din Ardeal nu s-a putut ajunge niciodată la schimbarea cultului ortodox şi la înlocuirea tradiţiilor religioase ale romînilor din Transilvania. Chiar şi fosta Biserică unită din Ardeal şi-a păstrat cultul şi obiceiurile ortodoxe şi romîneşti, moştenite de la strămoşi.

țară și la viață, decît la adevărurile de credință, moștenite de la înaintași. De aceea el a căutat să găsească o altă cale, a căutat ca prin diplomație și înțelepciune să rezolve problema aceasta atît de dificilă. El a căutat să convingă în primul rînd pe principele Ardealului, Ioan Sigismund, că nu se poate face nimic prin forță, că nu este recomandabil să se mai stăruie asupra calvinizării cultului ortodox român și că e bine ca, cel puțin deocamdată, să se urmărească numai obiectivul românizării acestui cult.

Se vede că principele Ioan Sigismund, om înțelept și cu echilibru sufletesc, cunoscînd și limba romînă, a avut prilejul să înțeleagă firea poporului nostru și de aceea a cedat stăruințelor episcopului Paul din Turdaș.¹³ În consecință, principele Transilvaniei renunță la planul inițial de-a calviniza cultul Bisericii Ortodoxe Romîne din Ardeal și recunoaște în mod oficial îndreptățirea acestui cult și în special îndreptățirea Liturghiei ortodoxe în Biserica romînă. Urmarea imediată a acestei schimbări a fost încuviințarea tipăririi în romînește a unor cărți bisericești la anul 1570. Principele Ioan Sigismund a cedat în fața stăruințelor și a înțeleptei diplomații a episcopului Paul de Turdaș, dar a cedat în același timp și în fața intransigenței preoților și a credincioșilor ortodocși, care n-au voit să renunțe cu nici un preț la cultul Bisericii Ortodoxe Romîne. Atmosfera era de altfel atît de încărcată și spiritele atît de îndîrjite încît o perseverare din partea principelui pentru calvinizarea cultului ortodox ar fi putut să aibă urmări neprevăzute.

La anul 1570 principele Ardealului a dat îndemnul și aprobarea pentru tipărirea celui dintîi Liturghier romînesc. Această aprobare „însemnează un epocal triumf, nu numai al limbii romînești și al Ortodoxiei romînești, cu urmări atît de importante pentru mersul de mai tîrziu al Bisericii Ortodoxe Romîne din Ardeal”.¹⁴ Aprobarea tipăririi acestui Liturghier a fost o capitulare a propagandei calvine, o capitulare a prozelitismului calvin în fața rezistenței ortodoxe. De altfel prozelitismul n-a fost și nu este bun niciodată, pentru că el naște totdeauna supărări și învrăjbiri între neamuri și confesiuni. Recunoașterea din partea principelui țării a îndreptățirii cultului ortodox în Biserica romînească din Ardeal și aprobarea dată pentru tipărirea Liturghierului romînesc a fost în tot cursul secolului XVII de cea mai mare

13 N. Iorga, *Istoria romînilor din Ardeal*. Buc. vol. I. p. 174.

14 N. Sulică, *op. cit.*, p. 9.

importanță pentru soarta acestei Biserici. Cu toate abuzurile, cu toate persecuțiile întreprinse de către principii calvini din Ardeal, în secolul al XVII-lea, împotriva Bisericii Ortodoxe Române și mai ales împotriva ierarhilor acestei Biserici, n-a mai îndrăznit nici unul dintre ei să se atingă de cultul tradițional și mai ales de Liturghia ortodoxă a acestei Biserici. Întreg cultul ortodox, în frunte cu Sfânta Liturghie, era acum un bun consacrat, un bun recunoscut în mod oficial de către înaintașii acestor principii calvini și ca atare n-a mai fost pusă în discuție schimbarea, calvinizarea acestor slujbe românești.

Lămurite fiind acum pozițiile și clarificate fiind situațiile, episcopul Paul din Turdaș se găsea în zilele de 13 și 14 ianuarie 1570 la Brașov, ca să facă pregătirile necesare în vederea tipăririi unor cărți bisericești românești, socotite foarte necesare pentru românizarea cultului ortodox. El a fost primit aici de către autoritățile orașului cu daruri și cu toate onorurile cuvenite unui înalt prelat bisericesc. Cele două cărți românești, care au și apărut în cursul aceluiași an de sub teascurile tipografiei lui Coresi, au fost: **Psaltirea românească** și **Liturghierul românesc**. Tipărirea Psaltirii românești a început la 6 februarie 1570 și s-a terminat la 27 mai 1570. Tipărirea acestei cărți s-a făcut — după cum se vede — cu o repeziciune uimitoare, într-un timp record pentru vremurile acelea. Episcopul Paul din Turdaș se găsea în 1 sept. 1570 din nou la Brașov, unde a fost primit iarăși cu onoruri și daruri speciale. În aceeași zi, după cum ne spun socotelile orașului Brașov,¹⁵ s-a trimis principelui la Alba Iulia, printr-un curier special, o „**cărțulie a episcopului**”. Cărțulia în cauză — după cum afirmă și N. Sulică — nu putea fi alta decât Liturghierul românesc, care la data de 1 sept. era gata tipărit. Venirea episcopului de două ori în același an la Brașov, tipărirea a două cărți românești numai în câteva luni și trimiterea lor prin curier special, imediat după apariție, principelui, la Alba Iulia, arată interesul și stăruințele depuse pentru tipărirea fără întârziere a acestor cărți românești. Principele Transilvaniei era îndeaproape interesat în această lucrare atât ca protector al propagandei calvine, cât și ca cunoscător al limbii române și de aceea voia să aibă, dorea să vadă și să citească personal aceste cărți.

15 A se vedea *Colecția Hurmuzaki*, XI, p. 806—807.

Același interes, aceeași stăruință și aceeași grabă depusă pentru tipărirea acestor cărți, s-a depus și pentru răspîndirea lor în rîndurile preoților. Vedem acest lucru dintr-o scrisoare păstrată în arhiva orașului Bistrița, scrisă de către episcopul Paul din Turdaș în comuna Lancrăm de lîngă Sebeș-Alba și trimisă primarului din Bistrița cu data de 9 decembrie 1570. În această scrisoare episcopul face cunoscut primarului din Bistrița că pe ziua de 1 ianuarie 1571 a convocat la Cluj un sinod al preoților romîni din Ardeal. În același timp episcopul Paul din Turdaș roagă pe primarul din Bistrița să dea ordin tuturor preoților romîni din ținutul Bistriței, ca la data fixată să se prezinte toți la Cluj, aducînd fiecare cu sine bani de cheltuială și anume: **un florin cu care să plătească Psaltirea și 32 denari, cu care să-și cumpere Liturghia.**¹⁶ Din cuprinsul acestei scrisori reiese clar că este vorba de cele două cărți tipărite de către diaconul Coresi, la Brașov, în vara anului 1570, deoarece altă carte de Liturghie romînească nu se cunoaște să fi tipărit nimeni pînă atunci.

Liturghierul acesta, atribuit lui Coresi, a fost găsit de către profesorul N. Sulică, în biblioteca bisericii Sf. Nicolae din Orașul Stalin. Această carte se găsește astăzi în biblioteca Arhiepiscopiei ortodoxe romîne de Alba Iulia și Sibiu, în Sibiu, și este păstrată în dulap de fier, împreună cu alte cărți și manuscrise vechi de valoare mare. Cartea este, prin urmare, un **unicat** și foarte probabil că ea va rămîne unicat — și aceasta, pentru mai multe motive:

a) Se știe că Liturghierul este o carte pe care preoții o întrebuințează neconținut la săvîrșirea Sf. Liturghii. Întrebuințarea aceasta deasă duce în timp relativ scurt la uzarea și deteriorarea acestei cărți. Deci, în general, liturghierele nu au viață lungă, rareori supraviețuiesc generației respective.

b) Liturghierele nu au fost și nu sînt cărți de bibliotecă, ci cărți care se țin obișnuit pe Sfînta Masă din altar. Ele sînt, prin urmare, permanent expuse atacului distrugător al agenților externi, ca d. ex. praf, umezeală, căldură, etc. În consecință, liturghierele sînt totdeauna foarte expuse să fie distruse de dintele vremii.

16 N. Iorga, Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul și mitropolia Ardealului, în Anal. Acad. Rom. sect. ist., t. XXVII., p. 29; Istoria bisericii rom., I, p. 177; Istoria Romînilor din Ardeal și Ungaria, I, Buc. 1915, p. 174.

c) Liturghierul atribuit lui Coresi a fost tipărit pe hîrtie de ziar, deci o hîrtie foarte slabă, foarte puțin rezistentă. Chiar hîrtia exemplarului păstrat este în cea mai mare parte carbonizată, coaptă, încît la cea mai mică atingere și mișcare fără grija cuvenită, se rupe.

d) Foarte probabil că fiind vorba de primul Liturghier tipărit în limba romînă, el n-a fost tipărit într-un număr mare de exemplare. Era vorba de o încercare, de o inovație și cu siguranță că atît episcopul cît și principele au ținut mai întîi să vadă cum va fi primită de către preoți această carte și de aceea au tipărit-o într-un număr limitat de exemplare. Se știe că chiar și Liturghierul lui Macarie a fost tipărit într-un număr redus de exemplare (aproximativ 300).

e) Fiecare preot a cumpărat, sub presiunea episcopului, în cazul cel mai bun cîte un exemplar din acest Liturghier, pe care utilizîndu-l, l-a distrus încă în timpul vieții.

Singura abatere de la aceste realități se pare a fi fost la biserica Sf. Nicolae din Brașov. Aici era o biserică romînească cu posibilități materiale mai mari decît în alte părți. Deci aici s-au putut cumpăra mai multe exemplare din această carte. La această biserică slujeau, după cum ne arată documentele vremii, mai mulți preoți. Dacă fiecare din aceștia și-a cumpărat un exemplar, pe care l-a adus și l-a lăsat la biserică, s-a putut păstra cel puțin unul dintre ele mai puțin utilizat și deci mai puțin uzat. Pe lîngă toate acestea se mai poate presupune că tipărindu-se această carte la Brașov, biserica romînească din acest centru a putut să intre cu mai multă ușurință în posesia mai multor exemplare, dintre care un exemplar a supraviețuit pînă în zilele noastre. Datorită realităților arătate s-ar putea ușor ca să nu mai existe pe întreg cuprinsul țării nici un alt exemplar din acest Liturghier.

Descoperitorul acestei cărți, profesorul N. Sulică, bazat pe anumite elemente, afirmă categoric că această carte este Liturghierul romînesc tipărit de Coresi.¹⁷ Iată ce spune el în această privință:

„Exemplarului, ce se găsește în posesiunea mea îi lipsește sfîrșitul; prin urmare ne lipsește și obicinuitul epilog, care ne-ar fi putut da indicații precise asupra tipografului și traducătorului, și care desigur cuprindea și esplanarea sau justificarea unei inovații atît de îndrăznețe, cum era încercarea de a transplanta în romînește cea mai importantă carte a ritua-

¹⁷ Pe vremea aceea, în 1927, Liturghierul era în posesia lui N. Sulică. Urmașii săi l-au vîndut — după moartea profesorului — Mitropoliei ort. rom. din Sibiu.

lului ortodocs. Cu toate acestea identificarea se poate face fără multă greutate.

Liturghierul are același format și este tipărit în două culori (negru și roșu) fără paginație, cu signatura cirilică pe pagina întâia și ultimă a fiecărui caiet, cu aproape același număr de rînduri (18—19) pe pagină, cu aceleași litere fine cu o tăietură deosebit de elegantă,¹⁸ cu aceleași inițiale, pe aceeași calitate de hîrtie, care poartă aceeași filigrană (marca fabricii) și are stema cu coroană, — ca și Psaltirea romînească a lui Coresi.¹⁹ Ortografia Liturghierului prezintă aceleași note caracteristice, ca și ortografia Psaltirii și în general a celorlalte tipăriri romînești ale lui Coresi. Limba Liturghierului, care este o traducere din slavonește, deasemenea are aceeași factură și prezintă aceleași oscilații, același amestec de elemente și forme arhaice cu forme contemporane, aceleași greșeli de traducere, ca mai toate tipăriturile coresiene.

Este deci evident că Liturghierul romînesc a ieșit din aceeași officină, ca și tipăriturile coresiene. Liturghierul poartă pecetea incontestabilă a mîinilor lui Coresi, fie că-l considerăm pe neobositul diacon numai ca tipăritor al cărții, fie că-i atribuim un rol și la traducere”.²⁰

Părerea aceasta a lui N. Sulică este împărtășită și de alți istorici literari, care s-au ocupat de operele lui Coresi, după anul 1926, data descoperirii acestui Liturghier de către profesorul N. Sulică. Așa b. o. N. Cartoian, Ioan Bianu, Dan Simonescu, N. Drăgan, Lucian Predescu, etc., admit în mod unanim că această carte este Liturghierul romînesc tipărit de către Coresi. În Bibliografia romînească veche citim:

„N-am văzut exemplare. Profesorul N. Sulică din Tîrgu-Mureș posedă un fragment de 84 pagini, unicul cunoscut, fără sfîrșit; cuprinde numai Liturgia Sf. Ioan Gură de Aur.

Formatul (in—4°), cu 18—19 rînduri pe pagină. Nepaginată; se numerează în cirilică numai primul și ultimul caiet. Hîrtia are drept filigrană stema cu coroana Brașovului. Literele, limba textului sînt aceleași din tipăriturile coresiene de la Brașov”.²¹

N. Drăgan referindu-se la această carte spune:

„Cu prilejul examenului de bacalaureat din toamna anului 1926, ținut în Tîrgul-Mureș, dl. profesor N. Sulică mi-a dat în facsimil pagina întâia dintr-un exemplar din Liturghierul diaconului Coresi, descoperit de dsa. În fruntea acestei pagini se găsește titlul **Tocmeala slujbeeî dumnezeiascî intru ia și diiac(c)stvele**. Slovele sînt din tiparnița lui Coresi, iar filigrana hîrtiei este coroana fabricii de la Brașov. Dl. Sulică mi-a mai comunicat că are în pregătire un studiu asupra acestui text deosebit de important. Do-

18 N. Iorga, *Almanahul graficeî romîne*. Craiova, 1926, p. 29.

19 A. Candrea, *Psaltirea scheiană*. I, p. 101—102.

20 N. Sulică, *op. cit.*, p. 10—11.

21 Ioan Bianu și Dan Simonescu, *Bibliografia romînească veche*, București, 1944. Tom. IV, p. 12.

resc să-l termine cît mai curînd pentru ca să pot urmări mai bine legătura dintre ele și manuscrisul de care mă ocup. Cît timp adică n-am văzut încă întreg textul Liturghierului și Diaconarului coresi, n-am putut stabili dacă într-adevăr există legătură între acesta și textele amintite ale manuscrisului liceului Gh. Coșbuc din Năsăud, ci am rămas tot la presupuneri și conjecturi”.²²

Prof. Gh. Șerban Cornilă (Sibiu), care a studiat acest Liturghier, se îndoia că el ar fi opera diaconului Coresi. Într-o conferință publică, ținută în 1958 la Sibiu, el a susținut că într-adevăr argumentele istorice pledează pentru atribuirea acestei lucrări diaconului Coresi, în timp ce argumentele filologice sînt împotriva acestei teze. Iată ce spune între altele, prof. Gh. Șerban Cornilă:

„Dacă argumentul istoric prezintă o puternică aparență de verosimilitate a părerilor lui N. Sulică, argumentul filologic, care ar trebui să susțină aceste păreri, se reduce la o simplă afirmație nebazată pe nimic. De altfel studiul lui N. Sulică a avut scopul mai mult de a semnală existența Liturghierului de la 1570 — despre care se credea că s-a pierdut, nemaiexistînd nici un exemplar.

El făcea în mod indirect o invitație lingviștilor să se ocupe de această carte din punct de vedere filologic, afirmînd că: „Rolul diaconului Coresi în mișcarea literaturii din secolul al XVI-lea nu se va putea fixa definitiv decît printr-un studiu comparativ al tuturor tipăriturilor sale” (op. cit. p. 11).

Nu avem cunoștință ca să se fi făcut acel studiu filologic preconizat de descoperitorul Liturghierului. Nici Dl prof. Ioachim Crăciun de la Universitatea din Cluj — un adînc cunoscător al bibliografiei referitoare la literatura veche, la care am apelat pentru lămuriri în această privință — nu ni-l semnalează.

Prof. Gh. Șerban Cornilă confruntînd textul unui manuscris de Liturghier din secolul al XVI-lea și anume: „**Liturghierul popii Ioan din Suiug**” cu textul Liturghierului lui Coresi a constatat că textul manuscrisului prezintă o limbă cu trăsături mult mai arhaice decît textul Liturghierului tipărit.

„In Liturghierul manuscris, z și j proveniți din d și j în cuvintele de origină latină, le avem aproape peste tot locul prezentate ca d z și g. Exemple: dumnedzău, dzicându, dzi; împregiurii, gioi, giunci. In Liturghierul tipărit de care ne ocupăm, aceste sunete le avem totdeauna ca z și j.

22 N. Drăgan, Dacoromînia. Buletinul „Muzeului Limbii romîne”. Cluj, 1927, Anul IV, partea 2, p. 915.

23 Prof. Gh. Șerban Cornilă, O carte greșit atribuită lui Coresi. Manuscris p. 7—8.

În Liturghierul manuscris, cuvîntul *mînă*, la plural, îl avem totdeauna sub formă arhaică *mănuile*, uneori chiar *îmbe mănuile*, pe cînd în Liturghierul tipărit îl avem totdeauna sub forma *mîinile*.

În alte privințe textul Liturghierului zis Coresian prezintă într-adevăr o limbă arhaică, însă nu o limbă uniformă”.²⁴

Prof. Gh. Ș. Cornilă a făcut apoi o confruntare a textelor psalmilor din Liturghier cu textele acelorași psalmi din cele două Psaltiri ale lui Coresi și anume Psaltirea romînă de la 1570 și Psaltirea slavo-romînă de la 1577. Se știe de altfel că limba acestor două Psaltiri este aproape aceeași. Marele nostru filolog I. A. Candrea, care a studiat amănunțit textul tuturor Psaltirilor romînești vechi, afirmă:

„Textul Psaltirii din 1570 — care s-a păstrat într-un singur exemplar defectuos, provenind de la fostul mitropolit V. Mangra — e identic cu cel al celei slavo-romîne din 1577, afară de mici divergențe care se observă în ortografie, fonetism și morfologie, rareori în ce privește lexicul”.²⁵

Confruntarea aceasta a lui Gh. Șerban Cornilă, extinsă mai ales asupra psalmului 50, a dus la constatarea „că limba textului din Liturghier e cu mult mai nouă decît aceea din Psaltiri. Deosebiri lingvistice nu provin din fonetism, care este același, nici din morfologia textului, la care găsim puține abateri, ci din sintaxă și mai ales din lexic”.²⁶ Afirmația această o probează Gh. Șerban Cornilă cu exemple destul de numeroase, referitoare la fonetism, morfologie, sintaxă și lexicul Liturghierului. Deosebirile acestea au făcut pe autor să se îndoiască de originea coresiană a acestui Liturghier și să încerce formula ipotezei că urmașii lui Coresi ar fi tradus și tipărit această carte. Prof. Șerban Cornilă înclină să creadă că traducerea Liturghierului s-a făcut de către aceleași persoane care au tradus și *Palia* de la Orăștie și anume Mihail Tordași, Ștefan Herce, Efrem Zecan, Moise Pestișel și protopopul Archirie, iar tipărirea acestei traduceri a făcut-o tot la Orăștie Șerban, fiul lui Coresi.

Concluziile finale la care ajunge prof. Gh. Șerban Cornilă sînt:

„a. Liturghierul tipărit ce se află în biblioteca Mitropoliei din Sibiu, judecat după limbă, este incontestabil o carte din secolul al XVI-lea; deci el reprezintă primul Liturghier romînesc.

24 Prof. Gh. Șerban Cornilă, op. cit., p. 7—8.

25 I. A. Candrea, *Psaltirea Scheiană*. București, 1916. Vol. I, p. LIX.

26 Gh. Șerban Cornilă, op. cit., p. 12.

b) Această carte — cu care se introduce prima dată limba românească în Biserica ardeleană — are legături evidente cu propaganda calvină și cu tendințele de calvinizare a românilor.

c) Identificarea lui ca o carte coresiă și identitatea lui cu Liturghierul amintit de scrisoarea Episcopului Pavel Tordași, trimisă judeului Bistriței la 1570, nu este sigură, împotriva acestei identificări pledează argumentul filologic, care trebuie neapărat ținut în seamă.

d) Tipărirea acestei cărți ar putea fi opera ucenicilor lui Coresi — Șerban și Marien —, iar timpul; sfârșitul secolului al XVI-lea, poate, chiar cît Mihai Viteazul a stăpînit Ardealul (ca locțiitor al împăratului Rudolf).

e) Dacă am admite că acest Liturghier ar fi o tipăritură a lui Coresi, ar cădea cu totul ipoteza — pînă în prezent acceptată de cei mai mulți istorici literari — că diaconul tipograf ar fi fost în același timp și înnoitorul, din punct de vedere al limbii, al textelor tipărite de el.

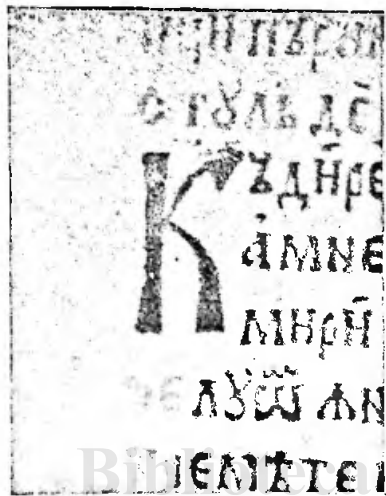
f) O lumină definitivă asupra acestei cărți nu se va putea aduce decît numai după ce se va face studiul lingvistic, comparativ, al tuturor cărților tipărite de Coresi".²⁷

Punînd în cumpănă elementele care există pentru dovedirea paternității coresiene a acestui Liturghier și elementele filologice care pledează, după părerea lui Gh. Șerban Cornilă, împotriva acestei paternități, balanța înclină totuși puternic în favorul tezei că Liturghierul este o carte tipărită de către diaconul Coresi. Dovezile acestea sînt:

1. Se știe precis din socotelile orașului Brașov, că la 1 sept. 1570 episcopul Paul din Turdaș a trimis, printr-un curier special principelui Ioan Sigismund, la Alba-Iulia, o „**cărțulie a episcopului**”. „Cărțulia” nu putea să fie nici una din tipăriturile lui Coresi, deoarece toate lucrările tipărite de el pînă atunci au fost mari, au fost voluminoase, cu excepția Liturghierului, care cuprinzînd numai Liturgia Sf. Ioan Gură de Aur, a fost o carte de extensiune mică. Deci acest Liturghier e singura lucrare coresiă a căreia i se poate spune „cărțulie”.

2. Scrisoarea episcopului Paul din Turdaș, din 9 dec. 1570, prin care se cere ca preoții să fie încunoștințați să aducă cu ei la soborul de la Cluj suma de 32 dinari, ca să-și cumpere **Liturghia**. Este prin urmare sigur că la începutul anului 1571 acest episcop a distribuit preoților romîni din Ardeal — contra cost — un Liturghier. Acest Liturghier nu putea să fie altul decît cel tipărit de diaconul Coresi, deoarece se știe că nimeni nu tipărise pînă atunci un alt Liturghier romînesc.

27 Prof. Gh. Șerban Cornilă, op. cit., p. 18—19.

*Literă inițială versală din
Liturghierul romînesc al lui
Coresi*

— 1570 —

*Literă inițială versală din
Psaltirea romînească a lui
Coresi*

— 1570 —

ШНІ ОУРОУРЪ ШН ЛЕТИН ДЪ ВЪКЪ .

Г. ОАМНЕ ДОНУЛЬ ПОСТРЪ ЧЕЛУА ЧЕН
 БО ТЕ ЦНИТЪРЪ НЕСПОУСОЖ ШНІАХ, ІА
 НЕАЖОУНОЖ . ЧЕАЛУН МНАЖ ФЪ
 РА МХРОУРАЖ ШН ЛА ОАМЕНН ЮБЕРЕ НЕ
 ГРЪНІАЖ . АСОЦН ДОАМНЕ ДОУПА ДУ
 АЧЕ ННЕМА ТА, КАДОТЪ СПРЕНОН ШН ПРЕ
 СФОНТА БЕСЪДІА АЧАОТА . ШН ФЪ КЪ
 НОНШН КЪ ЧЕА ЧЕСЕ РОАГЖ КЪ НОН . КЪ БО
 ГАТАТЪ МНІА СЕН ТАДЕ ШН КЪ ЁФТЕН
 ШУГАЛЬ ТЪХЪ . УАЧТЕ СТЕЗНІТЕРІА ПРЕ
 БНЖ ДІАКОНУЛЬ СЪФАЕЖ АКИНАЖ ЮНЕ
 АНТЕ СФОНТОУН ЖРЪТЪЗЕННІА .
 ІЗШАСЖ ААЛОКУЛЬ СЪХ ШН СЪМЪР
 ДЪДЕРЪ ПТАПАОТЕ СЪОТЪ АНАНІ
 СФОНТЕА ІНКОА НЕ СЪАЩІА ПТЕ СФРА
 ІА АНТІФОНЕА .

СЛОВІТЕ СОУ У МІЕХЪ

А

КѸ МѢЛА ЛѸДОУМНЕЗЕѸ ЕѸ ДІА
 КѸМНЬ КѸР ЕСН • ДѢЛА ВЪЗЮ
 КЪ МАН ТОА ТЕ ЛНМЕНЛЕАѸ КѸ
 ВЖНТѸЛЬ ЛѸДОУМНЕЗЕѸ АЛНМБА
 ЛѸ • НѸМАННОН РѸМАННН НАВЪМЬ •
 ШН ХС ЗНСЕ • МАФЕН • РѢ • ЧННЕ
 ЧЕТѢЩЕ СЪАЦЕЛТГЖ • ШН ПАВЕЛЬ
 АПЛЬ АКА СКРНЕ ЛАКОРННФЬ • РНЕ
 КЪ АНТРѸ БЕСѢРЕКЖ МАН ВРЪТѸСЬ
 ЧННЧН КѸВННТЕ КѸ АЦЕЛЕСОЦЛЬ МІ
 ЕѸ СЪГРѢСЬКЪ КЪ ШНЛАЛЦНСЪАВЪ
 ЦЪ ДЕКЪТЪ ОУНТѸНТРЕКЪ ДЕКѸВНН
 ТЕ НЕАЦЕЛѢСЕ АНТРАЛТЕ ЛНМЕН •
 АЧЕПѸТѸСѸ АСЕ СКРНЕ АЧѢТЕ СФ
 НТЕ УЗЛТНРН • АЛОУНА ЛѸ ФЕВРѸ
 АРІЕ , Ѣ • ЗНЛЕ • ШН СѢСФХШН
 ТЬ АЛОУНА ЛѸ МАН • КЪЗ • ЗНЛЕ • А
 ЧѢТАТЕ АБРАШОВЬ • ВЪЛѢТО • ѢОН

НА

69. — [Epilogul psaltirei românești, 1570.]

3. Liturghierul despre care vorbim are același format ca și Psaltirea românească; tipărită de Coresi la 1570, respectînd la tipărirea Liturghierului toate regulile și toate amănuntele din tipărirea Psaltirii — și anume:

a) Intrebuințarea la tipărire a două culori, negru și roșu;
b) Signatură cirilică pe pagina întâia și ultimă a fiecărui caiet;
c) Lipsa oricărei paginații; d) Același număr de rînduri (18—19, mai rar 20) pe fiecare pagină, atît la Psaltire cît și la Liturghier; e) Aceleași litere fine „de o tăietură deosebit de elegantă” și aceleași inițiale versale.

4. Tipărirea Liturghierului s-a făcut pe aceeași hîrtie, care are aceeași marcă a fabricii din Brașov, adică aceeași filigrană și anume stema cu coroană, ca și Psaltirea românească de la 1570.

5. Ortografia Liturghierului prezintă aceleași note caracteristice ca și ortografia Psaltirii.

Faptul că între textele Psalmilor din cuprinsul Liturghierului și textele psalmilor din Psaltire există unele deosebiri, în ceea ce privește mai ales sintaxa și lexicul, nu ne dă dreptul să scoatem concluzia că Liturghierul n-ar fi opera lui Coresi. Deosebirile acestea se pot explica, credem, în felul următor: Pentru tipărirea Psaltirii, Coresi a avut la îndemîină trei manuscrise mai vechi și anume: Psaltirea Scheiană, Psaltirea Voronețiană și Psaltirea Hurmuzaki. După cum se știe, Coresi a utilizat — sau, mai bine zis, a reprodus textul acestor manuscrise — atunci cînd a tipărit Psaltirea românească la anul 1570 și Psaltirea slavo-romînă la 1577. Nu tot astfel au stat lucrurile cu textul Liturghierului. Pînă astăzi nu se cunoaște să fi existat înainte de Coresi manuscrise romînești cu textul Sf. Liturghii. Slujba Liturghiei fiind un serviciu public, o slujbă oficială, săvîrșită în biserici de către reprezentanții îndreptățiți ai ierarhiei bisericești, ei nu puteau să modifice această slujbă, nu puteau s-o „romînizeze” decît cu aprobarea sau din porunca conducerii superioare bisericești. În condițiile de atunci o asemenea inițiativă nu putea să fie luată nici de către Biserica Ortodoxă Romînă din Ardeal, decît în deplină armonie și înțelegere cu conducerea politică de atunci. Nu știm să fi existat nici o aprobare, nici o dispoziție în acest sens înainte de cea dată de către principele Ardealului Ioan Sigismund, în înțelegere cu episcopul Paul din Turdaș.

Textul Liturghierului a fost și este destinat în mod special și aproape exclusiv pentru clerici și anume pentru slujba lor cea

mai înaltă și de aceea acest text n-a fost reclamat de necesități sufletești individuale, particulare ale credincioșilor, așa cum a fost reclamat textul Psaltirii. Din pricina aceasta textul Liturghierului n-a fost tradus, n-a fost copiat și nu a circulat în manuscrise prin toate provinciile românești, așa cum au circulat textele Psaltirii. Textul Liturghierului s-a tradus pentru prima dată în românește, „foarte probabil, numai în secolul XVI, atunci când atât conducătorul politic al Transilvaniei cât și conducătorul Bisericii românești din Ardeal — sub influența calvină — au hotărât tipărirea Liturghierului românesc. Potrivit acestor considerații Liturghierul lui Coresi este o traducere din limba slavă, făcută în veacul XVI și nu în veacul XV. Este firesc deci ca textul acestui Liturghier să aibă forme sintactice și chiar cuvinte noi, să aibă „o limbă mai modernizantă”, să aibă forme și cuvinte mai apropiate de limba care se vorbea atunci decât formele și limba psaltirilor din sec. XV. Diaconul Coresi a primit probabil manuscrisul Liturghierului, tradus de către un oarecare preot român, poate chiar unul dintre preoții de la Biserica Sf. Nicolae din Brașov, din vremea aceea, care după cum știm cunoștea limba slavonă. Lucrarea era prin urmare nouă, proaspătă și diaconul Coresi știa foarte bine acest lucru. Ea era în concordanță deplină cu limba românească vorbită în vremea aceea și prin urmare ea nu mai trebuia să fie îndreptată, corectată și modernizată. Pe lângă toate acestea, textele psalmilor din cuprinsul Liturghiei dispar, se pierd, atât ca număr cât și ca importanță, față de textul rugăciunilor și al ecteniilor, din cuprinsul Sf. Liturghiei. Datorită acestor realități diaconul Coresi n-a mai acordat nici un fel de grijă specială, nici o cercetare și verificare a textelor psaltice din cuprinsul manuscrisului, ci pur și simplu el le-a tipărit, așa cum i-au fost prezentate de către proaspătul lor traducător. În felul acesta se poate explica și admite existența deosebirilor lingvistice și mai ales a deosebirilor de sintaxă și lexic dintre textele psalmilor din acest Liturghier și textele psalmilor din psaltirile tipărite de Coresi. Prin urmare, chiar dacă din nefericire s-au distrus ultimele foi ale acestui Liturghier, foi care în epilogul lor ne-ar fi dat cu siguranță datele necesare pentru cunoașterea traducătorului, a tipografului, etc., totuși, bazați pe datele existente, putem să admitem fără nici o îndoială că această carte este tipărită de diaconul Coresi la Brașov și că prin urmare este Liturghierul tipărit la anul 1570.

Deși lucrarea este cunoscută în general sub denumirea de Liturghierul lui Coresi, „cărțulia” aceasta nu este propriu zis un liturghier în sensul de azi al cuvîntului. Se știe că un Liturghier trebuie să cuprindă neapărat cel puțin rînduiala și textul celor trei Liturghii bizantine (Liturghia Sf. Ioan Gură de Aur, Liturghia Sf. Vasile cel Mare și Liturghia Darurilor mai înainte sfințite), care se găsesc azi în uz în toate Bisericele ortodoxe din lume. Liturghierul lui Coresi nu cuprinde însă decît Liturghia Sf. Ioan Gură de Aur, care, după cum se știe, se săvîrșește cel mai mult în cuprinsul anului bisericesc. Liturghia Sf. Vasile cel Mare se săvîrșește numai de zece ori pe an, iar Liturghia Darurilor mai înainte sfințite se săvîrșește numai în anumite zile de peste săptămîină, în Postul cel mare, în timp ce Liturghia Sf. Ioan Gură de Aur se săvîrșește în toate celelalte Duminici, sărbători și zile obișnuite din timpul anului bisericesc în care nu se săvîrșește una din celelalte două Liturghii.

Datorită faptului că această Liturghie se săvîrșește în timpul anului incomparabil mai des, mai mult decît celelalte două Liturghii, datorită grabei pe care știm că o aveau atunci cei interesați în românizarea cultului, ei au socotit că rezolvă în mare parte problema românizării Sfintei Liturghii, prin traducerea în romînește, fie numai a acestei Liturghii. Așa se poate explica faptul că Liturghierul lui Coresi conține numai Liturghia Sf. Ioan Gură de Aur, lăsînd desigur ca celelalte două Liturghii bizantine să fie traduse și tipărite numai după reușita acestei prime încercări.

II

Înainte de a trece la studierea Liturghierului lui Coresi din punct de vedere teologic-liturgic, socotim că este necesar să arătăm, cel puțin în linii generale, și datele tehnice ale acestei cărți. Examinarea aceasta tehnică vom face-o ținînd seamă, după posibilități, de normele stabilite pentru cercetarea incunabulelor.²⁸ Potrivit acestor norme cel dintîi lucru ce trebuie făcut este examinarea literei.

LITERA. — În general litera Liturghierului lui Coresi este o „literă fină de o tăietură deosebit de elegantă”,²⁹ așa cum este întreaga literă întrebuințată de Coresi în tipografia lui din Brașov. Pentru a ilustra finețea și frumusețea acestei litere și

²⁸ Prin incunabule înțelegem exemplarele păstrate pînă astăzi din cărțile tipărite în primii ani ai introducerii tiparului (pînă în anul 1500).

²⁹ N. Iorga, *Almanahul graficeii romîne*. Craiova, 1926, p. 29.

pentru a arăta în același timp asemănarea sau chiar identitatea dintre litera Liturghierului și litera Psaltirii românești, reproducem în facsimil câte o pagină din cele două cărți coresiene, apărute în același an și în aceeași localitate.

Făcînd acum o comparație între litera Liturghierului, între oglinda zațului, între formatul general al acestei cărți și între litera, formatul, oglinda zațului, etc., ale Psaltirii românești, tipărită tot de Coresi, rămînem uimiți de asemănarea, în multe privințe chiar de identitatea lor. Oricine poate observa cu ușurință că este vorba de utilizarea aceleiași litere, a aceluiași tipar și că aceiași meșteri au realizat ambele lucrări. Deci, nu mai poate fi nici o îndoială asupra faptului că Liturghierul despre care vorbim este opera lui Coresi, este cartea tipărită la anul 1570, la Brașov, de către diaconul Coresi.

Diaconul Coresi a căutat, după cît a putut, să imite în privința literei realizările ilustrului său înaintaș, călugărul Macarie, care după cum se știe, la anul 1508 cînd a tipărit la Tîrgoviște Liturghierul slavon, ca și în anii următori, cînd a tipărit celelalte cărți, n-a făcut în materie de literă nimic altceva decît a executat ceea ce i s-a cerut de către cei inițiați în cunoașterea manuscriselor românești, adică a realizat în tipar gustul și inspirația românească din vechile noastre manuscrise.³⁰ Se înțelege că diaconul Coresi, pe lîngă toate bunele lui intenții și cu toate eforturile depuse, nu a putut tehnicește să realizeze la Brașov tot ce realizase înaintașul său, în localități și în împrejurări mult mai favorabile. Important este însă că diaconul Coresi s-a străduit să nu se depărteze prea mult, să nu coboare sub nivelul cerințelor estetice, fixate de înaintașul său, călugărul Macarie — și în această nobilă strădanie a sa a reușit pe deplin. Litera diaconului Coresi este în general o literă frumoasă, aerisită, ademenitoare, o literă plăcută. În litera aceasta a lui Coresi se observă la tot pasul o vădită preocupare pentru frumos, pentru decorativ. La aceasta era obligat de altfel diaconul Coresi de manuscrisele românești, în special de cele moldovenești, care s-au impus admirației tuturor prin fantezia animată, prin gustul rafinat și frumusețea lor neîntrecută, cît și prin ceea ce realizase în materie de tipărire estetică, în Țara Românească, iscusitul său înaintaș, călugărul Macarie. Se înțelege că uneori acul și dălțița

30 A se vedea Virgil Molin, Tipăriturile ieromonahului Macarie pentru Țara Românească, în revista: „Biserica Ortodoxă Română” nr. 10—11, octombrie-noiembrie 1958, p. 1019—1021.

gravorilor — uneori începători și stîngaci — n-au putut să redea tot ce li s-a cerut. Fiind vorba de epoca de început a tiparului, început nu numai în țară la noi, dar și în alte țări cu posibilități tehnice, artistice, culturale și materiale mult superioare, trebuie să recunoaștem că sîntem plăcut impresionați și chiar mîndri de ceea ce au realizat acești meșteri tipografi ai noștri în secolul XVI. Realizările lor nu numai că stau alături de cele mai frumoase tipăriri ale secolului, dar uneori — și în unele privințe — depășesc chiar realizările străine.

Liturghierul diaconului Coresi este scris în întregime cu litere minuscule. Se știe că pe vremea aceea literele majuscule, sau versalele, nu erau încă cunoscute în tehnica tipografică. Chiar atunci cînd apar versalele, obișnuit ca litere inițiale ale primului cuvînt în fruntea unui capitol sau al unei unități nouă de text, imprimate de cele mai multe ori în culoare roșie, ele nu sînt propriu zis litere culese, adică nu sînt litere turnate și mobile, ci sînt litere desenate mai mare, sau gravate în lemn. Din această pricină ele nu s-au putut utiliza la începutul fiecărei fraze, ci sînt întrebuințate mai mult ca ornamentație, ca variație estetică a tiparului.

În cuprinsul Liturghierului diaconului Coresi avem în total numai opt litere majuscule, sau versale și anume literele: B, D, H, K, L, N, S, T. Utilizarea acestor litere este însă foarte redusă. În întreg Liturghierul tipărit sînt întrebuințate aceste litere numai de 18 ori. Încercăm să arătăm identitatea literelor versale din Liturghier cu cele din Psaltirea lui Coresi, reproducînd de exemplu litera K.

După cum se poate observa cu ușurință diaconul Coresi a utilizat aceleași modele, aceleași desene pentru așa-zisele versale în ambele cărți tipărite de el la 1570.

ZAȚUL. — În cadrul zațului diaconul Coresi a încercat să realizeze de asemenea progresul care putea să fie atins în vremea aceea și în împrejurările date. Desigur „linia de zaț”, în cadrul Liturghierului, nu este totdeauna perfect aliniată și aceasta din cauza neajustării desăvîrșite a matrițelor, insuficiență care a permis unor litere, uneori, un anumit joc, o anumită mișcare în timpul tipăririi. Și la diaconul Coresi — ca și la călugărul Macarie — zațul nu este desăvîrșit „compres”, ci oarecum deranjat de anumite încercări de înfrumusețare. Între acestea un rol însemnat joacă punctuația. Punctele sînt uneori rotunde, alteori

în formă de romb. Ele servesc și ca semne de pauză între fraze, dar de cele mai multe ori ele sînt întrebuințate ca elemente decorative, tipărite în două culori: negru și roșu. Punctul nu este așezat totdeauna la locul unde se așează astăzi, la linia de jos a rîndului. Între fraza care sfîrșește și fraza care începe după punct este lăsat un spațiu mai mare decît cel obișnuit în tiparul de astăzi. Aceasta s-a făcut desigur tot pentru înfrumusețarea textului. Uneori, în loc de un singur punct întrebuințează, tot cu scop decorativ, patru puncte, sau patru romburi așezate în formă de cruce.

Virgula este întrebuințată mult mai rar decît punctul, atît de rar încît se pare că ea nici nu are un rost ortografic, ci numai unul ornamental.

Cuvintele nu sînt totdeauna despărțite cu spații între ele, iar linia (trema) de despărțire a silabelor atunci cînd se sfîrșește cuvîntul și anumite silabe din cuvînt sînt trecute în rîndul următor, nu este cunoscută. Din acest motiv rîndurile sînt inegale ca lungime. Distanța între rînduri nu este realizată prin întrebuințarea de interlinii (durșusuri), care în vremea aceea erau necunoscute în tehnica zețuirii. Spațiul dintre rînduri rezultă din spinarea liniei. Paginile au obișnuit 19 rînduri, mai rar 18 rînduri și foarte rar 20 rînduri și au în general 24 cicero (6 cvadrați). Oglinda zațului este de 24×36 cicero (6×9 cvadrați).

Liturghierul diaconului Coresi, ca toate cărțile tipărite în secolul XVI, nu are numerotarea paginilor. El are însă — ca și celelalte cărți tipărite de Coresi — signatura cirilică pe pagina întâia și ultima a fiecărui caiet. Signatura aceasta este pusă la mijlocul paginii, jos, sub textul tipărit. Așa b. o. prima pagină a Liturghierului are litera a și la fel ultima pagină a caietului, adică pagina opt, are jos tot litera a. Caietul al doilea are litera b, atît pe pagina de început cît și pe cea de sfîrșit, adică pe pagina 16, și așa mai departe.

Toate caietele au cîte patru foi cu excepția caietului nouă care are numai două foi.

FORMATUL. — Liturghierul este octav mic. Se știe că această inovație a fost introdusă la Veneția începînd cu anul 1502 de către marea casă de editură Torresano-Aldo. Corpul literei este mai mare decît obișnuit și disproporționat cu formatul cărții. Formatul zațului fiind însă potrivit formatului cărții, ame-

liorează situația și ne dă în spațiul alb al hîrtiei o realizare echilibrată, armonică și estetică.

În ceea ce privește XILOGRAFIILE trebuie să recunoaștem că Liturghierul lui Coresi, în comparație cu Liturghierul slavon al lui Macarie de la 1508 și în general cu toate lucrările lui Macarie, este foarte sărac. Acest Liturghier în afară de cele opt litere versale inițiale, care sînt foarte simple și despre care am vorbit, nu are nici un fel de ornamentație deosebită. Lipsește din acest Liturghier atît frontispiciul, deosebit de bogat și de artistic decorat, cît și versalele excepțional de dichisite, care se găsesc în aproape toate cărțile tipărite, mai ales în limba slavonă, în secolul XVI, în țara noastră.³¹ Interesant că acest Liturghier nu are nici măcar podoabele tiparului pe care chiar diaconul Coresi le-a utilizat la Brașov în cărțile romînești și slavonești tipărite înaintea acestui Liturghier. Așa b. o. Evangheliarul romînesc tipărit de diaconul Coresi la Brașov în 1561 are un frontispiciu destul de frumos,³² iar Apostolul romînesc tipărit în același loc tot de către Coresi, are versale de dimensiuni mari și bogat ornamentate.³³

Lipsa acestor ornamentații din cuprinsul Liturghierului lui Coresi se poate explica fie prin graba mare care s-a pus la traducerea și tipărirea Liturghierului,³⁴ grabă care n-a permis realizarea xilografiilor migăloase, care cer timp, meșteri pricepuți și cheltuieli speciale, fie prin combinațiile comerciale ale celor ce patronau aceste tipăriri. E posibil ca acești patroni să nu fi voit să facă cheltuieli cu lucruri pe care nu le socoteau indispensabile. Ei erau preocupați de tipărirea cît mai urgentă a Liturghierului romînesc și de cîștigul material rezultat din această tipărire, în timp ce neglijau cu totul partea artistică a tipăririi.

E foarte probabil ca din aceeași pricină, a grabei extraordinare, nici manuscrisul prezentat spre tipărire diaconului Coresi să nu fi avut nici un fel de ornamentație. Este cunoscut faptul că ornamentația manuscriselor noastre slavonești și romînești, ornamentație realizată cu dragoste și răbdare multă prin chiliile

31 A se vedea în privința aceasta pagina cu frontispiciul, etc., din Liturghierul lui Macarie (1508), pagina din Evangheliarul slavonesc (1512), pagina din Molitvelnicul slavonesc (1545), etc. reproduse în facsimil de către I. Bianu și Nerva Hodoș, op. cit. Tomul I, p. 2—42.

32 Idem, p. 45.

33 Idem, p. 50.

34 Se știe că el a fost tipărit în cele două-trei luni de vară (iunie—august) 1570.

mănăstirilor, uneori cu stăruință de luni și ani de-a rîndul, s-a impus atît de mult în fața tipografilor încît aceștia, robiți fiind de neîntrecutele frumuseți ale manuscriselor, au făcut tot ceea ce au putut ca să redea în tipar și prin tipar podoabele originale ale manuscriselor.³⁵ Manuscrisul în cauză, tradus din slavonește și prezentat cu grabă ca să fie tipărit, n-a avut, probabil, podoabe care să impună tipografilor respectarea și reproducerea lor. De aceea nici cartea tipărită nu are asemenea ornamente.

Tiparul, în general de bună calitate, este realizat în două culori: negru și roșu. Culoarea neagră s-a dovedit mai rezistentă decît cea roșie în lupta aprigă cu dintele vremii. În unele părți ale cărții culoarea roșie abia se mai vede, încît descifrarea textului se face cu mare greutate. Deși se știe că alături de meșterii sași din Brașov, au fost aduși și meșteri din Basel, pentru tipărirea cărților coresiene, totuși aceștia nu au reușit să producă cerneală de calitate superioară, ca cea utilizată de călugărul Macarie.

La tipărirea în culoarea roșie a acestei cărți nu s-a aplicat metoda din perioada Gutenberg³⁶ și se pare că nici metoda de mai târziu, numită „punctură”.³⁷ În Liturghierul lui Coresi multe din literele în roșu nu sînt plasate la locul lor, ci sînt situate uneori mai sus decît trebuie, alteori încalecă literele negre. Deci atît „passer-ul”,³⁸ cît și „registru”³⁹ lasă mult de dorit. S-ar

35 Virgil Molin, St. cit., p. 1019 și 1023.

36 Se știe că în vremea lui Gutenberg și chiar și în anii de după el culoarea a doua, culoarea roșie, se tipărea din aceeași formă de zaț și anume: Se ungea zațul cu cerneală neagră. Din acest zaț se scoteau apoi frontispiciile, literele inițiale și tot ceea ce trebuia tipărit în culoare roșie și se spălau de cerneala neagră, ungîndu-se apoi cu cerneală roșie. Se puneau iarăși la locul lor, în cadrul zațului și în felul acesta se tipărea deodată cu ambele culori. Marele avantaj al acestui sistem era acela că tiparul roșu cădea totdeauna la locul rezervat lui. Dezavantaje: multă pierdere de timp, tipar nu totdeauna curat și uneori insuficient de proaspăt, de vizibil, de puternic.

37 „Ce este punctura? Se fixau două cuișoare în formă de ace la cele două colțuri ale planșei-capac de la presa de tipar, sau numai două la linia de mijloc. În aceste ace se înfigeau marginile de hîrtie, înainte de a așeza planșa-capac peste forma de zaț. Astfel fixată hîrtia, la tiparul la o față și la prima culoare, operațiunea se repetă în aceleași ace (2—4 puncte=„puncturi”) și exact în aceeași poziție, ceea ce asigură în chip explicabil exactitatea pentru fiecare tipărire în parte, pentru tragerea în culori și pentru tiparul la două fețe.

Urmele împunsăturilor dacă erau supărătoare, se înlăturau prin tăietura (ronunjirea) blocului de carte, înainte de a fi fixat în scoarța cărții”. Cit. după Virgil Molin, St. cit., p. 1025.

38 „Passer”, din limba germană=potrivire exactă între culori.

39 Registru=supratipăritură exactă a paginilor, la ambele fețe.

putea explica această insuficiență și prin graba neobișnuit de mare depusă la tipărirea acestei cărți.

In total, Liturghierul are un număr de 42 foi.

HÎRTIA. — Avînd în vedere că foaia de azi a Liturghierului lui Coresi este de 18.50×13.50 cm;

Avînd în vedere că această carte nu are legătura ei veche, ci o legătură nouă și că prin urmare foaia a fost tăiată pentru a două oară cînd s-a legat cartea din nou, presupunem că coala desfăcută a avut aproximativ formatul de 80×60 cm.

Grosimea hîrtiei (gramajul) este mai mult subțire decît groasă. In comparație cu hîrtia Liturghierului lui Macarie este mult mai subțire decît aceea.

In ceea ce privește **calitatea** ei, este net inferioară hîrtiei întrebuințată de călugărul Macarie. Coresi a fost obligat să utilizeze hîrtia pe care i-o puneau la îndemîină patronii lui din Brașov, iar aceștia — după cum știm — își plasau în aceste tipăriri hîrtia produsă de fabrica lor din Brașov. Deci e vorba de o hîrtie indigenă și nu de marfă de import adusă din centre renumite în toată lumea, pe vremea aceea, întru fabricarea hîrtiei, cum este cazul cu hîrtia lui Macarie, adusă de la Veneția.

Hîrtia Liturghierului lui Coresi este categoric o hîrtie de calitate inferioară, o hîrtie de gazetă, o hîrtie fără rezistență. Datorită și acestui fapt nu s-au păstrat mai multe exemplare din această carte și chiar exemplarul care printr-o adevărată minune a supraviețuit pînă astăzi este foarte distrus de dintele vremii.

Culoarea hîrtiei n-a fost desigur albă, așa cum este hîrtia din zilele noastre. Se știe că „materile înălbitoare nu erau în-deajuns practicate în perioada respectivă”.⁴⁰ Culoarea ei galbenă inițială a fost și mai mult îngălbenită de vreme și uzură.

FILIGRANA. — Filigrana hîrtiei întrebuințată la tipărirea acestui Liturghier este aceeași pe care o întîlnim la toate cărțile tipărite de Coresi la Brașov și anume **stema cu coroană**, cunoscută drept marcă a fabricii de hîrtie din Brașov.

Despre **legătura** veche, legătura primă a acestui Liturghier nu putem vorbi deoarece ea nu s-a păstrat. Cartea, așa cum este ea astăzi, are o legătură modernă, făcută în piele, pînză și table

⁴⁰ Virgil Molin, St. cit., p. 1027.

de carton. Deci această legătură nu prezintă nici un fel de interes pentru cercetători.

III

Liturghierul romînesc al lui Coresi, ca aproape toate lucrările tipărite în limba slavonă sau romînă în secolul XVI, nu are o foaie care să arate titlul cărții. Deci cartea despre care vorbim nu are nici un titlu. Nici numirea de Liturghier și nici aceea de Liturghie, cum se găsește ea în Liturghierul lui Macarie, nu apare niciunde, nici chiar în cuprinsul cărții acesteia.

Începutul Liturghierului romînesc al lui Coresi se face cu următorul text, tipărit cu cerneală roșie, sus de tot pe prima pagină a cărții: TOCMEALA SLUJBEEI DUMNEZEIASCI. ÎNTRU IA ȘI DIAC(O)NSTVELE. (Cuvîntul diaconstvele înseamnă rolul, obligațiile diaconului în cadrul slujbei respective).

Deci, cartea începe direct cu îndrumări tipiconale date preoților și diaconilor.

Fiind acest Liturghier o traducere din limba slavonă a Sfintei Liturghii a celui dintre sfinți Părintele nostru Ioan Gură de Aur, ar fi firesc ca începutul să fie același ca și în Liturghierul lui Macarie, prima carte tipărită la noi și pentru necesitățile noastre în materie de Liturghie — și totuși lucrurile nu stau așa.

Liturghierul lui Macarie începe cu **Povățuirea către preot** a Sfîntului Vasile cel Mare, al cărei titlu în grecește este: Παράγγελμα τοῦ Μεγάλου Βασιλείου πρὸς ἱερέα, iar în latinește: **Sermo de sacerdotum instructione**. Povățuirea aceasta începe cu cuvintele: „Sîrguiește-te, preote, să te înfățișezi pe tine lucrător neînfruntat, drept îndreptînd cuvîntul adevărului...”⁴¹ Ea cuprinde îndrumări de ordin spiritual, de ordin moral, foarte prețioase, date liturghisitorului. Se arată felul în care trebuie să se pregătească liturghisitorul pentru săvîrșirea Sfintei Liturghii și atitudinea pe care trebuie s-o aibă în tot timpul slujbei. Această **Povățuire** tradusă în slavonește din grecește, împreună cu **scara cuprinsului**, este tipărită în Liturghierul lui Macarie în coală fără semnatura obișnuită. Ea a fost așezată la începutul cărții, ca un adaos, fără

41 A se vedea textul grecesc la Migne, P. G. t. XXXI, col. 1685—1688. La fel Ralli și Potli, *Sintagma dumnezeieștilor și sfintelor canoane*. Atena 1854, p. 391—392. În romînește o avem la *Ghenadie*, *Liturgica*. București, 1877, p. 194 și Nicodim *Milaș*, *Canoanele Bisericii Ortodoxe, însoțite de comentarii, Traducere în rom. de N. Popovici și Uroș Kovncici*, vol. II, partea II. Arad 1936, p. 259—260.

să fie numerotată. Se vede din aceasta că editorul a socotit că Povătuirea nu face parte integrantă din corpul Liturghierului și că la început el nici n-a avut intenția să cuprindă în Liturghierul său această Povătuire.

Ea a avut însă un rost foarte important pentru preoții acelor timpuri. Dovadă despre aceasta este și faptul că ea a fost reprodusă în toate edițiile slavone ale Liturghierului tipărit la noi în secolele XVI și XVII, ca și în alte ediții tipărite la Veneția.

Interesant este faptul că din Liturghierul românesc al lui Coresi lipsește această **Povătuire**. Lipsa ei s-ar putea explica oarecum prin graba, despre care am vorbit, depusă la traducerea și tipărirea acestui Liturghier. Atît traducătorul cît și editorul acestui Liturghier, sau cel puțin unul din ei, văzînd lipsa de numerotare din Liturghierul lui Macarie și văzînd cuprinsul de ordin tipiconal al acestei **Povătuiri**, a socotit că poate foarte ușor să treacă peste această parte, poate să se dispenseze de ea fără să mutilizeze textul Sfintei Liturghii și în felul acesta să grăbească tipărirea în romînește a materialului indispensabil pentru săvîrșirea Sfintei slujbe.

S-ar putea explica lipsa acestei Povătuiri din Liturghierul lui Coresi și prin aceea că traducerea în romînește a acestui Liturghier nu s-a făcut după Liturghierul lui Macarie — așa cum s-a crezut și s-a afirmat pînă acum — ci după un alt manuscris slavon, care n-avea această Povătuire.⁴²

„Tocmeala” sau **Rînduiala** cu care începe tipărirea Liturghierului lui Coresi (caietul 1, foaia 1 și următoarele) este traducerea textuală a Rînduiei tipiconale, cuprinsă, dealtfel, și în Liturghierul lui Macarie, după Povătuirea Sfîntului Vasile cel Mare. După cum se știe, această rînduială a fost tradusă în limba slavonă tot din limba elină. Ea a fost alcătuită de către patriarhul Filotei al Constantinopolei, din sec. XIV, în timp ce era starețul Mănăstirii Sfîntul Atanasie din Muntele Athos și este cunoscută sub denumirea de **Diataxa** sau **Rînduiala** lui Filotei. Se găsește la începutul textului Liturghiei Sf. Ioan Gură de Aur sau, mai precis, la începutul Proskomidiei, în cele mai multe manuscrise vechi și în toate edițiile slavone și grecești ale Liturghierelor de mai tîrziu. În unele din aceste manuscrise și ediții este indicat și numele autorului ei, patriarhul Filotei; în altele nu este arătat

⁴² În continuarea acestui studiu vom întîlni și alte elemente care ne vor face să credem că Liturghierul lui Coresi nu este tradus după Liturghierul lui Macarie.

însă numele autorului, așa cum nu este el arătat nici la Macarie și nici la Coresi.

Cea dintâi traducere în limba slavonă a acestei Rînduiei s-a făcut chiar de către un contemporan al patriarhului Filotei și anume de către patriarhul Eftimie al Tîrnovei (1375—1393), mare cărturar și organizator al Bisericii bulgare din veacul XIV († 1400). „El a revizuit traducerea slavă a tuturor cărților liturgice folosite de bulgari.”⁴³ Traducerea Diataxei lui Filotei, făcută de Eftimie, răspîdită ulterior în Bisericile bulgară, sîrbă și romînă a fost introdusă și în Rusia, de mitropolitul Ciprian în același veac”.⁴⁴ Textul original al Diataxei lui Filotei s-a păstrat din fericire într-un manuscris grecesc din sec. XIV, copiat de unul din discipolii acestui patriarh. Textul original s-a găsit la Mănăstirea Pantelimon din Sfîntul Munte. (Cod. nr. 6277—770).

Dacă comparăm traducerea romînească a Diataxei lui Filotei cu textul original grecesc, vom vedea că este vorba de una dintre cele mai bune și mai exacte traduceri ale acestui text. Se vede că și textul slavon, după care s-a tradus Liturghierul lui Coresi, a avut o traducere fidelă a Diataxei lui Filotei.

Diataxa lui Filotei a avut un rol foarte important în istoria Liturghiilor bizantine. Ea a fixat în scris ordinea, rînduiala, tipicul Proskomidiei și al Liturghiei Sfîntului Ioan Gură de Aur. La această rînduială păstrată pînă în zilele noastre în practica liturgică ortodoxă, s-au adăugat, în cursul veacurilor, foarte puține îmbogățiri.

Liturghierul romînesc al lui Coresi începe cu arătarea obligațiilor generale ale preotului de a se pregăti trupește și sufletește pentru săvîrșirea Sfintei Liturghii. Arătarea acestor obligații se face redîndu-se cuvintele din Rînduiala lui Filotei. După această obișnuită introducere, Liturghierul romînesc al lui Coresi elimină rugăciunile de început și reduce rînduiala pregătirii din biserică în felul următor:

„E deaca va veni vreamea, după cîndu va face cumu e obiceiulu mai marelui închinîciune, să meargî în bisearecî preutulă împreună și diaconulu,

43 Pr. Prof. Ene Braniște, Liturghierul slavon tipărit de Macarie la 1508. Studiu în revista: „Biserica Ortodoxă Romînă”, 1958, nr. 10—11, p. 1040.

Vezi P. Syrku, *Vremia i jizn patriarha Evthimia Ternovskago* (Epoca și viața patriarhului Eftimie), Sanktpetersburg 1898, și *Liturgiceskie trudi patriarha Evthimia* (Lucrările liturgice ale patriarhului Eftimie), Sanktpetersburg 1890; Em. Kaluzniacki, *Werke des Patriarchen von Bulgarien Euthymius (1375—1393) nach des besten Handschriften*, Wien 1901, p. XXVIII și urm. cit. după pr. Ene Braniște, St. cit., p. 1041.

44 Idem, ibidem.

să faci împreună, 3, închinăciun ... și-cătrî strane câte una, și deacia să meargî. E cîndu se vor închina să grîiascî întru eișu această rugăciune.

Doamne tremite mîna ta de susu de în sf(î)ntulu sălașulu tău, și mî întărește întru această slujbî a ta ce e pusî înainte. să nu cu osîndî înainte să stau înfricoșatului tău altariu, și fără de sînge jrătvî să sfîrșescu. că a ta este tăria întru veaci aminu”.⁴⁵

Deci, după cum se poate vedea, Liturghierul lui Coresi, ca și al lui Macarie, nu are rugăciunile de început din Liturghierele de azi și anume rugăciunile: **Binecuvîntat este Dumnezeu nostru..., Împărate ceresc..., Prea Sfîntă Treime..., Tatăl nostru..., troparele Miluiește-ne pe noi..., Ușa milostivirii...,** precum și rugăciunile pe care le rostesc liturghisitorii în fața icoanelor împărătești. Trecînd cu totul peste aceste rugăciuni, arată în continuare ritualul îmbrăcării veșmintelor liturgice și rugăciunile pe care le rostesc preoții și diaconii la îmbrăcarea acestor veșminte. Rînduiala este aceeași ca și în Liturghierele de astăzi, cu deosebirea că la îmbrăcarea felonului lipsesc din rugăciune ultimele cuvinte și anume: **...totdeauna, acum și pururea și în vecii vecilor. amin.**

Lipsește de asemenea și rugăciunea epigonațiului (beder-niței). Aceste lipsuri se observă și în Liturghierul lui Macarie. Se indică în continuare spălarea mîinilor, fără redarea rugăciunii prescrisă pentru acest act și anume: „**Spăla-voiu întru cei nevinovați mîinile mele...**” și urmează apoi rostirea troparului: „**Răscumpăratu-ne-ai pe noi...**” la fel ca și în Liturghierul de astăzi.

La începutul rîndului, care urmează după acestea, găsim scris cu roșu, cuvîntul: „**PROSCOMIDIA**”.

Rînduiala scoaterii Agnețului e descrisă exact ca și în Liturghierul de astăzi. „**Să ia preutul în mîna stîngă amu preascurea. iară în dereapta sf(î)nta copie. și să o semneaze de trei ori desupra scripturiei a prescuriei grăiască...**” etc., (foaia 3 v.). E adevărat că numirea de Agneț nu apare nici unde aici în cuprinsul textului, dar pretutindeni este utilizat pronumele masculin **el, lui,** etc. cînd e vorba de Agneț. Interesant este și adausul, care lipsește din Liturghierele de astăzi, potrivit căruia după înjunghierea în formă de cruce a Agnețului și întoarcerea lui cu fața

⁴⁵ Desigur, limba nu poate să fie cea din Liturghierele tipărite în zilele noastre, dar ideea, adică conținutul acestei rugăciuni, este același. O deosebire remarcăm în ultima frază, care în Liturghierele de azi este formulată: „**Că a Ta este puterea și MĂRIREA (slava) în veci VECILOR. Amin.**”

în sus, adică cu partea care are cruce (pecete, coaje), se spune: „Și sălu întoarcî cu cea parte ce are cruce. numai de va fi cald și cu aburu. atunci să zacî cu dosulu în susu. dreptu să nu facă dedesuptu udătură” (foaia 4 v.). Aდაუსul acesta se găsește și în Liturghierul lui Macarie, tradus exact după textul original al lui Filotei. „Această curioasă însemnare, care a dispărut din Liturghierele de mai târziu se găsește în mai toate manuscrisele grecești și slave ale Rînduiei lui Filotei din sec. XIV—XVIII.⁴⁶ In unele din manuscrisele slavo-ruse ea e amplificată cu adausul că, în asemenea cazuri Agnețul rămîne în poziția indicată mai sus, pînă la vohodul mare, cînd preotul, înainte de a ieși cu cinstitele Daruri, vîră mîna pe sub procovețul discului și întoarce Agnețul, în poziția reglementară (cu pecetea în sus).⁴⁷

În ceea ce privește turnarea vinului și a apei în potir rînduiala arătată aici este identică cu cea din Liturghierele de astăzi, cu singura deosebire că lipsește formula de binecuvîntare, a amestecului de vin cu apă. (Binecuvîntată este amestecarea Sfintelor Tale, toldeauna, acum și pururea și în vecii vecilor, amin). Există însă și invitația diaconului către preot: „**Blagosloveaște părinte. și să primească de acealea bleagosloveanie**” (f. 6). La fel se găsește acest text atît la Filotei, cît și la Macarie. În Liturghierele slave situația aceasta se menține pînă în zilele noastre.

Din a doua prescură se prevede scoaterea miridei pentru Prea Sfînta Fecioară Maria, cu arătarea ritualului, care se găsește și în Liturghierele de azi. Termenul de miridă nu-l găsim în Liturghierul lui Coresi. La fel lipsesc cuvintele care se rostesc astăzi cînd preotul așează această miridă pe Sf. disc și anume: „**De față a stănut Impărăteasa...**”. Liturghierul lui Coresi prevede numai atît: „**să o puie ia deastînga Sf(i)nteei pîne**”. (f. 6).

În ceea ce privește ritualul scoaterii miridelor din prescura a treia, pentru cele nouă cete, există anumite deosebiri între Liturghierul românesc al lui Coresi și Liturghierele de azi. Atît pentru clarificarea acestor deosebiri, cît și pentru faptul că aici

46 Vezi de ex. Cod. 425 din Bibl. Măn. Sf. Mormînt din Constantinopol, sec. XVI, la A. *Dmitrievski*, op. și vol. cit., p. 820, sus, mai multe m-se grec. XVI—XVIII, la P. *Trumbela*, op. cit., p. 233.

47 Vezi de ex. Cod. 344 din Bibl. Sinodală Moscova, sec. XIV, la Al. *Petrovski*, stud. cit. din *Hrysostomika*, p. 887. cit. după Ene *Branîște*, St. cit., p. 1042.

avem unul dintre textele cele mai expresive ale tipului slav vechi al Liturghierului, dăm textul întreg al acestui ritual.

„La a treia prescură (preotul) să grăiască.

1. Cu tăria a cinstitei și viați făcătoare crucea.

2. Cinstiții ceriului țării fără trupure.

3. Cinstitul și slăvitulu proroculu înainte curătoriu și botezătoriu Ioanu.

4. Sf(i)nții sliviții și de toți lăudați apostoli.

5. Intru sf(i)nți părinții noștri preuților începători, vasilie cela marele. grigorie cuvîntulu lu dumnezeu. și ioanu curoștulu de aouru. atanasie și kirilu. nicolae ce e de în mira. sava alu srăbilor și toți sf(i)nții, preuții cea mai mari.

6. Sf(i)ntulu apostolu întâiulu mîcenicu și mare diaconu stefanu. sf(i)nții mari mîcenici. gheorghe, dimitrie, teodoru și toți sf(i)nții mîcenici.

7. Preapodobnici și dumnezeu purtătorii părinții noștri, antonie, eutimie. sava. onufrie. atanasie, atoneanulu. simeonulu srăbilor. toți preapodobnicii.

8. Sf(i)nții cea ce nau luat argintu și ciude făcători kozma și dămianu. pante(li)monu. și toți sf(i)nții fără argîntu.

9. Sf(i)nții și dreptii ai lui dumnezeu părinți ioakimu și anna. sfântulu cei iaste ziua, și toți slinții. ce dreptu ruga lor cearceti noi doamne. și așa să ia fărîmă să o puie în aceaia parte dea stînga jos alaltă pre rînd să le puie” (foaia 5—6).

Desigur, în acest Liturghier cele nouă cete nu sînt numerotate, nici indicate separat, adică cu despărțire între ele, cu aliniat nou și cu literă mare la începutul fiecărei cete. Numerotarea, despărțirea și litera mare am făcut-o numai aici cu scopul de a distinge mai bine lucrurile.

Făcînd acum o comparație între textul acesta și textul corespunzător din Liturghierele de astăzi, găsim unele deosebiri și anume:

a) În Liturghierul lui Coresi prima miridă se scoate întru pomenirea cinstitei și de viață făcătoare Crucii. A doua miridă se scoate în cinstea cereștilor și Fără de Trupuri puteri. În Liturghierele românești de astăzi nu găsim nici unde nici un fel de mențiune despre aceste două miride. În ceea ce privește scoaterea miridei pentru pomenirea Sf. Crucii nu găsim indicații nici în manuscrisele vechi grecești și slavone, și nici chiar în Liturghierele altor popoare ortodoxe. Pentru pomenirea Sf. Ingeri, găsim însă elemente justificative în lucrările arhiepiscopului Simeon al Tesalonicului, care susține că trebuie să scoatem miridă și pentru pomenirea netrupeștilor Puteri. (Ἀναγκάζον ἐστὶ προσφέρειν

καὶ διὰ τῶν ἁσωμάτων).⁴⁸ Problema pomenirii Sf. Ingeri a dat naștere unor discuții contradictorii și în Biserica românească. Aceasta, mai ales cu prilejul tipăririi Liturghierului românesc din 1937, în cuprinsul căruia s-a prevăzut miridă și pentru Sf. Arhangheli. Liturghierele bulgare și grecești mai noi, pomenesc la prima miridă și pe Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil și toți îngerii.⁴⁹

b) Mirida a treia din Liturghierul lui Coresi, corespunde cu mirida primă din Liturghierele de astăzi și este adusă întru cinstirea Sf. Ioan Botezătorul. Din Liturghierul lui Coresi lipsește cu totul mirida sfinților măriților prooroci, Moisi și Aaron, etc., miridă care în Liturghierele de azi se scoate îndată după aceea a Sf. Ioan Botezătorul.

c) Miridele adus întru cinstirea Sf. Apostoli..., a Sf. Părinți..., a Sf. Mucenici, a Cuvioșilor și de Dumnezeu purtători..., a Sf. și Făcătorilor de Minuni fără de arginți..., a Sfinților și Dreptilor părinți Ioachim și Ana..., și a Sfântului ce se pomeniște în ziua respectivă sînt identice, în ceea ce privește cetele și ordinea succesiunii lor, în Liturghierul lui Coresi cu cele din Liturghierele de astăzi.

d) Din Liturghierul lui Coresi lipsește cu totul mirida pentru pomenirea autorului a cărui Liturghie se săvîrșește în ziua respectivă, adică mirida a noua, din Liturghierul de azi.

e) Este interesant de observat că deși nu există identitate perfectă între Liturghierul lui Coresi și Liturghierul de astăzi în ceea ce privește categoriile pentru care se scot miride numărul de nouă cete este totuși respectat, atît în Liturghierul lui Coresi, cît și în Liturghierele de azi.⁵⁰ În Liturghierul lui Coresi cele nouă cete urmează una după alta fără întrerupere, fără aliniat nou, fără indicarea numărului părțicelei și a locului exact unde se pune ea, așa cum se redau aceste lucruri în Liturghierele contemporane.

f) În Liturghierul lui Coresi numărul sfinților pomeniți nominal, în cadrul celor nouă cete, e mai mic decît în Liturghierele din zilele noastre. Așa b. o. dintre Sf. Părinți este pomenit numai Sf. Ioan Botezătorul, dintre Sf. Apostoli nu e pomenit nici unul. Se știe că în Liturghierele de azi sînt pomeniți între prooroci și

48 Simeon al Tesalonicului, Despre Sfînta Liturghie, cap. 94. P. Trembela, cele trei Liturghii după manuscrisele din Atena. Atena 1935, p. 235.

49 Vezi Dumnezeuiasca Liturghie. Atena 1924, p. 30. Slujebnic. Sofia 1928, p. 75.

50 Numărul de nouă cete îl găsim fixat încă din sec. XV, la Simeon al Tesalo-

Moisi, Aaron, Ilie, Eliseiu, David și Iesei, iar la Apostoli sînt pomeniți Sf. Petru și Pavel.

Din ceata Sf. Părinți lipsește în Liturghierul lui Coresi, pomenirea Sf. Spiridon al Trimitundei.

Din ceata Sf. Mucenici nu sînt pomeniți în Liturghierul lui Coresi Sf. Mucenici Teodor Stratilat, Ioan cel Nou și mucenițele Tecla, Varvara, Paraschiva și Filoteia.

Din ceata Cuvioșilor și de Dumnezeu purtători lipsește în Liturghierul lui Coresi pomenirea Cuviosului Dimitrie cel Nou, a Cuvioaselor Maice Pelaghia, Teodosia, Anastasia, Evpraxia, Fevronia, Teodula, Eufrosina, Maria Egipteanca și Paraschiva.

Din ceata Sfinților fără de Arginți lipsesc Sfinții Chir, Ioan și Ermolaie.

g) Dacă Liturghierul lui Coresi — bazat pe textul slavon, iar acesta, la rîndul lui, bazat pe textul original al Diataxei lui Filotei — are lipsurile arătate mai înainte față de liturghierele de azi, în schimb cuprinde și ceva în plus și anume **pomenirea celor doi sfinți naționali sîrbi: Sava și Simeon**; cel dintîi e pomenit între Sfinții Ierarhi, iar celălalt între Prea Cuvioși și de Dumnezeu purtători. Se știe că Simeon este numele de călugărie al fostului țar sîrb Ștefan Nemanja († 1200), iar Sava a fost fiul acestuia, ajuns mare arhiepiscop și distins organizator al Bisericii sîrbești în sec. XIII. „Pomenirea acestora nu se întîlnește în nici unul din manuscrisele sau edițiile grecești ale Diataxei lui Filotei și nici în manuscrisele sau edițiile slavo-bulgare și slavo-ruse ale Slujebnicului, ci numai în Liturghierele tipărite la Veneția și în Țara Romînească, pentru uzul sîrbilor și al romînilor.⁵¹ „Dintre numeroasele copii manuscrise ale Liturghierului lui Macarie, făcute și păstrate în Țara Romînească, numai puține exemplare păstrează pomenirea celor doi sfinți naționali

nicului, Despre Sfînta Liturghie, cap. 94, Migne P. G. t. 155, col. 285. Vezi și traducerea romînească de Toma Teodorescu. București 1865, p. 99. La fel găsim numărul de 9 cete și în edițiile mai tîrzii ale Diataxei lui Filotei, care fiind completate, cuprind și acest amănunt. Vezi Pr. Petre Vintilescu Liturghiile bizantine privite istoric în rînduiala și structura lor. București 1943, p. 33.

51 Vezi de ex. Lit. slav., Veneția 1554; Slujebnic Brașov 1568—1570 (Bibl. Acad. R. P. R., Cărți vechi cota 32 A); Slujebnic, Brașov 1588. Cit. după Prof. Ene Braniște, St. cit., p. 1044.

52 Vezi M. S. slav 228 din Bibl. Acad. R. P. R. (sec. XVI), f. 5, v. și 6 r. și Ms. slav 496 din aceeași bibl. (sec. XVI).

53 Vezi de ex. M-sele slave 230, 231, 234, 492 din Bibl. Acad. R. P. R. (toate din sec. XVI). Nu putem preciza dacă pomenirea celor doi sfinți sîrbi exista sau nu în acele manuscrise din sec. XVI, care ne-au parvenit fără foile de la început, ca de ex. m-sele slave 26, 28 și 420 din Bibl. Acad. R. P. R.

sîrbi,⁵² pe cînd cele mai multe o omit, deși în alte privințe reproduc fidel textul Liturghierului lui Macarie.⁵³ Cei doi sfinți sînt pomeniți și azi în rînduiala Proscomidiei din Liturghierele slave pentru folosința sîrbilor ortodocși, fiind trecuți amîndoi în ceata sfinților ierarhi, sub denumirea de **Simeon izvorîtorul de mir și episcopul Sava**".⁵⁴

h) Liturghierul lui Coresi indică foarte vag și imprecis locul unde trebuiesc așezate pe sfîntul disc miridele celor nouă cete, zicînd: „**și așa să ia fărîmă să o puie în aceaia parte dea stînga jos a lalte pe rînd să le puie**” (foaia 6). Tot vag și imprecis a determinat locul pe sfîntul disc al miridei pentru Prea Sfînta Fecioara Maria, zicînd: „**să o puie ia deastînga sfintei pînei**” (foaia 6). Neprecizîndu-se nici într-un caz nici în celălalt ce anume se înțelege prin stînga, adică stînga Agnețului și dreapta liturghisitorului, sau invers, consecințele practice ale acestei imprecizii au fost tot atît de confuze și încurcate. Vinovat de acest lucru nu este nici traducătorul și nici editorul acestui Liturghier. Aici — ca de-altfel în întreaga lucrare — s-au redat ad litteram indicațiile din Diataxa originală a lui Filotei,⁵⁵ care s-au transmis apoi celor mai multe manuscrise și ediții slave ale Liturghierelor din sec. XVI și XVII. Ele au produs mare încurcătură în practica liturgică a ortodoxiei slave din aceste veacuri. Datorită acestor indicații vagi și confuze s-a ajuns la aceea „că liturghisitorii din aceea vreme puneau atît Bogorodicina cît și miridele celor nouă cete în aceeași parte a Agnețului, cînd la dreapta, cînd la stînga lui, precum se și vede din cele două figuri care reprezintă această dublă așezare a pîinii pe sfîntul disc la proscomidie, din Slujebnicul tipărit la Striatin în 1604 (p. 24 și 25).⁵⁶

Confuzia aceasta e corectată în manuscrisele grecești ale Diataxei lui Filotei din sec. XV și XVI, care precizează că Bogorodicina se pune în **dreapta** Agnețului (stînga preotului) iar cele nouă cete în **stînga** lui, adăugînd că prin stînga Agnețului se înțelege partea unde e însemnată litera **HS** din pecete (dreapta liturghisitorului),⁵⁷ dar ea durează încă în cele dintîi Liturghiere

54 Vezi Slujebnic, Belgrad 1928, p. 83. Cit. după Prof. Ene Braniște, St. cit. p. 1044—1045.

55 Vezi P. Trembela, op. cit., p. 3, col. 2.

56 Nu știm dacă această ediție nu reproduce edițiile anterioare slavo-ruse de la Viena 1583 și Moscova 1602, din care n-avem exemplare în țară.

57 Vezi de ex. m-sele indicate de P. Trembela, op. cit., p. 234—235. Comp. și Fr. P. Vintilescu, op. cit., p. 33, 38 și Prof. Ene Braniște, St. cit., p. 1045.

slavo-ruse tipărite la sfârșitul sec. XVI și începutul sec. XVII, în care se adaugă la locul respectiv explicația că dreapta sfintei pîini se numește nu cea în care stă sfîntul potir (deci stînga liturghisorului) și că acolo se așează atît mirida Maicii Domnului cît și cele nouă cete.⁵⁸ O asemenea însemnare, dar corectă, clară și mult mai dezvoltată, găsim și în Evhologhiile mari grecești tipărite la Veneția, care o așează la sfârșitul rînduiei Proscomidiei.⁵⁹

Indrumările tipiconale pentru continuarea Proscomidiei glăsuiesc:

„Deacia să ia și altă prescură” (foaia 6). După cum vedem de data aceasta nu mai precizează că e vorba de prescura a patra, ci pur și simplu spune: altă prescură. Se arată că din această prescură să se scoată miride pentru:

- a. toați episcopia carei dreptu slăvescu,
- b. de episcopulu nostru, zi pre nume.
- c. și cinstita preuție ce e de Hs. slujbî.
- d. și totu cinulu preuțescu.
- e. de bunii cinstiți și de Dumnezeu păziți împărații noștri.
- f. Igumenul, zii pre nume, preuții și diaconii și toți frații noștri.
- g. Deacia să grăiască de cine va avea pre nume viii și așa să ia fă-rîmă” (foaia 6).

În cazul de față Liturghierul lui Coresi se deosebește de cele din zilele noastre, prin următoarele:

În Liturghierul lui Coresi textul nu începe cu formula: „**Pomeneste Stăpîne iubitorule de oameni, toată episcopia ortodoxă..., pe Prea Sfințitul Episcopul nostru (N)**”, ca în Liturghierele de azi, ci „**De toată episcopia:, de episcopul nostru, de cinstita preoție**”, etc.

În Liturghierul lui Coresi cînd e vorba să fie pomenită conducerea Statului, această conducere este indicată la plural și anume: „**de bunii cinstiți și de Dumnezeu păziți împărații noștri**” și nu la singular, ca în Liturghierele contemporane. Această întrebuintare a pluralului a dat prilej unora să formuleze ipoteza că ar putea fi vorba de tipărirea acestui Liturghier în timpul „cînd Ardealul a avut în același timp doi stăpînitori” — deși aceștia nu au fost împărați decît după ce Sigismund Bathori a

58 Vezi ed. cit. de *Striatin* 1604, p. 24 și 25 (figurile de acolo), precum și ed. de Kiev 1629, p. 121.

59 Vezi de ex. *Evhologhiul mare*, Veneția 1832, p. 56—58: „Explicare pe scurt despre: Care e partea dreaptă a Sf. Agneț, în care obișnuim să așezăm sfîntul potir, partea Născătoarei și celelalte nouă miride ale Sfinților și pentru ce pomenim nouă și nu mai multe sau mai puține”. Cit. după Prof. Ene *Branște*, St. cit., p. 1045.

cedat Ardealul împăratului Rudolf. Acest timp ar putea fi la sfârșitul sec. XVI, când după cucerirea Ardealului de către Mihai Viteazul (1599), acesta a fost recunoscut ca locțiitor al împăratului. Deci Transilvania avea, formal, doi stăpînituri în același timp.

Această ipoteză ar putea rămîne în picioare numai cu condiția ca pomenirea la plural a capului Statului să nu fie pur și simplu o traducere formală din slavonește.⁶⁰ Adevărul în această privință este tocmai acesta din urmă. Traducătorul Liturghierului lui Coresi a tradus ad litteram și în acest loc textul unui manuscris slav, sau textul Liturghierului lui Macarie, care întrebuințează pluralul pentru conducerea de Stat.

În Liturghierul lui Coresi nu avem rugăciunea pentru pomenirea generală a celor vii, rugăciune care există în Liturghierele noastre de astăzi și anume: „**Primește, Doamne, jertfa aceasta — pentru iertarea păcatelor tuturor fraților...**”. De altfel rugăciunea aceasta, în forma ei dezvoltată de azi, este o particularitate a Liturghierelor românești. Ea nu apare nici în Liturghierele grecești și nici în cele slavone. În Liturghierele românești a început să apară odată cu ediția de Iași a Liturghierului românesc de la 1845.⁶¹

Prescura a cincea, întocmai ca și a patra, nu este numerotată, nu se spune despre ea că este a cincea. Se spune doar următoarele:

„e întraltî prescure (preotul) grăească așa. de fericatî pomeanî și lăsarea păcatelor fericatî titorulu sîntului hramu acesta. deacia să pomească cea ce îl pune arhiereulu. și alții ce va avea pre nume morților. și la sîrășit grăiască așa. și toți ceia de nădeajdea învierii viața veacilor. și a ta împreunare adurmiților creștinii părinții și frații noștri de oameni iubitoriu doamne. și să ia fărîmî. **DIACONUL SĂ IA ȘI CELA PRESCURE SFNTA COPIE SĂ GRĂIASCĂ AȘA.** pomește doamne și a mea nedes-toinicie după mulțimea milosteei tale. și mi iartî toate greșalele cealea cu voe și cealea fără voe. deacia să pomească cine va vrea viii. și întraltî prescure morții așîderea. să puie fărîme din partea de josu. a sîntei pâine, ca și preotulu” (foaia 6—7).

După cum vedem, din Liturghierul lui Coresi lipsește rugăciunea pentru pomenirea generală a morților, care în Liturghierele contemporane începe: „**Pentru pomenirea și iertarea păcatelor tuturor celor din veac adormiți...**”. Și această rugăciune, ca și rugăciunea generală pentru pomenirea celor vii, în forma ei

60 Gh. Șerban Cornilă, op. cit., p. 18.

61 Pr. P. Vintilescu, Contribuții la revizuirea Liturghierului român, București 1931, p. 52—53 și Pr. Prof. Ene Braniște, op. cit., p. 1046.

dezvoltată de azi, este o particularitate exclusivă a Liturghiilor românești.

O particularitate cu totul deosebită a Liturghierului lui Coresi este **dreptul diaconului de a proscomidi**, de a scoate miride din prescura a patra pentru sine și pentru vii și din prescura a cincea pentru pomenirea morților. Particularitatea aceasta se găsește și în Liturghierul lui Macarie și ea se bazează pe redacția originală a Diataxei lui Filotei.⁶² În Liturghiile de azi se precizează că dreptul de a săvârși Sfânta Proscomidie este exclusiv al preotului și nicidecum al diaconului.

„Precum vedem, dreptul diaconului de a proscomidi se reduce la scoaterea de miridă personală pentru el și pentru credincioșii vii și morți, pe care vrea să-i pomenească; în documentele liturgice mai vechi, acest drept era chiar mult mai larg, extinzându-se la întregul ritual al Proscomidiei.⁶³ El este restrâns treptat și apoi interzis complet, începând cu arhiepiscopul Simeon al Tesalonicului.⁶⁴ Interdicția aceasta este formulată categoric și fundamentată pe larg, într-o însemnare introdusă la locul respectiv din rînduiala Proscomidiei în edițiile Liturghierului slav și în cele slavo-române tipărite la noi în țară, în sec. XVII și urm.,⁶⁵ precum și în copiile lor manuscrise,⁶⁶ din care a fost produsă și în unele ediții ale Liturghierului românesc.⁶⁷ Proscomidirea de către diacon în forma din Liturghierul (lui Coresi), lui Macarie și în Diataxa lui Filotei s-a menținut pînă astăzi numai în Liturghierul uniaților de rit bizantin”.⁶⁸

62 Vezi P. Trembela, op. cit., p. 4, col. 2.

63 Vezi de ex. Gherman al Constantinopolului, Descriere a Bisericii și contemporană (explicare) mistică, P. G., t. 98, col. 397 D.; trad. latină a Lit. Sf. Vasile făcută de Nicolae al Idruntului, la P. I. Mone, Lateinische und griechische Messen aus dem zweiten bis sechsten Jahrhundert, Frankfurt 1850, p. 140—141 și Liturghierul slavo-rus al episc. Varlaam de Khutin din 1102 (la J. M. Hanssens, Institutiones liturgicae de ritibus orientalibus, t. III, Romae 1932, p. 29—30).

64 Despre Sfânta Liturghie, cap. 96, în P. G. t. 155, col. 29 și urm. și trad. rom. cit., p. 102—103. Vezi amănunte la Pr. P. Vintilescu, Liturghiile bizantine..., p. 38—40.

65 Vezi de ex. Liturgiarii si est Slujebnik, Dealu 1646, f. 9 v. 10 v: Că este oprit diaconilor să proscomidească; Liturghierul slavo-român, Buzău 1702, f. 13: Pentru proscomidirea diaconilor. De ce iaste oprită.

66 Vezi de ex. Slujebnikul Mitropolitului Ștefan al Țării Românești (arhieratikon trilinguu din sec. XVII), în Bibl. Acad. R. P. R., m-se rom. 1790, f. 4 v.—5 r., și Liturghier ms. slav 651 din Bibl. Acad. R. P. R. (anul 1654), f. 18—19: De ce e oprit diaconilor să proscomidească.

67 Vezi de ex. Liturghier, Rîmnic 1747 și 1759 (la sfîrșitul Rînduiei Proscomidiei).

68 Vezi de ex. Dumnezeieștile și Sfintele Liturghii, Blaj 1931, p. 57. Cit. după Prof. Ene Braniște, St. cit., p. 1047.

După terminarea scoaterii miridelor din prescura a cincea, diaconul e îndrumat să ia cădelnița, să pună într-însa tămîie și să ceară preotului s-o binecuvinteze.

Fără nici o lămurire specială, fără nici un fel de pregătire urmează un fel de titlu al Liturghiei Sfîntului Ioan Gură de Aur și anume:

„Dumnezeiasca slujba. ce e întru sînți părintele nostru ioanu cu rostulu de auru rugăciune spre cădire”.

După acest titlu nu urmează, cum ar fi logic și natural, slujba Sfintei Liturghii, ci continuă cădirea, acoperirea cinstitelor daruri, cu rostirea rugăciunilor prescrise pentru aceste lucrări și apoi rugăciunea punerii înainte și cădirea finală. Toate acestea sînt la fel ca și în Liturghierul lui Macarie, ca și în Diataxa lui Filotei. Confruntarea acestor texte și rînduieli cu cele din Liturghierele de astăzi duce la constatarea că deosebiri sînt foarte puține și cu totul neînsemnate. În Liturghierul lui Coresi n-avem formula de încheiere, otpustul Proscomidiei din Liturghierele de azi. Se știe că acest apolis, sau otpust, lipsește din toate vechile manuscrise și ediții ale Liturghierului, fiind introdus numai în edițiile de mai târziu.

Rugăciunile care sînt în Liturghierele de azi, între otpustul Proscomidiei și începutul Sfintei Liturghii, socotite ca rugăciuni speciale pentru pregătirea sfinților liturghisitori, se găsesc aproape în aceeași formă și în Liturghierul lui Coresi. Aceste rugăciuni sînt: **„In mormînt cu trupul, în iad cu sufletul, ca un Dumnezeu și în rai cu tîlharul..., Psalmul 50, Impărate ceresc..., Mărire întru cei de sus..., Doamne buzele mele..., etc”.** Exact în aceeași formă se găsesc aceste rugăciuni și la Macarie.

După rostirea acestor rugăciuni, Liturghierul lui Coresi fără nici o întrerupere și fără să mai redea titlul Sfintei Liturghii dispune:

„Și după aceeaia să înceapî diaconulu. blgosloveaște doamne. popa. blgoslovitî. împărăție tatălu și fiulu și sîntulu dhu. și acumu și pururea și veacii de veaci”, după care diaconul e îndrumat să rostească ectenia cea mare.

Nu se știe dacă lipsa aceasta de titlu, din începutul Liturghiei, care este exact la fel și în Liturghierul lui Macarie, și plasarea titlului Liturghiei în cadrul Proscomidiei este „o greșală de ordin tehnic a colaboratorilor care au ajutat pe Macarie la tipărirea cărții, neobservată la timp de iscusitul meșter, care făcuse

o atît de îndelungată și strălucită ucenicie și practică tipografică la Veneția și la Cetinie, sau poate, e vorba de imitația servilă a izvodului, în care Liturghia Sfîntului Ioan va fi început cu Rugăciunea Proscomidiei și Rugăciunea cădirii (εὐχή τοῦ Θουμιαμάτος), ca într-unele din vechile manuscrise grecești”.⁶⁹ Dacă acest lucru nu se poate ști cu precizie, este însă sigur că Liturghierul lui Coresi a reprodus exact textul unui manuscris slavon, sau chiar textul Liturghierului lui Macarie, în cazul acesta. De altfel cazul acesta nu se întîlnește numai în Liturghierul românesc al lui Coresi, ci în toate manuscrisele copiate și în toate edițiile Liturghierelor slave din sec. XVI, tipărite la Brașov (1568—1570, 1588), sau la Veneția (1519, 1554 și 1570). Interesant este și faptul că Liturghierul lui Coresi — care, după cum am văzut, pînă acum s-a abătut foarte puțin de la textul Liturghierului lui Macarie — în cazul de față nu reproduce și frumosul frontispiciu cu stema Țării Romînești, care precede la Macarie titlul Sf. Liturghii.⁷⁰

În ceea ce privește textul Liturghiei Sf. Ioan Gură de Aur, Liturghierul lui Coresi se va deosebi de acum înainte foarte puțin de textul Liturghierelor de astăzi. Vom arăta în cele ce urmează aceste mici deosebiri, precum și deosebirile care există între Liturghierul românesc al lui Coresi și Liturghierul slavonesc al lui Macarie.

În timp ce în Liturghierul lui Coresi rugăciunea primului antifon: „**Doamne, Dumnezeuul nostru...**”, pe care preotul o citește în taină în altar, este așezată în aceeași ordine ca și în Liturghierele de azi, adică după rostirea ecfonisului: „**Ție se cuvine toată mărirea...**”, în Liturghierul lui Macarie această rugăciune este situată îndată după cuvintele: „**pentru ca să ne izbăvim noi de tot necazul, mînia, primejdia și nevoia, Domnului să ne rugăm**”. După rostirea, în taină, a rugăciunii primului antifon, urmează, în Liturghierul lui Macarie, celelalte părți ale ecteniei mari și anume: „**Apără, mîntuiește...**”, „**Pe Preasfînta, curata...**”, „**Pe noi înșine...**”, și apoi ecfonisul: „**Că ție se cuvine...**”.⁷¹

69 Vezi Pr. Prof. Ene Braniște, St. cit., p. 1048 și Al. Dmitrievski, Opisanie liturgicheskikh rukopisei, hraniashchisia v bibliotekah pravoslavno Vostoka (Descrierea manuscriselor liturgice păstrate în bibliotecile Răsăritului ortodox), t. II = Evhologia, Kiev 1901, p. 269 și 435. Vezi Cod. 973 Sinai, sec. XII, la Dmitrievski, op. cit., p. 83.

70 Stema aceasta e reprodusă în facsimil în Bibliografia Romînească Veche. Tom. I, p. 4.

71 Aceeași așezare o găsim în unele manuscrise grecești mai vechi, ca de ex. Ms. 394 din Bibl. Naț. Atena (sul) din sec. XII, Cod. 662 din aceeași Bibl. (Ev-

Rugăciunea antifonului al doilea: „**Doamne, Dumnezeuul nostru, mîntuiește poporul Tău...**” se găsește în Liturghierul lui Coresi imediat după primul aliniat din ectenia mică, adică după cuvintele: „**Iară și iară cu pace Domnului să ne rugăm**”.

În Liturghierul lui Macarie această rugăciune este intercalată tot între primele două aliniate ale ecteniei mici.

În Liturghierele de azi ea este plasată totdeauna după terminarea ecteniei mici și după rostirea ecfonisului: „**Că a Ta este stăpînirea...**”.

Rugăciunea antifonului al treilea este plasată atît la Coresi cît și la Macarie imediat după antifonul al doilea, adică înaintea celei de a doua ectenii mici.

O altă deosebire între Liturghierul lui Coresi și Liturghierul lui Macarie, pe deoparte, și Liturghierele de astăzi pe de altă parte, este cu privire la textul celor trei antifoane, cîntate de strană sau de credincioși în prima parte a Sf. Liturghii.

La primul antifon, Liturghierul lui Coresi prevede numai cîntarea următoare: „**Bl(a)goslovește sufletulu meu domnulu, sau bl(a)goestu**”, adică „**Binecuvintează suflete al meu pe Domnul...**”.

Liturghierul lui Macarie prevede în acest loc următoarele: „**Bine este a ne mărturisi Domnului...**”, adică stihurile 1, 2 și 15 din psalmul 91, urmat de **Mărire... Și acum...**, alternînd cu refrenul: „**Pentru rugăciunile Născătoarei de Dumnezeu, Mîntuitoarele, mîntuiește-ne pre noi**” (foaia 18). Deci Liturghierul lui Macarie cuprinde în acest loc mai mult decît Liturghierul lui Coresi.

Liturghierele de azi prevăd în acest loc cîntarea antifonului prim, adică cîntarea: „**Binecuvintează suflete al meu pe Domnul...**”, luată din psalmul 102.

La antifonul al doilea Liturghierul lui Coresi prevede următoarele: „**Domnul împărățise...**”, adică stihurile 1, 2 și 7 din psalmul 92, apoi: „**MACARÎ. LAUDÎ SUFLETUL MIEU DOMNUL PÎNĂ LA SFRĂȘITU. SLAVĂ ININEA...**”.

hologhiu din sec. XII—XIV) Cod. 661 din aceeași bibl. sec. XV (la P. Trembela, op. cit., p. 26, jos); ea persistă în mai toate copile manuscrise și tipărite ale Liturghierului lui Macarie din sec. XVI, dar unele din ele (ca de ex. ms. slav 234 din Bibl. Acad. R.P.R.) o schimbă, punînd rugăciunile antifoanelor îndată după ectenii și apoi ecfonisele respective (ca în Liturghierele sîrbești și rusești mai noi), iar altele (ca de ex. Ms. slav. 231 din aceeași bibl.) așează ecfonisele la sfîrșitul ecteniilor și apoi textul rugăciunilor antifoanelor (ca în Lit. bulgărești, grecești și romînești de azi). Vezi Prof. Ene Braniște, St. cit., p. 1048.

Liturghierul lui Macarie prevede: „**Domnul s-a împărătit...**”, deci tot stihurile 1, 2 și 7 ale psalmului 92. Între aceste stihuri se găsește refrenul: „**Pentru rugăciunile Sfinților Tăi...**”, urmate de „**Mărire...**”, „**Și acum...**”, și apoi „**Unule născut...**” (foaia 19). Deci și în cazul acesta Liturghierul lui Macarie cuprinde mai mult decât Liturghierul lui Coresi.

La antifonul al treilea Liturghierul lui Coresi prevede cântarea: „**Veniți să ne bucurăm...**”, adică stihurile 1—5 ale psalmului 94. După fiecare stih se prevede aici cântarea refrenului: „**SPĂȘEȘTE NE FIUL LUI DUMNEZEU CELE CE ÎNVINSEȘI DE ÎN MOARTE, CÂNTĂMUȚI. lăudămute...**”. După terminarea stihurilor se prevede cântarea „**BLAJENELOR**”.

În Liturghierul lui Macarie se prevăd aceleași lucruri, minus refrenul: „**Mîntuiește-ne pe noi Fiul lui Dumnezeu...**”. Interesant este faptul că în timp ce din Liturghierul lui Coresi lipsesc stihurile și refrenul de la antifonul prim: „**Pentru rugăciunile Născătoarei de Dumnezeu...**” și refrenul de la antifonul al doilea: „**Pentru rugăciunile Sfinților Tăi...**”, care se găsesc numai la Macarie, la antifonul al treilea Liturghierul lui Coresi cuprinde în plus față de Macarie refrenul: „**Mîntuiește-ne pe noi Fiul lui Dumnezeu...**”.

Atifoanele nu sînt nimic altceva decât cei trei psalmi, numiți **psalmi antifonici** și anume: psalmul 91, 92 și 94. Se știe că acești psalmi se cântau odinioară la începutul Liturghiei în întreg anul. „Vechimea acestei practici este confirmată de Codicele Barberini (336), în care rugăciunile antifoanelor se găsesc inserate sub aceleași titluri ca și astăzi”.⁷² Începînd cu sec. XIV acești psalmi au rămas în uz numai în Liturghia din zilele obișnuite de peste săptămîină și la unele praznice împărătești, iar la Liturghia din Duminici și la sărbătorile Sfinților au fost înlocuiți cu așa-numiții **psalmi tipici** și anume psalmii 102 și 145 și Fericirile cu troparele. Toate acestea s-au luat din slujba Obedniței sau Prînzîndei.⁷³ Izvodul lui Coresi, sau eventual „izvodul lui Ma-

⁷² Pr. P. Vintilescu, *Liturghiile bizantine...*, op. cit., p. 51. Vezi și F. E. Brightman, *Liturgies Eastern and Western*. Vol. I. *Eastern Liturgies*. Oxford 1896, p. 310—311.

⁷³ Vezi mai pe larg la Pr. P. Vintilescu, op. cit., p. 51—54. Se numesc psalmi tipici nu numai pentru că ei închipuiesc întruparea lui Hristos, dar și pentru motivul că ei împreună cu Fericirile sînt partea cea mai însemnată a Tipicei, a Obedniței, adică a acelei slujbe rînduită de Biserică ca să o citească pustnicii în locul Sfintei Liturghii. Aceasta pentru faptul că ei viețuind în peșteri și în locuri pustii, departe de mănăstiri, nu puteau să ia parte la slujba Sfintei Liturghii.

carie urmează deci în acest punct un prototip grecesc de tip arhaic, dinainte de sec. XIV, adică de pe cînd la slujba Liturghiei nu se cîntau în tot anul decît psalmii antifonici. Diataxa lui Filotei, în forma ei primitivă, nu pomenește nimic despre Antifoane; dar ele se găseau în manuscrise grecești din sec. XII și se copiază și în manuscrise mai tîrzii ale Liturghiei, pînă în sec. XVIII.⁷⁴ În unele Liturghiere slave manuscrise din sec. XV se mențin cu exclusivitate antifoanele cele vechi, pe care le aflăm și la Macarie;⁷⁵ dar prin sec. XVI, în manuscrisele și edițiile Slujebnicului, antifoanele cele noi ale psalmilor tipici încep să fie introduse deocamdată alături de cele vechi,⁷⁶ pe care după aceea le înlocuiesc definitiv. Numai în Liturghierele tipărite pentru rutenii uniați (înainte de venirea lor la Ortodoxie) au fost păstrate tot vechile antifoane din ediția lui Macarie.⁷⁷

Indrumările tipiconale date pentru săvîrșirea vohodului mic sînt ceva mai bogate în Liturghierul lui Coresi decît în Liturghierele de azi.

După cîntarea **Sfinte Dumnezeule...**, Liturghierul lui Coresi prevede ca preotul să meargă la **PRESTOL**, deci nu la proscomidiar precum dispun Liturghierele romînești și cele bulgărești de azi, și de acolo să zică: „**Bine este cuvîntat cel ce vine întru numele Domnului**”. În privința aceasta Liturghierul lui Coresi, Liturghierul lui Macarie, Diataxa lui Filotei și manuscrisele grecești⁷⁸ din sec. XVI—XVIII sînt în perfectă armonie cu Liturghierele grecești, rusești și sîrbești de azi.⁷⁹

Din formula binecuvîntării scaunului de sus: „**Binecuvîntat ești pe scaunul mării împărăției Tale...**” lipsesc atît la Coresi cît și la Macarie cuvintele: „**Cela ce șezi pe Heruvimi**”, care nu

74 Vezi de ex. m-sele grecești din sec. XII—XVIII colaționate la P. Trembela, op. cit., p. 31, 34, 36.

75 Vezi de ex. m-sul de tip slavo-bulgar din sec. XV al M-rii Zografu din Sf. Munte, editat la P. Syrku, op. cit., p. 32—44 și la Em. Kaluzniacki, op. cit., p. 359—360.

76 Așa de ex. m-sul slav 26 din Bibl. Acad. R.P.R. (Diaconar din sec. XVI), f. 5 r, prevede la Antif. III să se cînte Fericirile, iar ms. slav 231 din aceeași Bibl. (sec. XVI) prevede la antifonul al treilea întii psalmii tipici și apoi pe cei antifonici, astfel: La antifonul I: Binecuvîntează suflute al meu pre Domnul..., sau: Bine este a ne mărturisii Domnului... (p. 13 r); La antifonul II: Laudă suflute al meu pre Domnul... sau: Domnul s-a împărătit... Și acum, Unule-Născut... (14 r); la fel în ms. slav 234 și 420 din aceeași Bibl. (ambele din sec. XVI).

77 Vezi J. Bocian, art. cit. din Hrysostomika, p. 959, cit, după Prof. Ene Braniște, St. cit., p. 1049.

78 P. Trembela, op. cit. p. 45.

79 Vezi în această privință: *Ἡ Θεῆα λειτουργία* - Dumnezeiasca Liturghie. Atena 1930, p. 42; Slujebnik. Kiev 1907, f. 85 r și Slujebnik Belgrad 1928, p. 109.

se află nici în Diataxa lui Filotei și nici în vechile manuscrise grecești și slavone. Liturghiile grecești din zilele noastre cuprind însă aceste cuvinte.⁸⁰

Atît înaintea citirii Apostolului cît și după citirea lui, Liturghierul lui Coresi prevede cîntarea psalmului lui David: „**ȘI DUPĂ SFRĂȘITUL APOSTOLULUI GRAIASCA POPA. PACE ACESTORA. DIACONU SĂ-SOCOTIM. ȘI CÎNTE ALLILUIA, CÎNTECUL LUI DAVID SAU MACARĂ**”. Și în cazul de față Liturghierul lui Coresi este în deplină armonie cu Diataxa lui Filotei, cu Macarie, cu manuscrisele grecești din sec. XVI—XVIII.⁸¹ Toate aceste manuscrise vădesc „rînduiala din Biserica veche, cînd citirile din Sfînta Scriptură erau încadrate de **psalmii cîntați**, ale căror stihuri sînt astăzi **prochimenenele** dinainte de Apostol și stihurile unite cu cîntarea **Alliluia** de după citirea Apostolului (Alliluiarion).⁸² De altfel, unele din Liturghierele slave de azi (ca cele rusești și sîrbești) păstrează încă în parte indicațiile din Liturghierul lui Macarie în acest moment liturgic.⁸³

În ceea ce privește căderea, care se face astăzi în timpul citirii Apostolului, Liturghierul lui Coresi prevede ca ea să se facă înainte de citirea Apostolului de către diacon. El „**să cădească sfînta masă împrejur și pre popa**”, deci se prevede căderea numai a altarului. La fel dispune și Liturghierul lui Macarie.

Din formula de binecuvîntare a diaconului de către preot, pentru citirea Sfintei Liturghii, și anume: „**Dumnezeu pentru rugăciunile...**” lipsește la Coresi finalul, în timp ce la Macarie se găsește în felul următor: „**...pentru iubirea Sa de oameni și cu al Său dar...**”. Se știe că acest final se găsește numai în Diataxa lui Filotei și în unele manuscrise grecești din sec. XVI—XVIII unde găsim în plus încheierea: „**...totdeauna, acum și pururea...**”, care nu se găsește nici la Macarie. În timp ce diaconul citește Sfînta Evanghelie „**preutul să stea de îndărătul sfinteei mease de va avea loc, iară de nu de înainte și să caute spre apus**”. La fel găsim această îndrumare tipiconală și la Filotei și la Macarie.

La ectenia care urmează după citirea Sfintei Evanghelii găsim de asemenea deosebiri între Macarie și Coresi și anume:

a) Liturghi ... lui Macarie conține alături de cererea

80 Vezi Dumnezeiasca Liturghie, Atena, op. cit., p. 42, col. 2.

81 P. Trembela, op. cit., p. 47—52.

82 Vezi amănunte la Pr. P. Vintilescu, Liturghiile bizantine... (p. 64—65).

83 Prof. Ene Braniște, St. cit., p. 1050.

pentru „împărați” și o cerere specială pentru Doamna țării,⁸⁴ cerere care în Liturghierul lui Coresi nu există.

b) Macarie nu are cerere pentru episcop, în timp ce Coresi are o asemenea cerere: „încă rugămune de mai marii epscopii noștri”.

c) Cererea „pentru cei ce au slujit și slujesc în sfânt locașul acesta”, care se găsește la Macarie, nu există la Coresi.

Ectenia și rugăciunea pentru morți, din Liturghierele de azi, n-o găsim nici la Coresi nici la Macarie.

Atît la Macarie cît și la Coresi după rostirea cuvintelor: „**Cei chemați capetele voastre Domnului să le plecați**” urmează indicația tipiconală: „**de acia treci întru a lui vasilie liturghie**”, arătîndu-se prin aceasta că Liturghia credincioșilor, care începe acum, are la Sf. Vasile rugăciuni deosebite de cele din Liturghia Sf. Ioan Gură de Aur.

Rugăciunea pe care preotul o citește în taină pentru catehumeni este numită atît de Macarie cît și de Coresi: „**Rugăciunea pentru cei chemați (oglașenici) dinainte de Sfînta Înălțare**”. Această numire este o traducere exactă a textului din vechile manuscrise grecești.⁸⁵ Numirea aceasta s-a păstrat în toate Liturghierele romînești pînă la mijlocul sec. XIX, cînd ea a rămas numai în Liturghia Sf. Vasile, în timp ce în Liturghia Sf. Ioan Gură de Aur s-a numit: „**Rugăciunea pentru catehumeni înainte de desfacerea antimisului**”, care se găsește și în unii codici grecești din sec. XVI—XVII și în Liturghierele grecești tipărite începînd din sec. XVIII încoace.⁸⁶

Indrumarea tipiconală, care se dă în continuare prevede ca în timpul Heruvicului **diaconul** să cădească altarul și toată biserica, așa precum prescrie și Diataxa lui Filotei și toate manuscrisele și edițiile tipărite ale Liturghierului.⁸⁷

Dîndu-se acum amănunțite îndrumări tipiconale, referitoare la ieșirea cu cinstitele daruri, se prevede pomenirea **sumară** a credincioșilor: „**POMENEASCĂ TOȚI VOI DOMNUL DUM-**

84 O asemenea cerere specială a existat în toate Liturghierele rusești și sîrbești, tipărite înainte de actuala situație politică din aceste țări.

85 Cod. Barberini gr. 336 (sec. VIII—IX), Cod. 713 Bibl. Naț. Atena (sec. XII) și Cod. 662 Bibl. Naț. Atena (sec. XII—XIV), la P. Trembela, op. cit., p. 64, sus.

86 Vezi P. Trembela, op. cit., p. 64 și Pr. P. Vințilescu, Contribuții la revizuirea Liturghierului român, Nota 157, p. 113—114.

87 Numai în Liturghierele grecești din Atena, în Lit. bulgar și în Ed. rom. de Buc. 1937 și 1956 se prescrie căderea făcută de preot, conform practicii actuale.

NEZEU ÎMPĂRĂȚIA LUI...". Alte pomeniri nu se prevăd nici la Coresi, nici la Macarie, nici la Filotei și nici chiar în Liturghierele grecești de azi. Multiplele pomeniri din zilele noastre (pomenirea patriarhului, a mitropolitului, a episcopului, a conducătorilor statului, etc.) se găsesc numai în Liturghierele românești și în cele slavone. Când preotul intră cu cinstitele daruri în sf. altar, e îndrumat să rostească formula: „**Ridicați, boieri, porțile voastre. Ridicați-vă, porți veșnice, și va intra împăratul mării**”, text care se găsește și în Liturghierul lui Macarie. Diaconul să zică: „**Binecuvîntat cel ce vine întru numele Domnului, Dumnezeu este Domnul și s-a arătat nouă**”.

Dintre cele trei tropare de înmormîntare, pe care preotul le rostește în șoaptă la intrarea în altar și care se găsesc rînduite în Liturghierele de azi, Liturghierul lui Coresi, ca și al lui Macarie, nu indică decît pe unul singur și anume: „**Iosif cel cu bun chip...**”.

După îndrumările tipiconale pentru intrarea în sfîntul altar, Liturghierul lui Coresi nu conține adaosul din Liturghierul lui Macarie și anume: „Dar unii nu fac așa. Ci cînd intră diaconul, așează astfel sfîntul Disc pe Sfînta Masă; el însuși, întorcîndu-se, cădește pe preot. Și face pe toate celelalte după rînduială, precum este scris” (f. 34 v.), ceea ce nu aflăm nici în Diataxa lui Filotei, ci numai în copiile manuscrise și tipărite ale Liturghierului lui Macarie. Adnotarea aceasta se datorește desigur ori lui Macarie însuși, ori chiar traducătorului din grecește al Diataxei lui Filotei, care văzînd că practica urmată pe atunci prin acele părți nu corespunde întocmai cu cea din regula scrisă și tradusă, se simte dator să menționeze, pentru ca ea să nu pară abatere sau greșeală, celor ce vor citi regula din Liturghier.⁸⁸

Atît la Coresi cît și la Macarie găsim titlul care nu este la Filotei și anume: „**Incepătură după marele vohod**”. La fel găsim și la Coresi și la Macarie după rostirea cuvintelor: „**Să stăm bine, să stăm cu frică...**” răspunsul credincioșilor: „**Milă, pace, jertfă, cîntare**”, care nu se găsește la Filotei. Forma aceasta este cea originală și autentică a acestui răspuns, așa cum se găsește ea în cele mai vechi documente.⁸⁹

⁸⁸ Pr. Prof. Ene Braniște, op. cit., p. 1051—1052.

⁸⁹ Vezi P. Trembela, op. cit., p. 95—96, Nota 26 și Pr. P. Vintilescu, *Mila păcii, jertfa laudei în Liturghiile bizantine*, Buc. 1940 (extras din rev. „Studii Teologice”); același, *Liturghiile bizantine...*, p. 80—81.

La rostirea Simbolului Credinței nu se prevede clătinarea aerului deasupra cinstitelor daruri, așa cum se practică azi. Se spune însă următoarele: „**PREUTUL SĂ IA AIERUL DESPRE SFINTE ȘI PUȚINEL RĂDICE EL GRĂIASCĂ SFINTE DOAMNE. SFINTE TARE SFINTE FĂRĂ MOARTE MILU-ESTE NOI ȘI ACELA SĂ SARUTE SĂL PUIE**”. Indicația aceasta, luată exact după Filotei, o găsim și la Macarie, precum și în toate vechile manuscrise grecești și slavonești, ca și în Liturghiile rusești și sîrbești de azi.⁹⁰

În cadrul rugăciunii de invocare a Sfântului Duh pentru prefacerea cinstitelor daruri în sfintele daruri, nu este cuprins troparul ceasului al treilea cu stihurile cunoscute. Acest tropar și aceste stihuri s-au introdus în Liturghiere mult mai târziu și ele au fost suprimate din Liturghiile grecești mai nouă. În recente Liturghiere bulgărești troparul acesta și stihurile respective au fost lăsate cu mențiunea că ele nu sînt obligatorii pentru preoți.⁹¹

În ceea ce privește frîngerea sau sfărîmarea Agnețului, Liturghierul lui Coresi prevede: „**....POPA FRÎNGĂ SFÎNTA PÎINE ÎN PATRU PĂRȚI ȘI O PUIE ÎN SFÎNTUL BLID ÎN CHIP DE CRUCE**”. Despre punerea pîrticelei IS în sfîntul potir se spune: „**....POPA SĂ IA CEA PARTE DE SUS ȘI SĂ FACĂ CRUCE CU NUSA SPRE SFÎNTUL POTIRI GRĂIASCĂ UMPLEREA SFÎNTULUI (DUH) ȘI AȘA SĂ BAGE ACELA**”. Formula, în varianta aceasta simplă, se găsește la fel și la Filotei și la Macarie, așa cum se găsește și în „documentele liturgice în care ea apare pentru prima oară”⁹² și cum a rămas încă în Liturghierul rusesc și cel sîrbesc;⁹³ iar **căldura** (apa caldă, binecuvîntată) e turnată în sf. potir de către diacon (ca și azi), dar formula respectivă o zice **preotul** și este de asemenea simplă: **CĂLDURA DUHULUI SFÎNT**, ca în vechile manuscrise liturgice.⁹⁴

90 Pr. Prof. Ene Branîște, St. cit., p. 1052. Vezi de ex. Ms. 986 Sinai (sec. XV), la A. Dmitrievski, op. cit., p. 611.

91 Vezi mai pe larg la Pr. P. Vintilescu, Troparul Ceasului al treilea în Rînduiala epiclezei. Buc. 1937 (extras din rev. „Biserica Ortodoxă Romînă”).

92 Vezi P. Trembela, op. cit., p. 13, col. 2 și p. 135—136 și Pr. P. Vintilescu, Liturghiile bizantine..., p. 109, 110.

93 Vezi ed. Kiev, 1907, f. 116 v și ed. Belgrad 1928, p. 163.

94 Vezi Al. Petrovski: Stud. cit. din Hrysostomika, p. 910, 911, cit. după Prof. Ene Branîște, St. cit., p. 1053.

Indată după turnarea apei calde în sfântul potir, se prevede ca diaconul să încingă orarul cruciș, ceea ce în Liturghierele de azi e prevăzut mai înainte și anume în timpul rugăciunii Tatăl nostru.

Nu se dă nici un fel de lămurire cu privire la partea Sf. Agneț din care se împărtășesc clericii. Se spune numai atât: „**SĂ IA (PREOTUL) O PARTE DIN SFÎNTA PĂINE ȘI SĂ O ÎMPARTĂ...**”.

Rugăciunea pe care o rostesc clericii înainte de împărtășire are forma următoare: „**CREZU DOAMNE ȘI SPUIU CĂ TU EȘTI HRISTOSU FIULU DOMNULUI VIU CE DESTINSEȘI DIN CERIU ȘI ÎMPELIȚAȘITE DE ÎN DUHULU SFÎNTU SĂ SPĂȘEȘTI GREȘIȚII CE ÎNTĂIU SÂNT EU**”.

Cuvintele subliniate în mod special nu se găsesc în Liturghierele de azi. Ele se găsesc însă în Diataxa lui Filotei, în manuscrisele grecești din sec. XVI și XVII și în Liturghierul lui Macarie.⁹⁵ Restul acestei rugăciuni este ca și în Liturghierele de azi.

Indrumările tipiconale, date după împărtășirea și a diaconului cu sfântul Sînge, găsindu-se pe foaia 39, verso, jos, nu pot fi descifrate, fiind tiparul șters și foaia deteriorată. Din fragmentele care se mai pot totuși descifra se pare însă că aceste îndrumări sînt la fel cu cele din Liturghierul lui Macarie, în care se prevede ca diaconul, după ce s-a împărtășit cu sfântul Sînge, să sărute pe preot pe obraz. Preotul în acest moment zice: „**Hristos în mijlocul nostru**”, iar diaconul răspunde: „**Este și va fi**”. La fel se dispune și în Diataxa lui Filotei și în multe manuscrise vechi slavonești.⁹⁶

Liturghierul lui Coresi — ca și al lui Macarie — nu are formula: „**Iată s-a atins de buzele mele...**”, formulă care se găsește în Liturghierele de azi și pe care clericii o rostesc după ce s-au împărtășit cu sfântul Sînge. Ea se găsește și în manuscrisele grecești din sec. XVI—XVII. Lipsesc de asemenea cuvintele pe care le rostește astăzi diaconul, cînd toarnă conținutul discului în potir și anume: „**Invierea lui Hristos văzînd...**”, etc., care nu sînt cuprinse nici în primele ediții ale Liturghierelor romînești.

După Liturghierul lui Coresi diaconul ia sfântul potir de la preot, se întoarce cu fața spre credincioși și îi cheamă la împăr-

95 P. Trembela, op. cit., p. 13, col. 2, jos și p. 140.

96 Vezi Al. Petrowski, stud. cit. din Hrysostomika, p. 910—911. Cit. după Prof. Ene Braniște, St. cit., p. 1053.

tăşire, zicînd: „**PĂŞIȚI**”. Preotul zice: „**Cu frica domnului și cu credință pășiți**”.

În Liturghierul lui Macarie succesiunea persoanelor și a cuvintelor este invers decît la Coresi și anume mai întîi rostește preotul cuvintele: „**Cu frica lui Dumnezeu și cu credință**”, iar diaconul adaugă: „**Să vă apropiați**” (f. 53 v.).

Slujba se continuă ca și în Liturghierele de azi pînă la cuvintele: „**Cu pace să ieșim**”, care sînt puse pe seama diaconului și nu pe a preotului ca în Liturghierele de azi. La fel ca la Coresi găsim aceste lucruri și la Macarie, precum și în cele mai vechi manuscrise grecești⁹⁷ și în edițiile slavo-romîne ale Liturghierului. (București 1680 și Buzău 1702).⁹⁸

Încheierea Sfintei Liturghii se face, ca și la Macarie, fără otpustul obișnuit de astăzi. După citirea rugăciunii amvonului de către preot, se cîntă: „**Fie numele Domnului binecuvîntat...**” și cu aceasta se încheie Sf. Liturghie.

Penultimul rînd de pe ultima pagină a Liturghierului fiind cu totul șters, nu se poate descifra. În ultimul rînd se mai pot descifra cu greutate cuvintele: „**in toată vremea rugăciune...**”.

Profesorul N. Sulică, singurul care s-a ocupat și a publicat un mic studiu asupra acestui Liturghier, afirmă în mod categoric că el este o traducere exactă a Liturghierului lui Macarie. Afirmarea aceasta n-a dovedit-o însă cu nimic.

Este adevărat că între Liturghierul lui Coresi și Liturghierul lui Macarie există foarte multe asemănări, există chiar foarte multe note comune, dar în același timp există și unele deosebiri, care pledează destul de puternic împotriva tezei că acest Liturghier ar fi o traducere a Liturghierului lui Macarie. Drept asemenea deosebiri sînt:

1. Știm că Liturghierul lui Macarie începe cu **Povățuirea către preot a Sf. Vasile cel Mare**, povățuire care lipsește cu totul din Liturghierul lui Coresi. Am încercat la locul său să dăm o oarecare explicație acestei lipse, dar faptul în sine rămîne și adevărul este că Liturghierul lui Coresi nu conține în acest caz ceea ce conține Liturghierul lui Macarie.

⁹⁷ Vezi Cod. Barberini gr. 336 (Bibl. Vaticanului din Roma). Sec. VIII—IX; M-sele 713 și 394 (suluri) din Bibl. Naț. Atena, sec. XII (și Cod. 88 Muz. Biz. Atena, sec. XVII), la P. Trembela, op. cit., p. 154, cit. după Prof. Ene Braniște, St. cit., p. 1054.

⁹⁸ Pr. Prof. Ene Braniște, St. cit., p. 1054.

2. Liturghierul lui Macarie, înainte de a da titlul Liturghiei Sf. Ioan Gură de Aur, are un frumos frontispiciu, o aleasă ornamentație și anume stema Țării Românești. Liturghierul lui Coresi nu are această stemă și nici o altă ornamentație în locul ei.

3. Rugăciunea primului antifon pe care preotul o citește în taină în sfântul altar, la Coresi o găsim, ca și în Liturghierele de azi, după rostirea ecfonisului: „**Că ție se cuvine...**” în timp ce la Macarie această rugăciune se găsește mai înainte, în cadrul ecteniei celei mari, îndată după cererea: „**pentru ca să ne izbăvim noi de tot necazul, mînia, primejdia și nevoia...**”.

4. O altă deosebire între Coresi și Macarie avem în textul antifoanelor cîntate de strană, sau de credincioși. Liturghierul lui Coresi conține la antifonul întâi cîntarea: „**Binecuvîntează suflete al meu pe Domnul...**”, în timp ce Liturghierul lui Macarie prevede: „**Bine este a ne mărturisi Domnului...**”, adică stihurile 1, 2 și 15 din psalmul 91, cu **Mărire...** Și acum și refrenul: „**Pentru rugăciunile Născătoarei de Dumnezeu, Mîntuitorule, mîntuiește-ne pe noi**”, lucruri pe care Liturghierul lui Coresi nu le are.

La antifonul al doilea ambele Liturghiere prevăd stihurile 1, 2 și 7 ale psalmului 99. Liturghierul lui Macarie prevede însă pe lîngă acestea, deci în plus față de Coresi, refrenul: „**Pentru rugăciunile Sfinților Tăi...**” și „**Unule Născut**”.

La antifonul al treilea ambele Liturghiere prevăd stihurile 1—5 din psalmul 94: „**Veniți să ne bucurăm...**”. Liturghierul lui Coresi prevede aici refrenul: „**Mîntuiește-ne pe noi Fiul lui Dumnezeu, cel ce ai înviat din morți...**”, care lipsește cu totul de la Macarie.

5. Din formula binecuvîntării diaconului pentru citirea Sf. Evanghelii, la Coresi lipsește finalul: „**...pentru iubirea Sa de oameni și cu al Său dar**”, final care la Macarie există.

6. În ectenia rostită după citirea Sfintei Evanghelii, Liturghierul lui Macarie conține, îndată după cererea pentru împărați, o cerere specială pentru doamna țării, cerere care la Coresi nu există.

În cadrul aceleiași ectenii Coresi are cerere specială pentru episcop, în timp ce Macarie nu o are. Macarie are cerere specială „**pentru cei ce au slujit și slujesc în sfântul locașul acesta**”, iar Coresi n-are o asemenea cerere.

7. După descrierea ritualului intrării sfinților slujitori în altar, de la vohodul cel mare, Liturghierul lui Macarie are o adnotare proprie, care nu se găsește nici la Filotei și nici în alte manuscrise vechi. Această adnotare nu se găsește la Coresi.

8. Cu prilejul chemării credincioșilor la cuminecare, Liturghierul lui Coresi prevede ca diaconul să ia sfântul potir, să se întoarcă spre credincioși și să zică: „**Pășiți!**”, iar preotul zice apoi: „**Cu frica lui Dumnezeu, cu credință și cu dragoste să vă apropiați**”.

În Liturghierul lui Macarie lucrurile sînt tocmai invers: Mai întîi rostește preotul cuvintele „**Cu frica lui Dumnezeu și cu credință**” — și apoi diaconul continuă: „**Să vă apropiați!**”.

Aceste deosebiri vorbesc în chip categoric împotriva tezei că Liturghierul lui Coresi este o traducere a Liturghierului lui Macarie. Aceste deosebiri nu pot fi nicidecum explicate decît prin admiterea tezei că Liturghierul lui Coresi este tradus după un alt text slavon decît textul Liturghierului lui Macarie. Traducătorul Liturghierului lui Coresi n-ar fi avut nici un motiv și nici un interes și nici n-ar fi putut să facă asemenea omisiuni, adăugiri și modificări în cuprinsul textului tradus. Traducătorul n-a putut face din inițiativă proprie o lucrare care să ducă la deosebirile existente. El a tradus pur și simplu textul pe care l-a avut, fără să elimine și fără să adauge nimic în textul respectiv. Multele asemănări, chiar identități între Liturghierul lui Coresi și cel al lui Macarie, pot fi explicate, credem, prin utilizarea de către traducătorii ambelor Liturghiere a unor izvoade, a unor manuscrise grecești sau slavonești foarte apropiate unul de celălalt.

Am spus că traducerea Liturghierului lui Coresi este făcută după un text slavon pentru faptul că pomenirea celor doi sfinți naționali sîrbi, Sava și Simeon, nu putea să fie găsită decît exclusiv într-un manuscris slavon. Se știe că nici unul din manuscrisele grecești nu cuprinde pomenirea acestor doi sfinți ai sîrbilor. Este prin urmare lucru cert că traducerea s-a putut face numai după un text slavonesc. Lucrul acesta e confirmat și de nenumăratele slavonisme, utilizate la tot pasul în cuprinsul acestui Liturghier.

Este dureros și chiar inexplicabil faptul că Liturghierul lui Coresi, o lucrare atît de veche și de importantă cu totul deosebită,

atît pentru limba, pentru literatura, cît și pentru teologia noastră romînească, a putut fi lăsată nestudiată de nimeni mai bine de trei decenii de la descoperirea ei și pînă astăzi. Nimeni nu s-a ostenit să publice cel puțin textul original, cu alfabetul cirilic și niçi să toarne acest text în alfabetul latin, ca în felul acesta cartea să fie accesibilă tuturor celor ce vor s-o studieze.⁹⁹ Aceasta cu atît mai mult cu cît nu ne mai desparte decît un deceniu de la împlinirea a 400 de ani de cînd s-a făcut tipărirea acestei cărți.

Credem că deceniul care ne mai stă în față pînă la comemorarea împlinirii a patru secole de la tipărirea acestui Liturghier, va face să apară studiile necesare pentru lămurirea tuturor problemelor legate de această veche și prețioasă carte bisericească romînească.

Pr. Dr. SPIRIDON CÂNDEA

Profesor la Institutul Teologic Universitar, Sibiu

Biblioteca Mitropolitană Sibiu

⁹⁹ Nădăjduim ca în numerele viitoare ale acestei reviste să apară textul original turnat în alfabetul latin al Liturghierului romînesc al lui Coresi.

SFINȚIRI DE BISERICI ȘI VIZITAȚII CANONICE SAVÎRȘITE DE I. P. S. MITROPOLIT NICOLAE AL ARDEALULUI

În zilele de Duminică 13 septembrie a. c. și Luni 14 septembrie a. c. — la praznicul Înălțării Sfintei Cruci — I. P. S. nostru Mitropolit Nicolae a făcut îndătinatele vizitații canonice chiriarhale, cercetînd cîteva parohii din protopopiatul raionului Codlea. Arhipăstorul nostru era însoțit de P. C. Prof. Dr. Nicolae Mladin și de C. Diaconi Iosif Bolog și Constantin Voicu.

LA VAMA BUZĂULUI:

Prima parohie cercetată cu acest prilej a fost Vama Buzăului, a cărei biserică — construită în 1848, renovată în 1923 și acum pictată — își aștepta sfințirea de către arhiereu, luîndu-și de hram „Înălțarea Domnului”.

La intrarea în parohie, în dimineața zilei de Duminică 13 sept. a. c., înaltul ierarh a fost întâmpinat de P. C. Protopop al raionului Codlea, Dr. Vasile Coman, care a rostit un cald cuvînt de bineventare. I. P. S. Mitropolit Nicolae a răspuns mulțumind și arătînd că credincioșii trebuie să fie una în Sfînta Biserică a lui Hristos și în dragostea față de Patria noastră înfloritoare.

Pe cărarea presărată cu flori, I. P. S. Sa pătrunde în biserică, îmbracă odăjdiile arhieresti și după rugăciunile convenite porcede la săvîrșirea tîrnosirii bisericii și a Sfintei Liturghii. Răspunsurile liturgice au fost date de corul bisericesc al parohiei.

La priceastă a predicat P. C. Prof. N. Mladin despre dobîndirea mîntuirii prin dreaptă credință și dreaptă viețuire. Credinciosul își chează-și mîntuirea dacă trăiește aici pe pămînt după voia lui Dumnezeu, adică muncind pentru binele obștesc, luptînd pentru pace, pentru înlăturarea unui război atomic, pentru folosirea energiei atomice în scopuri pașnice.

La sfîrșitul Sfintei Liturghii, C. Preot paroh M. Modroiu a trecut în revistă înfăptuirile din parohie și a exprimat mulțumiri I. P. S. Mitropolit Nicolae, însoțitorilor I. P. S. Sale, oaspeților și credincioșilor prezenți la praznic.

Luînd cuvîntul, I. P. S. Mitropolit Nicolae a spus, între altele:

Credinciosul, cînd începe un lucru bun, își face semnul Sf. Cruci, zicînd: „Doamne ajută”, iar cînd duce la bun sfîrșit o treabă bună îi mulțumește lui Dumnezeu că i-a ajutat s-o săvîșească. Și eu mulțumesc lui Dum-

nezeu pentru ziua aceasta frumoasă în care toți ne-am bucurat duhovnicește, căci biserica aceasta zidită înainte cu mai bine de o sută de ani, azi este ca un nou Sion. Așa am și zis la sfințirea ei: „Innoiește-te, înnoiește-te noule Ierusalime, că mărirea Domnului peste tine a strălucit”. Mărirea Domnului a venit prin rugăciunea noastră peste podoaba picturii. Abia azi am făcut sfințirea ei prin rugăciune de arhiereu. Inaintașii noștri au zidit-o și au reparat-o, iar cei de azi au zugrăvit-o. Dumnezeu să răsplătească și celor de-atunci și celor de-acum!

Biserica a folosit și folosește duhovnicește tuturor credincioșilor, fără deosebire. Ea este casa lui Dumnezeu, căci lui Dumnezeu ne închinăm într-însa și este a tuturor credincioșilor care se roagă Tatălui ceresc în ea și se simte bine aci. Iar rugăciunea curată este bine primită totdeauna de Dumnezeu, care își revarsă binefacerile Sale bogate peste toate bunele strădanii ale credincioșilor.

Vă laud pe cei ce ați ajutat la împodobirea acestui sfânt lăcaș, care este acum atât de frumos încât face să se înalțe sufletul celui ce intră întrînsul.

Dar, dragii mei, trebuie să ne înnoim și sufletul. Aceasta este cea mai de trebuință înnoire: înnoirea sufletului. Cine nu se înnoiește la suflet nu e înnoit chiar de s-ar primeni în fiecare dimineață. Primenirea dinafară folosește sănătății trupului, iar primenirea dinăuntru folosește sănătății sufletului. Creștinul se înnoiește sufletește prin rugăciune, prin credința cea dreaptă, lăsată nouă de Mîntuitorul și propovăduită de Sfinții Apostoli, și prin viața cea dreaptă, după asemănarea înaintașilor noștri care s-au înnoit și s-au mîntuit în Sfînta noastră Biserică dreptmăritoare. Țineți la credința străbună, la legea strămoșească, fiind încredințați că ea vă călăuzește pe drumul cel bun. Cine merge pe margine e în primejdie de-a aluneca în șanțurile credințelor rătăcite, sectare. Dumnezeu să vă ferească de astfel de alunecări, iar pe cei ce au căzut să-i ajutați să se ridice la viață nouă. Credința cea veche este bună deoarece după cum ne învață Sf. Apostol Pavel ea nu este de la om, ci de la Dumnezeu. De aceea noi, credincioșii, ne călăuzim de această credință și rugăm pe Dumnezeu să ne ajute să mergem totdeauna pe calea cea dreaptă.

Cine se află pe calea Bisericii noastre nu rătăcește nici de la drumul ce duce la patria cerească și nici de la fericirea de aici, din patria noastră pămîntească. Să ne silim să fim credincioși patriei noastre din cer și patriei noastre de pe pămînt. Pentru patria noastră dragă de-aci, de pe pămînt, ne rugăm, muncim și sîntem în stare să ne jertfim și viața. Cine trădează sau vinde patria sa, acela trădează și vinde mamă, tată, frați și pierde și patria cealaltă. Cine e adevărat credincios, acela își iubește patria și o slujește cu toate puterile sale. Vedem atîtea lucruri nouă bune: electrică, gaz metan, radio, ș. a. Să ne bucurăm de ele și să ajutăm prin munca noastră ca să ne facă alte multe lucruri bune. Cine iubește Biserica vine la slujbele ei și se bucură de toate. El se bucură de bucuria lui, de bucuria fratelui lui, de bucuria țării și de bucuria lumii întregi. Și îi mulțumește lui Dumnezeu și-l roagă să dea pace satului, țării, lumii întregi, ca să se poată bucura și de dreapta credință și de lucrurile noi, ce le vedem că se

înalță ca din pământ pe toate meleagurile patriei noastre iubite, Republica Populară Română.

Dumnezeu să vă binecuvinteze pe toți, să vă ferească de tot răul și să vă ajute la tot lucrul bun!

LA BRĂDET ȘI TELIU

După masă I. P. S. Sa a vizitat Biserica din parohia Brădet, cu hramul: „Nașterea Maicii Domnului”. În fața bisericii ne întâmpină preotul, corul bisericesc și credincioșii. Pr. I. Popica, mărturisește bucuria de a fi cinstiți cu această înaltă vizită.

Răspunde I. P. S. nostru Mitropolit **Nicolae**, felicitându-i că au o biserică atât de mare și de frumoasă. Ori pe unde treci biletul de vizită al parohiei este biserica ei. Dacă biserica e frumoasă, bine îngrijită, sub conducerea înțeleaptă a preotului, poți spune că aici e o parohie de frunte. Mă bucur să văd că acesteale o parohie de frunte, spre bucuria cîrmuirii bisericesti și de stat. Căci unde sînt buni credincioși, aceia sînt și buni cetățeni, iubitori ai patriei noastre scumpe.

Domnul să vă binecuvinteze!

Apoi I. P. S. Sa intră în biserică, stă de vorbă cu preotul, cu consilierii parohiali, cu cîntărețul și cu credincioșii și iscălește în cartea bisericii.

Seara I. P. S. Sa vizitează biserica monument istoric din parohia Teliu, dînd îndrumări pentru restaurarea ei, pe care Pr. Curcubătă o pregătește. E printre puținele biserici din Ardeal, care au pictură și pe dinafară.

LA BUDILA ȘI PURCĂRENI

La 14 septembrie dimineata trecem prin Budila. Pr. **Moldovan** și credincioșii întâmpină pe I. P. S. la intrarea în biserică. Părintele paroh urează I. P. S. bun venit în mijlocul credincioșilor din Budila, I. P. S. Sa vorbește despre unitatea în credință și în slujirea patriei și laudă pe credincioși pentru biserica mare și frumoasă și pentru credința lor.

Intrăm în biserică. E ordine și lumină. I. P. S. Sa stă de vorbă cu preotul, consiliul parohial, cîntăreții și credincioșii. Cercetează apoi pe bătrînul și venerabilul preot Curcubătă.

Plecăm spre Purcăreni. Aici în fața monumentalei biserici cu hramul „Înălțarea Domnului” — zidită în 1913 — ne întâmpină soborul preoților și mulți credincioși. Pr. Gheorghe Luca mulțumește I. P. S. Sale și spune că credincioșii sînt buni fii ai Bisericii. Apoi i se oferă I. P. S. Sale buchete de flori.

I. P. S. nostru Mitropolit **Nicolae** își exprimă bucuria de a se afla în această parohie, ca împreună cu preoții și credincioșii să înalțe rugăciuni Tatălui ceresc pentru toate cele bune.

Dumnezeu să vă ajute să aduceți laudă Domnului și mulțumire patriei noastre iubite. Munca, rugăciunea și înțelepciunea noastră lui Dumnezeu să le dăm și patriei noastre dragi să i le închinăm. Să viețuim în legea strămoșească și în dragostea de patrie.

Urmează Sf. Liturghie. La priceastăă predică pr. prof. **N. Mladin** despre înțelesul Sf. Cruci: ea arată că iubirea, care rodește în jertfă, este legea

fundamentală a vieții creștinești. Să iubești pe Dumnezeu și să te lapezi de tine însuși, de patimile proprii și să faci voia Lui. Să iubești pe aproapele, poporul, patria și lumea întreagă și să te lapezi de egoism și să slujești binelui obștesc, buneînvoirii și păcii între popoare, să te jertfești pentru binele poporului. Acestea ne învață praznicul Sf. Cruci, căci și Hristos a iubit lumea și s-a dat jertfă pentru mîntuirea ei.

La sfîrșitul Sf. Liturghii, I. P. S. nostru Mitropolit Nicolae spune între altele:

A cinsti Sf. Cruce e tot una cu a fi creștin. De aceea maica noastră cea bună, Biserica, primul lucru ce-l învață pe credincioșii ei este facerea semnului sfintei cruci.

Mă bucur din toată inima că am venit în mijlocul vostru de ziua Sfintei Cruci, în această frumoasă biserică, înălțată de înaintașii voștri, ca să ne rugăm împreună pentru toți, pentru fericirea poporului și înălțarea patriei noastre. Așa ne învață Mîntuitorul și Sf. Cruce ca niciodată să nu ne rugăm numai pentru noi, ci și pentru aproapele nostru. Nu e creștin acela care se roagă numai pentru sine, ci acela care își dă silința să se asemene cu Hristos, care nu s-a gîndit numai la sine și la suferința Lui, ci la toți frații Săi din lume și la toate suferințele ce erau în lume. Așa și noi ne-am rugat pentru toți.

Aceasta e îndrumarea Bisericii: să muncim și să ne rugăm, în muncă rugîndu-ne și în rugăciune muncind.

Dumnezeu să vă ajute ca în toate zilele vieții voastre să înaintați pe drumul acesta drept, ca prin munca și rugăciunea voastră zilnică și Dumnezeu să fie lăudat și patria noastră dragă să fie înălțată. Mai frumos gînd ca acesta nu este ca prin viața noastră să fie preamărit Dumnezeu și să fie preamărită patria.

Domnul ne vrea călăuziți de dragoste, de gîndul bunei înțelegeri și al păcii, Domnul să vă îndrepteze pe acest drum, ca să se îplinească cuvîntul: „Mărire întru cei de sus lui Dumnezeu, pe pămînt pace și între oameni bunăvoire”.

După masă I. P. S. nostru Mitropolit Nicolae s-a întors la Sibiu. Sămănător al dragostei de Biserică și de patrie, al păcii și drepteviețuirii. I. P. S. Sa a luminat mințile și încălzit inimile pentru rugăciune și muncă, pentru slujirea binelui obștesc și a păcii în lume.

LA BIIA (PE TÎRNAVE):

Credincioșii parohiei Biia (protopopiatul raionului Tîrnăveni), și-au construit încă în 1936 un frumos și încăpător locaș de închinăciune. În anii din urmă, punînd mînă de la mînă, cu dragoste de podoaba „casei” Domnului, i-au adăugat cele ce-i mai lipseau: iconostas (executat de sculptorul Necula din Sibiu) și pictură în frescă (executată de pictorul sibian Ion Căzilă).

Din 1936 încoace, în parohia Biia au păstorit succesiv cinci preoți: Toma Mihai, V. Samoilă, I. Chețan (din Pănade), Lesnic (din Spini) și Gh. Isaiu. Fiecare din ei a avut partea sa de osteneală și de vednicie la durarea și împodobirea bisericii. Ci mai vîrtos — și fără întrerupere —

s-a străduit pentru aducerea la îndeplinire a acestei lucrări folositoare de suflet Consiliul parohial, în frunte cu vrednicul episcop Justin Cristea și cu casierul Gheorghe Groza.

Gătită ca o mireasă, noua Biserică din Biia își aștepta „mirele”, care prin dreapta sa sfințită să o tîrnosească după rînduiala bisericească străveche. Acesta a și venit Duminică 26 septembrie a. c., în persoana I. P. S. Mitropolit **Nicolae** al Ardealului.

La primirea din fața bisericii, I. P. S. Sa a fost întâmpinat cu cuvîntări de bineventare de către C. Preot-paroh Gh. Isaiu — care a arătat pe scurt și cu însuflețire cum s-a ajuns la bucuria praznicului sfințirii bisericii — precum și de către pastorul reformat din localitate.

A răspuns I. P. S. nostru Mitropolit **Nicolae**.

După rostirea rugăciunilor îndătinat și îmbrăcarea odăjdiilor, înconjurat de un numeros sobor de preoți și diaconi, I. P. S. Mitropolit **Nicolae** a purces la săvîrșirea sfintei slujbe a sfințirii bisericii. Credincioșii au trăit clipe de adîncă desfătare sufletească urmărind cu evlavie această sfîntă slujbă rar de văzut — așezarea sfintelor moaște, spălarea și miruirea altarului, îmbrăcarea sfintei mese și stropirea interiorului cu apă sfințită — iar la chemarea arhierescă: „Veniți de luați lumină!” au aprins lumînări ca la Paști, luînd lumină din lumînarea I. P. S. Mitropolit **Nicolae**.

La priceastă a predicat P. C. Vicar **Traian Belascu**.

La sfîrșitul Sfintei Liturghii a luat cuvîntul I. P. S. Mitropolit **Nicolae**. Mîniecînd de la cuvintele din actul de sfințire a bisericii: „Innoiește-te, înnoiește-te noue Ierusalime, că mărirea Domnului peste tine a strălucit”, I. P. S. Sa a spus, între altele:

E aproape cu neputință pentru noi, cei ce am luat parte la această sfîntă slujbă, să nu ne aducem aminte de luminatul praznic al Invierii Domnului, căci acum s-au repetat destule cuvinte de rugăciune luate din slujba Sf. Paști. Iar dacă am vrea să cităm, pe lîngă cele auzite, un cuvînt din canonul Paștilor, am spune ca și atunci: „Astăzi toate de lumină s-au umplut: și cerul și pămîntul și cele dedesupt”. Aici sînt prezenți toți credincioșii, atît cei ce s-au ostenit, dar au murit și n-au avut astfel parte să vadă praznicul de azi, cît și cei care ca mîine și veacuri după noi vor veni să-și împreune cu noi și cu preoții rînduiți, sufletul în rugăciune către Dumnezeu.

Podoabele icoanelor din biserica de aici să fie pentru toți prilej de a ne apropia cît mai mult de Dumnezeu, de ajutorare cît mai mare a semenilor noștri și de împlinire cît mai deplină a poruncilor care să ducă la înflorirea patriei noastre. Ca părinte mai mare al vostru nu mă pot bucura îndeajuns că aveți acum în aceste minunate tablouri și icoane zugrăvite de pictorul Căzîlă, un prilej nimerit de a învăța cît mai multe lucruri ale credinței și ale bunei purtări. Pentru că cine învață să se deprindă devreme cu rugăciunea, cu omenia, cu ajutorarea aproapelui nu poate rătăci în viață. Noi avem o patrie în cer, dar nici un om nu se va putea mîntui dacă aici pe pămînt nu se va zbate prin credință și fapte bune și nu va ajuta la propășirea patriei noastre de pe pămînt. Așa să rămîneți și voi. încheie Inal-

tuI Ierarh, împlinind în biserica parohiei voastre, sub ascultarea preotului, în colaborare cu îndrumătorii treburilor obștești, datoriile față de sufletul vostru dar și față de patria noastră scumpă de aici de pe pământ. Amin.

A încheiat prăznuirea I. P. S. Sa, binecuvîntînd strădania preoților și a credincioșilor din Biia, care sînt model de credincioși ai Bisericii și de buni cetățeni ai Patriei.

LA SIMBĂTA DE SUS-RĂSĂRITEANĂ

În locul unei bisericuțe de lemn, existentă încă pe vremea lui Constantin Brîncoveanu — după mărturia unui document — egumenul Visarion de la mănăstirea Brîncoveanu zidește cu bani colectați, în anul 1786, actuala biserică de zid din Simbăta de Sus-Răsăriteană. De curînd credincioșii din această parohie în frunte cu preotul lor, Teodor Severian, i-au făcut reparații generale, îmbrăcînd biserica într-o frumoasă pictură în frescă. Totul era acum gata și se aștepta sorocul tîrnosirii ei, care a și sosit în ziua de Duminică 4 octombrie 1959.

Dimineața, la orele 9,30, I. P. S. Mitropolit Nicolae al Ardealului, însoțit de P. Cuv. Arhim. Ioan Dinu, starețul mănăstirii Brîncoveanu, și de P. C. Cons. pens. Ieronim Grovu, este întâmpinat de un sobor de preoți și de credincioși îmbrăcați în haine de sărbătoare. Cuvîntul de bun sosit este rostit de C. Pr. Octavian Cocan (Făgăraș), care exprimă bucuria credincioșilor simbeteni prilejuită de prezența I. P. S. Sale în mijlocul lor, arătînd cum I. P. S. Sa desăvîrșește ceea ce egumenul Visarion a început acum 173 ani.

Răspunzînd, I. P. S. Mitropolit Nicolae arată, între altele, că i se umple inima de bucurie ori de cîte ori merge la o sfințire de biserică, pentru că știe că nu merge numai la niște ziduri pe care le sfințește, ci și la credincioși buni care iubesc buna podoabă a casei Domnului. „De cîte ori trec pe aici — continuă I. P. S. Sa — trec ca printr-o tindă a mănăstirii. Credinciosul care trece spre mănăstirea Simbăta începe să se sfințească de pe aici, căci de pe aici începe să adieze aerul de mănăstire”. În încheiere mulțumește credincioșilor pentru primirea caldă și frumoasă ce i-au făcut, rugînd pe Dumnezeu să trimită pe Duhul Său cel Sfînt asupra lucrării la care purcede.

Urmează apoi slujba sfințirii bisericii după care se slujește Sf. Liturghie.

La sfîrșitul Sf. Liturghii a vorbit pr. Oct. Cocan, care, pornind de la cuvintele Mîntuitorului: „Precum voiți să vă facă vouă oamenii, faceți-le și voi lor asemenea” (Luca 6, 31), tîlcuiește pe scurt Evanghelia zilei, subliniind faptul că Dumnezeu ne judecă nu după ceea ce n-am făcut ci după ceea ce am făcut în această lume, bun sau rău. Creștinul deci este obligat să lucreze mereu pentru binele semenilor săi.

Ia apoi cuvîntul pr. Tr. Severian, care face un scurt istoric al bisericii și al reparațiilor care i s-au făcut în decursul celor aproape 200 de ani de existență, cele de acum fiind cele mai de seamă.

A vorbit apoi I. P. S. Mitropolit Nicolae, care, între altele, a spus:

Dragii mei, vă fac urarea de a fi sănătoși și sufletește și trupește, ca să puteți munci pentru bunăstarea voastră proprie și a Patriei noastre dragi.

Lângă casa parohială, într-o grădină, are loc masa comună la care ia parte I. P. S. Mitropolit **Nicolae**, însoțitorii I. P. S. Sale, preoții slujitori și o mare mulțime de credincioși. În cadrul acestei agape a luat cuvântul pr. N. Toderici, care aduce interesante și prețioase amănunte din viața cîtorului bisericii acum sfințite, egumenul Visarion, de loc din Sîmbăta de Sus-Apuseană, precum și din viața preoților care s-au perindat de-a lungul vremii la altarul acestei biserici.

În cuvîntul de rămas bun, I. P. S. Mitropolit **Nicolae** mulțumește pînă T. Severian pentru lucrarea bună pe care a săvîrșit-o. De încheiere îndeamnă credincioșii din ambele Sîmbete — Răsăriteană și Apuseană — să se întrecă pașnic în munca de ridicare și înfrumusețare a comunei lor.

Diacon GH. PAPUC

DESCHIDEREA NOULUI AN ȘCOLAR 1959—1960 LA INSTITUTUL TEOLGIC DE GRAD UNIVERSITAR DIN SIBIU

Încă din primele zile ale lui septembrie a fost reluată cu însuflețire nouă — în clădire primenită prin lucrările gospodărești din cursul verii — activitatea școlară la Institutul Teologic de grad Universitar din Sibiu. Cadre didactice și studenți au muncit de sîrg pentru îndeplinirea îndatoririlor regulamentare legate de sesiunea de examene de toamnă, examene de admitere și de licență.

Paralel cu acestea, începînd din 15 septembrie a. c., o nouă serie de preoți — majoritatea activi în cuprinsul eparhiilor din Mitropolia Banatului — primeau orientări pastorale și cetățenești de actualitate în cadrele cursurilor preoțești de îndrumare misionară și socială organizate potrivit dispozițiilor Sfîntului Sinod al Bisericii Ortodoxe Romîne în cadrele Institutului Teologic Universitar din Sibiu.

La 1 octombrie a. c. cursurile și seminariile noului an școlar 1959—1960 au început conform prevederilor regulamentare.

Deschiderea solemnă a noului an de muncă s-a săvîrșit Duminică 4 octombrie a. c.

Dimineața, la vremea îndătinată, ostenitorii și studenții Institutului au participat la sfintele rugăciuni în Catedrala mitropolitană.

Sfînta Liturghie a fost săvîrșită de către un numeros sobor de preoți și diaconi — consilieri, profesori și preoți aflați la cursurile de îndrumare misionară și socială — în frunte cu P. C. Prof. stavr. **Traian Belășcu**, vicar arhiepiscopesc și în prezența P. Sf. Arhiepiscop Teodor Scorobeș Rășinăreanul.

La priceastă a predicat P. C. Prof. Dr. Corneliu Sîrbu. Mînebind de la textul din Evanghelia zilei: „Precum voiți să vă faceți vouă oamenii, faceți-le și voi lor asemenea” (Luca 6, 31), a stăruit asupra obligației morale pe care o au credincioșii de-a urgisi orice porniri egoiste. Acestea în-

veninează raporturile dintre oameni și învrăjbesc popoarele. Referindu-se apoi la întâlnirea recentă dintre conducătorii celor mai mari și mai puternice state ale lumii, a arătat că dezarmarea și deci retezarea cu rădăcină cu tot a cauzei războaielor este posibilă. Credincioșii creștini sprijinesc din toate puterile o astfel de acțiune, fără precedent prin proporțiile ei, pornită în scopul apărării și consolidării păcii. A încheiat îndemnând pe studenții teologi să se întrecă în hărnicie și alipire față de Biserică și față de Patria noastră iubită, cu atât mai virtuos cu cât o astfel de ținută este în spiritul tradițiilor Bisericii ardelenne și a Institutului ei teologic de la Sibiu, care se apropie de aniversarea unui veac și jumătate de existență fecundă.

La sfârșitul Sfintei Liturghii — ale cărei răspunsuri au fost date de Corul mixt al Catedralei, dirijat de P. C. Conf. univ. Gheorghe Șoima — din ușile împărătești ale Sfântului Altar, P. C. Vicar Tr. Belășcu a dat citire, cu îngenunchere, îndătinatăi rugăciuni de invocare a Duhului Sfânt asupra muncii profesorilor și studenților Institutului.

La orele 12, în aula Institutului, a început festivitatea deschiderii noului an școlar 1959—1960.

Erau de față: P. Sf. Arhiepiscop Teodor Scorobet Rășinăreanul, consilierii arhiepiscopesci, profesorii Institutului, slujitori bisericești, părinți ai studenților și credincioși din parohiile orașului Sibiu.

La masa prezidială au luat loc: P. C. Vicar Traian Belășcu, reprezentantul Înalt Prea Sfințitului Mitropolit Nicolae al Ardealului — care se afla atunci la sfințirea unei bisericii parohiale de sat — P. C. Prot. stavr. Dr. Sofron Vlad, rector și P. C. Prot. stavr. Dr. Spiridon Cădea, pro-rector.

Festivitatea s-a deschis cu Imnul de Stat al Republicii Populare Române, executat de Corul bărbătesc al studenților Institutului, sub diriguirea Părintelui Conf. univ. Gheorghe Șoima.

A luat apoi cuvântul P. C. Rector Dr. Sofron Vlad. P. C. Sa a spus:

Institutul nostru și-a deschis din nou porțile, primind cu drag pe preoții care au venit din cuprinsul celor două mitropolii la cursuri, cei mai mulți fiind din Mitropolia Banatului, ca și pe studenții care înainte cu 3, 2 și cu un an, s-au înscris la acest Institut, cărora acum li s-a mai adăugat un contingent nou. Primii au venit să-și desăvârșească pregătirea preoțească, iar cei proaspeți să-și înceapă această pregătire și să se formeze pentru misiunea înaltă pe care Biserica vrea să le-o încredințeze.

După cum un arbore în fiecare an adaugă un inel nou, care marchează vechimea existenței sale, tot astfel și pentru Institutul nostru fiecare serie nouă de studenți e un inel în plus, care arată vechimea existenței lui. După cum arborii bătrâni își au rădăcinile adânc înfipte în solul în care au crescut, tot astfel și Institutul nostru își are rădăcinile adânc înfipte în conștiința credincioșilor ortodocși ardeleni, pentru care a pregătit pe slujitorii sfințelor altare timp de un secol și jumătate, iar azi împlinește același rol pentru ambele mitropolii de dincoace de Carpați, cea a Ardealului și cea a Banatului. Modest i-a fost începutul din toate punctele de vedere, căci în casa în care s-a adăpostit seminarul la început, avea numai o singură încăpere destinată pentru sala de cursuri, iar numărul elevilor prevăzuți era

abia de două ori cel al numărului Apostolilor, cărora li se preda într-un timp scurt cunoștințe sumare din Dogmatică și Morală de către un singur profesor, iar cel de al doilea profesor, a cărui însărcinare principală era cea de director al școlilor populare din toată Transilvania, mai învăța pe elevi cîntări, tipic și rînduiala slujbelor. Timpul cel mai mult se cheltuia cu predarea unor cunoștințe elementare, ca scrisul, cititul și aritmetica, pentru candidații nepregătiți. După cum observa episcopul Șaguna într-un memoriu din 1848 adresat Ministerului de Culte, „tinerii în înțelesul adevărat al cuvîntului erau numai ascultători, pentru că numai ascultau explicațiile, dar nu și învățau” zicea el.

De la acest început modest, prin jertfa materială a credincioșilor și prin stăruințele și purtarea de grijă a ierarhilor, învăluită de dragostea tuturor, această instituție a crescut încontinuu și s-a dezvoltat, adăpostită fiind succesiv în localuri mai încăpătoare, primind tineri tot mai bine pregătiți, care erau absolvenți de gimnazii și mai apoi bacalaureați, a sporit anii de studii, și-a îmbogățit programa de învățămînt, s-a înmulțit numărul profesorilor care erau cu pregătire aleasă, devenind astfel școală superioară chiar și atunci cînd purta încă numele modest de seminar, s-a transformat apoi în Academie, mai apoi a fost ridicată la rang de Facultate, și sub regimul nostru de democrație populară devine Institut Teologic de grad Universitar. În pregătirea seriilor lungi de studenți care s-au format în această instituție, s-a ținut totdeauna cont de nevoile obștei credincioase. Preoții pregătiți aici trebuiau să fie nu numai liturghisitori la sfîntul altar, săvîrșitori ai Sfîntelor Taine, învățători ai credinței și îndrumători ai vieții morale, ci adesea și dascăli, îndrumători culturali și îndrumători ai credincioșilor în cele gospodărești. Ei, după cum spune Sfîntul Apostol Pavel, au trebuit să se facă tuturor de toate. Prin munca profesorilor, dar și prin munca lor personală făcută cu sîrguință, ei se pregăteau pentru a face față îndatoririlor lor multiple. Cei crescuți aici, au fost formați în duhul Ortodoxiei curate, care se caracterizează prin alipirea sinceră față de Biserica strămoșească și dragoste pentru obștea ei credincioasă și interesele ei, dar care nu s-a arătat niciodată intolerantă față de alte credințe, nici șovină față de cei de altă naționalitate. Cei formați în această instituție au fost crescuți în cultul unei munci cinstitute. S-a lucrat intens pentru sporul intelectual, ca și pentru formarea duhovnicesacă a celor care au trecut prin acest institut.

Arhiva Institutului și anualele lui sînt o mărturie vie despre preocupările permanente ale ierarhilor, ca și ale corpului profesoral în această direcție. Din activitatea Societății de lectură din trecut se constată preocupările studenților, silința lor de a citi cît mai mult, de a se informa și cultiva și a se pregăti cît mai temeinic pentru înalta misiune pe care și-au ales-o.

Preocupările ierarhilor care poartă grija acestui Institut, ca și a corpului profesoral care activează azi, au rămas aceleași ca și a aceloră din trecut, de a lucra sîrguincios pentru sporul intelectual și formarea duhovnicească a studenților pe care îi au în grija lor. Acestea însă nu sînt suficiente pentru a se ajunge la țintă. La ele trebuie să se adauge și efortul

și munca personală a studenților. Efortul acestora nu trebuie să se manifeste cu intermitență, iar munca să nu fie sezonieră, numai în preajma colocviilor și a examenelor, ci ea trebuie să fie o muncă susținută de fiecare zi. La aceasta trebuie să vă îndemne nu numai tradiția din această școală, ci mai ales ceea ce vedeți și puteți constata în toate sectoarele de activitate, de pe întreg cuprinsul Patriei noastre scumpe.

În regimul nostru de democrație populară s-a inaugurat o viață nouă, unde toți trebuie să muncească, fiecare după puterile lui. Deci și noi trebuie să formăm o unitate de muncă, să mergem în pas cu vremea. Cei care nu țin seama de această realitate și nu se încadrează în această unitate, se izolează singuri de ea, dovedindu-se inconștienți și nefolositori și e firesc ca ei să fie tratați în consecință.

Înaltă este misiunea de a fi preot al lui Dumnezeu și Sfinții Părinți, ca Grigorie Teologul, Ioan Gură de Aur, Ambrozie și alții, au avut cuvinte dintre cele mai frumoase și elogioase în legătură cu această misiune. Chiar credincioșii își exprimă prețuirea înaltă față de această slujbă, prin felul cum îl agrăiește pe cel ce o îndeplinește, numindu-l „părinte”. Sublimitatea acestei slujbe trebuie apreciată după originea ei, care este dumnezeiască, după persoana care ți-a încredințat-o, care este Hristos Fiul lui Dumnezeu, după puterea prin care ea este exercitată, care este Harul lui Dumnezeu, după scopul pe care-l urmărește, care este mîntuirea sulească, după mijloacele care se întrebuintează, care sînt și ele dumnezeiești, ca și prin efectele pe care trebuie să le producă îndeplinirea conștiințioasă a acestei misiuni.

Dacă toți credincioșii alcătuiesc împreună trupul mistic al lui Hristos, al cărui cap este Mîntuitorul, preoțimea îndeplinește în acest corp rolul unui organ cu o funcție din cele mai importante, care este inima. După cum inima prin activitatea ei neîntreruptă trimite sîngele purtător de viață pînă în părțile cele mai extreme ale corpului, întărindu-l și înviorîndu-l, tot astfel de la preoțime, prin activitatea ei neîntreruptă, trebuie să pornească toată puterea de înviorare, înnoire morală și viață duhovnicească a credincioșilor. „De la preot trebuie să plece toate gîndurile frumoase, toate sugestiile alese, toate gîndurile înalte și toate inițiativele generoase”.

Fiindcă una din laturile misiunii preoțești este cea de propovăduitor, el trebuie să fie înarmat cu o cultură aleasă. Profetul Vechiului Testament, Maleahi, spunea: „Buzele preotului sînt paznicele științei și din gura lui așteptăm învățătura, căci el este solul Domnului Savaot” (Maleahi 2, 7). Avînd în vedere că preotul învață în numele lui Dumnezeu, că este trimisul lui Hristos, în al cărui nume propovăduiește, aceasta-l obligă să aibă o cultură aleasă, căci fără aceasta el batjocorește pe Dumnezeu pe care-l reprezintă în mijlocul credincioșilor. Atît raportul lui față de Dumnezeu ca sol și reprezentant al Domnului între credincioși, ca și situația lui în mijlocul semenilor săi de conducător spiritual al acestora, îl obligă să-și însușească o cultură aleasă. Iată de unde izvorăște și îndatorirea voastră, iubii studenți, de a vă achiziționa o zestre sîpirituală bogată. Prin cursurile pe care vi le fac profesorii voștri, dar mai ales prin munca voastră per-

sonală, avînd la îndemînă o bibliotecă bine organizată și foarte bogată, voi trebuie să vă achiziționați această cultură.

Pe cît de sublimă este chemarea preoțească, pe atît de grea este și răspunderea pe care o are preotul pentru îndeplinirea chemării sale. El este propovăduitor nu numai cu cuvîntul, ci și cu fapta, cu exemplul și cu ținuta și în general cu toată viața sa. Noi știm că Mîntuitorul s-a arătat îngăduitor față de păcătoșii care au dat dovadă de dorința de îndreptare, dar s-a arătat necruțător față de nepotrivirea dintre învățătura și faptele celor care se considerau dascăli și conducători suieștești ai credincioșilor, față de farisei.

Nimeni nu se naște atlet, ci atleții se formează prin exerciții continue și prin efort. Tot astfel se formează și atleții morali prin exercitarea continuă a deprinderilor bune, prin cultivarea însușirilor alese și prin deprinderea virtuților creștine. Aceasta trebuie s-o faceți și voi cît timp petreceți în acest Institut, prin lectură potrivită, citind înainte de toate cartea de căpătii a oricărui preot, care este Sfînta Scriptură, prin rugăciuni și meditații și prin participarea la slujbele religioase. Aici trebuie să vă disciplinați felul de a vorbi, felul de a vă manifesta și de a acționa. Este adevărat că tineretului totdeauna i s-a părut disciplina un lucru greu, care apasă ca o povară asupra umerilor lui. Un scriitor o aseamănă cu o cîră grea a cavalerilor, cîră care le împiedeca mișcările lor libere. Același scriitor însă mai zicea că dacă cîră le îngreua mișcările libere, în schimb îi proteja și-i apăra împotriva loviturilor mortale ale dușmanilor. Acest rol trebuie să-l aibă și disciplina morală în viața voastră. Ea este cîră care poate să vă apere contra păcatelor care diminuează și surpă autoritatea preoțească. Prin munca pe care o depuneți pentru formarea voastră și efortul ce-l faceți pentru formarea voastră morală, trebuie să justificați cheltuielile pe care le face Biserica, Statul și părinții voștri pentru cultivarea și educația voastră. Numai astfel veți răspunde nădejdlor pe care le leagă de voi Biserica, Statul, părinții și profesorii voștri, de a deveni slujitori vrednici ai Bisericii și cetățeni loiali ai Statului nostru de democrație populară. Numai astfel putem nădăjdui să slujiți cu conștiință curată pe Dumnezeu și Biserica Lui și cu devotament, obște credincioasă pe care aveți s-o păstoriți.

Prea Cucernici Părinți cursiști,

Față de PP. CC. Voastre îmi exprim bucuria ce se naște din constatarea că ați răspuns cu atîta promptitudine la chemarea ce vi s-a făcut de a vă prezenta la cursurile de îndrumare preoțească. Fiindcă majoritatea cursiștilor sînteți din Mitropolia Banatului, trebuie să subliniem acest fapt, deoarece aceasta dovedește că preoțimea din această Mitropolie dă dovadă de ordine și disciplină. Cucerniciile voastre ați fost chemați pentru a vă reîmprospăta unele cunoștințe teologice, pentru a vă familiariza cu anumite probleme sociale, pentru a vă înnoi metodele de pastorație, pentru ca prin ceea ce vi se predă la cursuri și seminarii, prin slujirea în comun, prin discuții împreună și prin schimb de experiență, să vi se sporească elanul de muncă în cîmpul pastoral. Noi nădăjduim că cursurile pe care le urmați își vor da roadele așteptate.

De încheiere, țin să mulțumesc Ierarhilor din eparhiile de dincoace de Carpați, sub conducerea și îndrumarea cărora stă acest Institut, pentru tot sprijinul moral și material pe care l-au acordat încontinuu acestei instituții, unde se formează viitorii slujitori ai altarelor din aceste eparhii. Mulțumesc Părintelui Vicar, Traian Belășcu, reprezentantul Înalt Prea Sfințitului Mitropolit Nicolae, pentru participarea la serbarea noastră și-l rog să transmită Înaltului Ierarh sentimentele profesorilor și studenților, de loialitate și devotament. Mulțumesc Domnului reprezentant al Departamentului Cultelor, că a cinstit deschiderea anului academic cu prezența Domniei Sale, și-l rog să fie interpret al sentimentelor noastre de mulțumire și recunoștință față de Domnul Secretar General al Departamentului Cultelor, Prof. Dumitru Dogaru, pentru tot sprijinul ce l-a acordat și larga înțelegere pe care a arătat-o în rezolvarea chestiunilor Institutului nostru ce depindeau de acel Departament.

Dorind profesorilor și studenților mai vîrstnici și mai puțin vîrstnici, spor la muncă, declar deschis noul an academic.

Corul studenților teologi a executat cu măiestrie compoziția „Psalm”, de Gheorghe Șoima.

În numele Înalt Prea Sfințitului Mitropolit Nicolae al Ardealului a luat cuvîntul, de încheiere, P. C. Vicar **Traian Belășcu**.

P. C. Sa a arătat că anul școlar 1959—1960 începe în vechiul Institut Teologic din Sibiu cu rugăciune, cu bucurie și cu rîvna de-a plini voia lui Dumnezeu și săvîrșirea a tot lucrul bun. Rugăciunea am făcut-o împreună, în Catedrală, cerînd de la Părintele ceresc să ne lumineze mințile și să ne dea putere de muncă în noul an școlar. Bucuria se citește pe fețele tuturor, căci Institutul își primește ostenitorii și studenții în haină de sărbătoare. Rîvnă spre însușirea luminilor științei sfinte a teologiei există din belșug, ca și capacitate excepțională, la Părinții profesori, de-a o împărtăși ucenicilor lor cu dragoste și cu competență unanim recunoscută.

În continuare, P. C. Sa a atras atențiunea studenților Institutului să dea ascultare povețelor și îndemnurilor cuprinse în cuvîntarea Părintelui rector, stăruind mai ales în rugăciune și în învățătură de carte. Pentru rugăciunea zilnică — de obște și personală — studenții teologi au la dispoziție frumosul paraclis al Institutului. Învăătura de carte se agonisește în sala de curs și la biblioteca bine utilată care stă tuturor la îndemînă.

Condițiile superioare de pregătire pe care le au viitorii preoți în acest Institut au fost asigurate de Biserica ardeleană îndeosebi prin clarviziunea și osîrdia marilor ei mitropoliți de vecinică pomenire și pururea vrednici de cinstire din partea clerului și credincioșilor: Andrei Șaguna și Nicolae Bălan.

Viitorii preoți trebuie să aibă o pregătire completă și cît mai cores-punzătoare vremurilor noastre. Acestea sînt vremuri de dezvoltare deosebită, uimitoare, a științelor pozitive. Cuceririle avansatei științe actuale noi le admirăm și le prețuim întru totul. În fruntea acestor cuceriri se află acum pătrunderea omului în cosmos, prin racheta pe care oamenii sovietici au trimis-o la 14 septembrie a. c. în Lună. Sîntem mîndri de această victorie fără precedent și fără egal și felicităm călduros pe cei ce au dobîndit-o.

Pe de altă parte, sîntem deosebit de mulțumiți de vizita Dlui Nichita Hrușciiov, președintele Consiliului de Miniștri al Uniunii Sovietice, în Statele Unite ale Americii, căci această vizită a dat apripi celor mai frumoase aspirații ale omenirii zilelor noastre spre pace și bunăvoință, arătînd că pentru cimentarea coexistenței pașnice este necesară și este posibilă o dezarmare generală și totală, care va deschide o nouă epocă de prosperitate pentru toate popoarele lumii.

Mai departe, P. C. Vicar Tr. Belascu s-a adresat preoților aflați la cursurile de îndrumare misionară și socială — majoritatea activi în Mitropolia Banatului — exprimîndu-și nădejdea că aici lei vor culege cu îmbelșugare învățătură sfîntă și prețioase orientări de actualitate din prelegerile și seminariile harnicilor și învățaților profesori ai Institutului.

În partea ultimă a înșuflețitei sale cuvîntări, P. C. Vicar Tr. Belascu a recomandat studenților Institutului să fie disciplinați în toate manifestările lor: la carte și la rugăciune, la cursuri și înafara Institutului, oricînd și oriunde. Istoria e mărturie că disciplina a ridicat popoare pe culmi de progres — și aici a dat exemplu popoarele sovietice. Fără disciplină nu se poate concepe slujitor bisericesc. Cine e disciplinat a înțeles îndemnul Sfîntului Apostol Pavel: „Răscumpărați vremea” (Efeseni 5, 16), folosind-o cît mai bine. Sămînța cea bună din jîtnițele Evangheliei Domnului și Mîntuitorului nostru Iisus Hristos, pe care o seamănă destoinicii profesori ai Institutului, să găsească în sufletele studenților pămînt bun, rodnic, primitor, spre a deveni cu toții — și fiecare în parte — ostenitori pricepuți și devotați, spre binele Sfîntei noastre Biserici și spre continua înflorire a scumpei noastre Patrii, Republica Populară Romîna.

De încheiere, în numele Înalt Prea Sfînțitului Mitropolit Nicolae al Ardealului, părintele nostru iubitor și înțelept, care veghează zi de zi la bunul mers al Institutului — și care lipsește, dar numai „cu trupul”, din mijlocul nostru, fiind reținut de înaltele-i îndatoriri arhipăstorești în altă parte a Arhiepiscopiei — P. C. Vicar Tr. Belascu a transmis profesorilor, preoților cursiști, studenților și tuturor celorlalți ostenitori ai Institutului, calde urări de spor bun la muncă în noul an școlar, care se deschide sub cele mai promițătoare perspective de destindere internațională și coexistență pașnică.

A rugat apoi pe Dl Imputernicit regional pentru Culte să transmită Domnului Prof. **Dumitru Dogaru**, Secretarul General al Departamentului Cultelor, asigurarea că vom munci neîntrerupt pentru o viață din ce în ce mai bună, pentru înfrățirea dintre culte și naționalitățile conlocuitoare, pentru pace, pentru continua propășire și întărire a Patriei noastre dragi, Republica Populară Romîna.

Cuvîntarea a fost primită cu aplauze înșuflețite de către cei prezenți.

Festivitatea s-a încheiat cu „Imnul Federației Mondiale a Tineretului Democrat”, executat de corul studenților Teologi sub aceeași iscusită diriguire a P. C. Conf. univ. Gheorghe Șoima.

SERBAREA DE INCEPUT DE AN ȘCOLAR LA ȘCOALA DE CÎNTĂREȚI BISERICEȘTI ȘI SEMINARUL TEOLOGIC DIN CLUJ

Duminică 4 octombrie a. c. a avut loc festivitatea deschiderii noului an școlar la Școala de Cîntăreți Bisericești și Seminarul Teologic din Cluj.

După Sf. Liturghie săvîrșită de Prea Sfinția Sa Episcopul Teofil înconjurat de un sobor de preoți — din partea școlii luînd parte Păr. Arhidiacon Dr. I. Zăgreanu, directorul școalei, Păr. prof. S. Felecan și Păr. spiritual G. Moldovan — s-a oficiat slujba invocării Duhului Sfînt.

Festivitatea a continuat în sala festivă a Școalei, în prezența P. S. Sale Episcopului Teofil al Clujului, a membrilor Consiliului Eparhial, a reprezentantului Departamentului Cultelor, a delegaților Institutului Teologic Protestant, a corpului profesoral și a personalului administrativ și a elevilor școalei. După intonarea Imnului Republicii Populare Romîne, executat de corul elevilor școalei, sub conducerea păr. prof. I. Brie a urmat cuvîntarea Păr. director I. Zăgreanu, care a înfățișat condițiile în care școala își începe al 8-lea an de existență. P. C. Sa se adresează în primul rînd către elevii școalei, arătînd că ei trebuie să-și desăvîrșescă nu numai pregătirea profesională, pentru a deveni credincioși slujitori ai stranelor și altarelor Bisericii noastre strămoșești, ci deopotrivă și educația lor cetățenească și socială, spre a premerge cu exemplul lor în munca de construire a unei vieți noi în scumpa noastră patrie, Republica Populară Romînă.

Arătînd sarcinile ce revin elevilor și corpului profesoral al școalei în opera de pregătire a slujitorilor Bisericii în dubla lor calitate de slujitori ai lui Hristos și de cetățeni devotați ai scumpei noastre patrii, după ce aduce mulțumiri Sf. Sinod al Bisericii Ortodoxe Romîne în frunte cu P. F. Sa Patriarhul Justinian, Sinodului Mitropolitan al Ardealului în frunte cu I. P. S. Sa Mitropolitul Nicolae Colan, P. Sf. Sale Episcopului Teofil și P. Sf. Sale Episcopului Valerian, Onor. Departament al Cultelor pentru tot sprijinul material și moral acordat școalei și tuturor binevoitorilor școalei, Păr. director încheie exprimîndu-și nădejdea că, ajutați de Părintele ceresc, toți cei ce slujesc la această instituție își vor putea duce sarcinile la îndeplinire, spre slava Sf. noastre Biserici și spre folosul patriei noastre, Republica Populară Romînă.

A urmat apoi recitarea poeziei: Patria de M. Dragomir, de către elevul Mociran Alexandru din anul V, care a fost răsplătită cu furtunoase aplauze.

Elevul Tăut Victor din anul V a luat cuvîntul în numele elevilor, arătînd că după vacanța plăcută și recreativă, elevii revin la sînul cald al școalei, ca la sînul unei adevărate mame. Promite că elevii își vor da toată strădania ca să-și cîștige cunoștințele necesare spre a deveni buni slujitori ai Sf. noastre Biserici și devotați cetățeni ai scumpei noastre Patrii.

A luat apoi cuvîntul P. Sf. Sa Episcopul Teofil care, după ce a mulțumit Păr. profesori și Păr. director pentru gîndurile bune exprimate la început de an școlar, se adresează elevilor, arătîndu-le datoria pe care o au de a respecta dispozițiile Regulamentului în ceea ce privește disciplina și

în special a căuta să urmărească împlinirea scopului lor ultim: mîntuirea sufletului.

P. Sf. Sa își încheie cuvîntarea, cerînd binecuvîntarea Părintelui ceresc asupra elevilor și profesorilor școalei, pentru ca anul școlar care începe astăzi să aducă cele mai bogate roade.

Serbarea a luat sfîrșit cu corul: „Măreț pămînt al patriei iubite”, executat de corul elevilor sub conducerea Păr. Prof. I. Brie.

M. DANCIU

ÎN CINSTEA LUNII PRIETENIEI ROMÎNO-SOVIETICE

Institutul Teologic de grad Universitar din Sibiu a organizat o serbare în cinstea Lunii Prieteniei Romîno-Sovietice, care s-a desfășurat luni 12 octombrie a. c., în aula Institutului.

Serbarea a început la orele 12. Erau de față, în prezidiul serbării, I. P. S. Mitropolit **Nicolae** al Ardealului, P. C. Vicar arhiepiscopesc Traian Belascu, reprezentantul Departamentului Cultelor DI împuternicit raional Gh. Moldovan, P. C. Prof. Dr. Sofron Vlad, rector și P. C. Prof. Dr. Spiridon Cîndea, pro-rector, iar în asistență, consilierii arhiepiscopesci, profesorii Institutului, preoții aflați la cursurile de îndrumare misionară și socială, funcționari ai Institutului și studenții teologi.

La intrarea în aulă, I. P. S. Mitropolit **Nicolae** a fost întîmpinat cu imnul arhieresc, executat de Corul bărbătesc al studenților teologi, dirijat de P. C. Conf. univ. Gheorghe Șoima.

Serbarea a început cu Imnurile de Stat ale Uniunii Sovietice și Republicii Populare Romîne, executate de corul studenților teologi.

Luînd cuvîntul, P. C. Rector Dr. S. Vlad a arătat că legăturile romîno-ruse în trecut au fost pe cît de statornice, pe atît de calde și de folositoare poporului nostru. Rusia a fost aceea care ne-a ajutat să realizăm unirea Țărilor Romîne, să ne cucerim independența față de Poarta otomană și să oprim în cursul primului război mondial tăvălugul cotropitor al trupelor kaiserului german. După o întrerupere de trei decenii, provocată de fostele guverne burghezo-moșierești, ostile suflului înnoitor pe care l-a stîrnit Marea Revoluție din Octombrie, legăturile frățești dintre poporul romîn și popoarele Marii Uniuni Sovietice au fost reluate înainte cu 15 ani și de-atunci încoace au fost adîncite din ce în ce mai mult. Uniunea Sovietică ne-a ajutat să ne eliberăm de hitleriști și de slugile lor, iar apoi, de-atunci încoace, ne-a ajutat să construim o țară nouă, Republica Populară Romînă, patria celor ce muncesc cu brațele și cu mintea. Luna Prieteniei Romîno-Sovietice este expresia anuală a recunoștinței și admirației pe care le purtăm popoarelor sovietice pentru elanul cu care pășesc spre zărilor unei lumi din ce în ce mai bune și pentru mărinimia cu care ne fac părtași și pe noi de succesele lor epocale.

Declarînd deschisă festivitatea, a dat cuvîntul P. C. Prof. Dr. **Grigorie Marcu**, spre a arăta îndeosebi imensa contribuție adusă de Uniunea Sovietică la apărarea și consolidarea păcii popoarelor.

Intrind în dezvoltarea conferinței intitulată: „Încrederea și prietenia între oameni și popoare, condiții pentru destinderea încordării internaționale și pentru coexistența pașnică a statelor”, P. C. Sa a spus în esență următoarele: Prietenia este un simțămînt și o atitudine totodată, amîndouă purcese din iubirea de semenii. Prietenia se bazează pe încredere reciprocă. Credincioșii creștini sînt datorii să iubească pe toți oamenii. Creștinismul l-a ridicat pe om la rang de prieten al lui Dumnezeu. Prietenia între inși singuratici folosește numai unora. Prietenia dintre popoare folosește multora, cîteodată lumii întregi. Aspirația spre pace și bunăvoință, spre prietenie și încredere e veche. Ea a fost frînata în dezvoltarea ei de neînțelegeri internaționale și de războaie. Există război „cald” și război „rece”. Acesta din urmă a preluat întunecata moștenire de învrăjpire și înveninare a relațiilor internaționale pe care a lăsat-o fascismul înfrînt de coaliția militară antifascistă, în fruntea căreia se afla Uniunea Sovietică.

De mai bine de zece ani omenirea stă de veghe și luptă pentru a face cu neputință un nou război mondial. Ce a făcut în această direcție Mișcarea mondială a partizanilor păcii? Mult de tot, și pentru pace și pentru prietenie între popoare. Principalele biruințe cîștigate de ea sînt: a) În Coreea și în alte părți imperialiștii agresori au fost împiedecați să folosească bomba atomică. b) Se face simțită o nouă mentalitate: Omul contemporan este conștuit de forța sa, pe care, unită cu a altora, o pune în slujba apărării păcii. c) Triumfă principiul că orice neînțelegere internațională poate și trebuie să fie soluționată prin tratative, pe căi pașnice. d) coexistența pașnică a celor două sisteme — socialist și capitalist — este posibilă.

În continuare, a arătat căile pe care se afirmă coexistența pașnică: prin respectul față de libertatea și independența tuturor popoarelor, prin schimburi comerciale, prin contacte culturale, prin întrecere loială, prin frînarea cursei înarmărilor. Războiul, ca și înarmările, costă scump și opresc sau fac să întîrzie propășirea materială și culturală a omenirii. Aici, a prezentat unele date deosebit de grăitoare, arătînd că dezarmarea ar aduce peste tot tihnă, belșug, pace, încredere, prietenie și colaborare între popoare.

A trecut apoi la expunerea și analizarea planului de dezarmare generală și totală, pe care Dl. Nichita Hrușciiov, președintele Consiliului de Miniștri al Uniunii Sovietice, l-a prezentat de la tribuna Organizației Națiunilor Unite, cu prilejul recente sale vizite făcute în Statele Unite ale Americii. Dacă Uniunea Sovietică a putut concepe un plan atît de mărinimos, aceasta se datorește faptului că în marea țară a socialismului biruitor nu există categorii sociale interesate în provocarea și purtarea de războaie. Acolo, de la faimosul Decret asupra Păcii, alcătuit și semnat de Lenin, și pînă în zilele noastre, toată strădania unor popoare harnice și capabile este îndreptată spre menținerea și consolidarea păcii, pacea fiind condiția de căpetenie a oricărui progres. În slujba păcii și prieteniei între popoare pune Uniunea Sovietică epocalele ei cuceriri științifice care storc admirația tuturor oamenilor de bine: sputnicii, prima planetă artificială a sistemului nostru solar, aselenizarea rachetei sovietice, lansarea primei stații științifice interplanetare, ș. a. În slujba păcii a fost pusă și vizita premierului

Hrușcirov în S.U.A. Această vizită a limpezit cerul situației internaționale stabilind unele puncte de sprijin solide în asigurarea unei evoluții ulterioare pozitive a luptei ce se duce pentru curmarea războiului rece și pentru înstăpânirea în lume a unui climat de pace și bunăvoință.

Planul sovietic de dezarmare generală și totală controlată ne apropie de realizarea previziunii profetice a transformării sabiei în fier de plug. La acest loc, vorbitorul a făcut ample și expresive citate, comentate, din recentele declarații ale premierului Hrușcirov, care a spus, între altele, că de-am avea două vieți, pe amândouă trebuie să le dedicăm apărării păcii.

A încheiat arătând care sînt datoriile clerului și credincioșilor în etapa actuală a luptei pentru apărarea păcii. Aceste îndatoriri, în aspectul lor patriotic, reiese îndosebi din Declarația Guvernului Republicii Populare Romîne în problema dezarmării.

După conferință, corul studenților teologi a executat Imnul Federației Mondiale a Tineretului Democrat.

A luat cuvîntul, de încheiere, I. P. S. Mitropolit Nicolae al Ardealului. I. P. S. Sa a spus în esență următoarele:

Praznicul de astăzi care ne-a întrunit în această sală s-a adăugat praznicelor pe care le-am mai petrecut laolaltă aici, cu diferite prilejuri de bucurie. Părintele rector Vlad și Părintele profesor Marcu v-au arătat cu vorbă limpede pricina pentru care s-a săvîrșit praznicul acesta însuflețit: este prietenia noastră cu marele popor sovietic. Prietenia aceasta nu este nouă. Ea este veche dacă o privim îndărăt, în timp, și sînt încredințat că veche și mai veche va apărea celor ce o vor privi în viitor, fiindcă temeiurile întăririi și adîncirii acestei prietenii sînt numeroase și sînt trainice. Despre aceste temeiuri profesorii amintiți v-au vorbit răspicat și documentat, iar studenții noștri în teologie, laolaltă cu preoții cursiști, au subliniat adevărul spuselor lor și prin însuflețite cîntări și prin aplauze calde.

Noi ne-am adunat astăzi, aici, ca să ne mărturisim încă odată prietenia ce o purtăm vrednicilor popoare ale Uniunii Sovietice. Această prietenie ne este dragă pentru că dragă ne este pacea, pentru că iubim viața, pe care popoarele sovietice le apără și le fac să propășească. Evanghelia Domnului și Mîntuitorului nostru Iisus Hristos ne învață să prețuim pacea și să ne străduim pentru apărarea și întărirea ei. Aceași Sfîntă Evanghelie ne îndeamnă să trăim în prietenie și bunăvoință cu toți oamenii. Cu atît mai virtuos vom fi deci prieteni cu cei ce — ca și noi — luptă pentru pace în lume și pentru prietenie între popoare.

I. P. S. Sa a încheiat felicitînd pe profesori și pe studenți pentru începutul sărbătoresc pe care l-au făcut praznicului de-o lună de zile al prieteniei romîno-sovietice și le-a împărtășit tuturor arhieresti binecuvîntări.

Asistența a aplaudat îndelung cuvîntul I. P. S. Sale, ca și celelalte puncte din program, manifestînd călduros pentru prietenia romîno-sovietică.

După ce s-a întreținut cu cei prezenți, în acordurile imnului arhieresc, I. P. S. Sa a părăsit aula Institutului, împreună cu cei prezenți la festivitate.

O INCERCARE DE UNIFICARE BISERICESCĂ ÎN GRECIA

Precum se știe, populația Greciei aparține din punct de vedere confesional Bisericii Ortodoxe Răsăritene.

Între grecii așezați în înfloritoarele orașe de pe coasta apuseană a Asiei Mici, Biserica romano-catolică și-a câștigat un mic număr de aderenți, cărora le-a fost rânduit episcop „de rit oriental catolic” — adică uniât — Monseniorul George Kalavassy.

În 1922, ca urmare a exodului impus grecilor de către turci, pîlcul de uniți greci din Asia Mică a emigrat dincoace de Marea Egee, așezîndu-se în patria-mamă cu episcopul lor cu tot. Prezența lor în Grecia a fost folosită de Vatican pentru scopuri prozelitiste, fapt care producea iritare în rîndurile grecilor ortodocși și uneori conflicte regretabile între aceștia și puținii credincioși păstoriți de Monseniorul George Kalavassy, arhiepiscop de Theodoropolis și exarh pentru catolicii de rit grec din Grecia (cum sună titulatura sa oficială). Într-adevăr, înconjurat de cîțiva clerici experimentați în desfășurarea de acțiuni expansioniste, caracteristice ofensivei prozelitiste papale, Monseniorul George Kalavassy a reușit în scurt timp — mai ales că mijloacele materiale îi stăteau la dispoziție în chip nelimitat — să înființeze un seminar teologic uniât, un spital, cămine pentru tinerii muncitori, un cămin pentru studenții universitari și o editură de propagandă romano-catolică numită „Presa Bună”. Aceste așezăminte arată fără putință de îndoială direcțiile în care era îndreptată acțiunea prozelitistă patronată de Vatican și dirijată de amintitul monsenior.

La 7 noiembrie 1957, în cursul unei călătorii pe care o făcea în Elveția, Monseniorul George Kalavassy a încetat din viață. Moartea lui a fost deplînsă de Biserica romano-catolică — și pe bună dreptate — căci răposatul arhiepiscop i-a adus eminente servicii.

Pe de altă parte, profesorii Facultății de Teologie ortodoxă de la Universitatea din Atena s-au folosit de prilej spre a face un demers pe lîngă Papa Romei, rugîndu-l — în numele păcii și al unității creștine — să renunțe la politica sa de rit oriental catolic în Grecia, măcar încetul cu încetul. O primă etapă în acest sens — spun ei — ar fi aceea de-a nu se mai numi succesor al Monseniorului George Kalavassy în slujba de exarh al catolicilor de rit grec din Grecia.

Hotărîrea de a se adresa Papii în această problemă spinoasă a fost luată în ședința extraordinară a Consiliului Facultății de Teologie din Atena, ținută la 22 noiembrie 1957. Ea s-a concretizat în scrisoarea al cărui text îl reproducem aci, dată fiind însemnătatea ei documentară pentru istoria actuală a relațiilor interconfesionale dintre Ortodoxia răsăriteană și papalitate. Scrisoarea are următorul cuprins:

Sanctitate și Preafericite Papă al Vechii Rome,

Facultatea de Teologie a Universității naționale din Atena, în ședința sa extraordinară din 22 noiembrie, după un lung schimb de vederi a luat deciziunea de-a adresa Sanctității Voastre un apel călduros în legătură cu deosebit de importanta chestiune care urmează.

Sanctitatea Voastră știe, nu ne îndoim, ce importanță dă Biserica noastră Ortodoxă și teologia noastră unității Bisericii lui Hristos și cum ele se roagă zi de zi, cu căldură, pentru ca o dată obstacolele înlăturate, unitatea Bisericii lui Hristos să poată fi realizată (într-un viitor îndepărtat); căci — nu mai încapе îndoială — trebuie să se pună capăt actului celui mai tragic care s-a produs de la întemeierea Bisericii lui Hristos pe pământ: dezbinarea ei.

Această stare de lucruri profund regretabilă pare să fie cauza principală a faptului că Creștinismul nu reprezintă nici după aproape două mii de ani de existență decît abia 25% din populația globului — cu toate că el se adresează, după cuvîntul dumnezeiescului său Intemeietor, tuturor neamurilor (Mt. 28, 19) și este religia prin excelență.

Astăzi, mai vădit decît în trecut, din pricina nefastei dezbinări a lumii, cuvintele Domnului „ca toți să fie una” (Ioan. 17, 21) au importanță particulară. Aceste cuvinte reprezintă porunca veșnică a Domnului nostru Iisus Hristos adresată tuturor credincioșilor și în special cîrmuitorilor Bisericii creștine și „oamenilor ei luminați”, cum le spunea Corintenilor preafericitul Clement Romanul pe la anul 96, cînd le scria despre unitatea Bisericii.

Intemeindu-se pe acestea, Facultatea noastră socotește că Bisericile noastre și peste tot ocîrmuitorii lor nu trebuie să ocolească nici un mijloc pentru înlăturarea oricărui obstacol care stă între aceste Biserici, ca să devină posibilă apropierea și colaborarea dintre ele, după ce, desigur, contactele prealabile între teologii celor două Biserici vechi vor fi pregătit terenul în acest scop printr-un efort durabil și sincer.

Dar, de fapt, eforturile însăși sînt făcute zadarnice din motive serioase, dintre care cel mai grav este următorul:

Mai bine decît oricine, Sanctitatea Voastră știe că încă în epoca bizantină și mai cu osebire în veacurile XVI și XVIII, iar de la începutul veacului acestuia în Grecia îndeosebi, UNIA, ca instrument al Bisericii catolice romane a fost considerată fără nici o ezitare ca un mare obstacol între Biserici. Nu este necesar să desfășurăm asupra acestui punct o demonstrație mai largă, pentru că Facultatea noastră n-are nici o intenție polemică și nu și-a propus, în acest istoric apel către Sanctitatea Voastră, să intre în amănuntele discuției.

Facultatea noastră de Teologie, pornind de la constatările:

1. — Că cele două Biserici ale noastre roagă pe Domnul pentru apropierea lor, pentru colaborarea lor și, într-o zi, pentru unificarea lor;

2. — Că Orientul nostru ortodox consideră UNIA ca un mare obstacol în calea oricărui contact și a oricărei apropieri a Bisericilor pentru că ea înveninează relațiile între ortodocșii răsăriteni și catolicii romani;

vrea să adreseze un călduros apel Sanctității Voastre Papa Vechii Rome pentru ca acest mare obstacol în calea apropierii noastre să fie îndepărtat încetul cu încetul și Facultatea noastră de Teologie consideră ca o primă măsură (în acest scop) să nu mai fie numit un succesor al decedatului epis-

cop al micului grup de uniți din Grecia, Monseniorul George Kalavassy de Theodoropolis.

Scriind acestea Sanctității și Preafericirii Voastre, nu de silă (non par nécessité), însă într-un spirit manifest creștin, noi afirmăm că nu acționăm mînați de spirit de intoleranță, ci dimpotrivă, într-un spirit de creștinism autentic și de catolicism tradițional. În tema unității Bisericii noi ne inspirăm din același spirit care inspira pe Clement Romanul și pe Ignatie al Antiohiei, pe Policarp al Smirnei și pe Anicet al Romei (154), pe Irineu al Lyonului (Lugdunului) și pe Victor al Romei (192), ca și pe iluștrii Părinți ai Sinoadelor Ecumenice. Acest spirit creștin plin de largheță pe care-l reprezenta la perfecție Grigorie Teologul, care strălucea de-a lungul marii perioade de colaborare în Hristos a celor două mentalități (esprits), greacă și romană, în vechea Biserică nedivizată, și pe care l-a formulat în chip atît de clasic Vincențiu de Lerin, acest spirit ne inspiră pe noi astăzi. Acest spirit n-a fost cîtuși de puțin străin nici de relațiile dintre marele Fotie și Ioan VIII al Romei.

Inspirați (pătruși) deci de acest tradițional spirit creștin care mîneca de la Ierusalim, din Antiohia și din Misiunea paulină la Roma, spirit de adevărată iubire creștină, de pace și de respect mutual al Bisericilor, noi Vă adresăm acest stăruitor apel și vrem să credem că Venerabilul și înțeleptul Pontifice al Vechii Rome va binevoi să plece urechea asupra lui în chip favorabil, luînd hotărîrile salutare indicate de situație.

Drept care încheiem cu respectul ce Vi-l datorăm.

Decan: Gherasim Ioan Konidaris

Profesorii:

P. Brațiotis
B. Vellas
L. Filippidis
I. Karmiris
B. Ioannidis
C. Bonis
A. Fitrakis

Scrisoarea este redactată în termeni irenici ireproșabili. Dar ea n-a avut rezultatul dorit. Pînă și cea mai moderată aripă a presei apusene papale (vezi buletinul revistei „Istina” din ianuarie 1958) s-a grăbit să-și exprime regretul că „frații noștri ortodocși, ridicînd această problemă dificilă și delicată a **ritului oriental catolic** nu par să fi avut în vedere decît laturea iritantă pentru ei”. Cercurile romano-catolice se așteptau la „o apreciere mai puțin unilaterală” a problemei.

În sfîrșit, astă primăvară a fost anul, a fost numit succesorul Monseniorului George Kalavassy, în persoana Părintelui Iacint Gad, pînă atunci preot unit în Grecia. La Atena, cu prilejul consacrării noului arhiepiscop și exarh al uniților greci (12 martie 1958) și o săptămînă mai tîrziu, au avut loc manifestații de protest.

E limpede că numirea aceasta reprezintă răspunsul Vaticanului la scrisoarea irenică a profesorilor Facultății de Teologie din Atena.

Uzanțele în vigoare de cînd e lumea — între creștini cu atît mai vîrtos — pretindeau ca acelei scrisori să i se dea un răspuns direct, oricare ar fi fost cuprinsul lui. Papalitatea nu stă însă de vorbă cu „schismaticii”. Aceștia, pentru ea, au fost și au rămas „teren misionar” și, ori de cîte ori poate, îi tratează ca atare, pe cît posibil cu metode de constrîngere de tip medieval, ca cele folosite în Croația dictatorului de marionetă fascist Ante Pavelici, de către Monseniorul Stepinaț, pe conștiința căruia apasă vina de a fi fost uciși hecatombe de țărani ortodocși din acea provincie, în cursul războiului trecut.

Profesorii Facultății de Teologie din Atena și-au făcut datoria în spirit creștin și în spiritul vremii noastre, care îngrădește și restrînge pînă la anulare orice tendință imperialistă înrobitoare, inclusiv prozelitismul pe care-l desfășoară papalitatea în paguba celorlalte confesiuni creștine.

Și cum în Grecia nu sînt date condițiile favorabile refacerii unității de credință a poporului ei, e evident că pîlcul de uniți de acolo — mai precis: clerul lor — va continua să pricinuiască și pe mai departe iritări care nu aduc niciodată nimic bun pentru liniștea și pacea cetățenilor acelei țări.

GR. M.

Biblioteca Mitropolitană Sibiu

DEZARMAREA POATE FI ȘI TREBUIE SĂ FIE ÎNFĂPTUITĂ. Cu prilejul vizitei sale în Statele Unite ale Americii, Dl Nichita Hrușciiov, președintele Consiliului de Miniștri al Uniunii Sovietice, de la tribuna Organizației Națiunilor Unite, a lansat ca pe-un nou sputnik propunerea măreață în generozitatea ei de-a se proceda la o dezarmare generală și totală.

Pornind de la realitatea acestui uriaș și hotărât pas înainte pe calea curmării războiului rece și a consolidării păcii, Consiliul Mondial al Păcii, prin biroul de la Londra al președintelui său, a elaborat și a dat publicității două documente de seamă, privitoare la întâlnirea Hrușciiov-Eisenhower.

Întîiul document este un mesaj adresat președintelui Adunării Generale a Organizației Națiunilor Unite. El are următorul cuprins:

„După mulți ani de război rece, șeful guvernului Uniunii Sovietice se află în vizită în S.U.A., iar președintele S.U.A. intenționează să viziteze U.R.S.S. Mersul evenimentelor s-a schimbat.

Există și alte indicii de îmbunătățire a situației. Tratatul cu privire la încetarea experiențelor nucleare sînt aproape pe sfîrșite și dacă în acest stadiu nu se va ajunge la un acord, acest lucru nimeni nu-l va înțelege. Noul comitet pentru dezarmare trebuie să-și înceapă lucrările pe o bază stabilită de comun acord. De la tri-

buna O.N.U. a fost ridicată cu hotărîre problema dezarmării generale controlate.

Mișcarea noastră, precum și diferite alte organizații și mișcări care activează pentru apărarea păcii constată astăzi începutul schimbărilor pe care le-a preconizat și la a căror realizare au contribuit. Guvernele trebuie să răspundă dorinței popoarelor care s-au săturat de războiul rece.

Dar problemele care mai trebuie rezolvate sînt complexe. Neîncrederea care înveninează situația internațională nu a fost încă risipită. Mai există forțe care se pronunță împotriva lichidării încordării. Pentru a asigura cea mai bună șansă posibilă tratativelor și schimbului de păreri trebuie să fie convocată neîntîrziat o conferință la nivel înalt.

A face împosibil războiul nu mai este astăzi un vis, ci o datorie care revine guvernelor.

A face războiul imposibil este o cauză a popoarelor și astăzi ele au putința să o înfăptuiască”.

Al doilea document este o telegramă adresată secretarului general al Organizației Națiunilor Unite. În ea se spune:

„Prezidiul Consiliului Mondial al Păcii se adresează cu încredere Adunării Generale a O.N.U. într-un moment în care s-a creat o situație nouă care poate deschide perspectivele reglementării problemelor importante de care depinde soarta omenirii. Ne-a

podus o mare satisfacție vestea că în prezent problemele dezarmării sînt prezentate O.N.U. într-o formă care ne permite să sperăm în rezolvarea lor practicivă.

Programul de dezarmare generală și totală controlată, prezentat de Uniunea Sovietică, propunerile prezentate de guvernul englez și de guvernele altor țări, acordul realizat între cele patru mari puteri cu privire la crearea unui comitet de dezarmare pe bază de paritate și o serie de alte măsuri importante îndreptate spre destinderea încordării internaționale, toate acestea atestă importanța evoluției situației politice internaționale”.

Am reprodus anume aceste documente, deoarece ele trebuie să devină obiect de meditație pentru slujitorii Sfintei noastre Biserici, a căror părtașie la desfășurarea luptei pentru apărarea păcii este pe cît de veche, pe atît de hotărîtă și de statornică.

Din cele de mai sus se desprind unele concluzii:

1. — Mișcarea mondială a partizanilor păcii vede pornite pe calea împlinirii năzuințe pentru care ea luptă de mai bine de un deceniu.

2. — Situația internațională a suferit o schimbare substanțială în spre bine, în spre destindere și coexistență pașnică, drept rezultat imediat și fericit al marii întîlniri de dincolo de Atlantic.

3. — Planul sovietic de dezarmare generală și totală controlată deschide o perspectivă fără precedent normalizării definitive a situației internaționale, întărindu-ne în convingerea că e cu putință ca un nou război să fie făcut imposibil.

4. — Nu trebuie să ne amăgim: Mai există forțe care se pronunță împotriva lichidării încordării, iar neîncrederea care înveninează situația in-

ternațională încă nu e risipită. Tocmai de aceea, departe de-a slăbi osîrдіa noastră de luptători fermi pentru pace, ultimele evenimente internaționale de bun augur trebuie să ne umple de în-suflețire nouă. Căci „a face războiul imposibil este o cauză a popoarelor și astăzi ele au putința să o înfăptuiască”.

R.

EXPERIENȚELE NUCLEARE AU EFECTE PRIMEJDIOASE PENTRU ÎNTREAGA OMENIRE. Precum se știe, protestele opiniei publice mondiale și exemplul dat de Uniunea Sovietică au determinat Statele Unite ale Americii și Marea Britanie să suspende experiențele cu arme nucleare și termonucleare. Succesul acesta al luptei pentru pace care se duce cu vigoare crescîndă în zilele noastre, promitea realizarea unui acord internațional asupra încetării și interzicerii definitive a experiențelor de acest fel. Hotărîrea guvernului francez de a începe în pustiul Sahara experimentarea bombelor nucleare clasice îngreunează și amîină încheierea acordului așteptat de toți oamenii de bine de pretutindenea, în paguba păcii și a buneiliniști la care aspiră toate popoarele. Numeroși savanți pătrunși de spiritul de răspundere față de viitorul omenirii avertizează împotriva primejdiei care ne amenință pe toți, dovedind că experiențele de acest fel infectează atmosfera cu substanțe radioactive nocive — cum sînt mai ales stronțitul 90 și cesiul 137 — care de-acolo trec în pămînt, în plante și animale și apoi în organismul omenesc, expunîndu-l degenerării și pieirii. Dăm în cele ce urmează (după săptămînalul „Contemporanul” din 11 sept. a. c.) constatările unor savanți sovietici privitoare la pericolul pe care-l repre-

zintă pentru omenire continuarea experiențelor nucleare.

Precizăm în prealabil că folosindu-se de date precise, savanții sovietici spulberă afirmațiile iresponsabile ale unor pseudo-savanți occidentali, care nesocotind rezultatele celor mai noi cercetări științifice încearcă să justifice continuarea primejdiilor experiențe nucleare.

Prof. A. N. Kuzmin, directorul Institutului de biofizică al Academiei de Științe a U.R.S.S., a ajuns la concluzia că experimentarea armelor nucleare face cel puțin 10 milioane de jertfe omenesti într-o singură generație. În raționamentul său, savantul sovietic pornește de la faptul că explozia unei bombe mixte (atomice și cu hidrogen) produce, în caz de război, distrugerii echivalente cu acelea pe care le-ar provoca explozia a 20 de milioane tone de trinitrotoluen. În afară de aceasta, explozia aceleiași bombe produce substanțe a căror radioactivitate poate egala pe cea a 100 miliarde kilograme de radiu. Dacă experimentările armelor nucleare în vreme de pace nu pricinuiesc distrugerile amintite, în schimb primejdia radioactivității rămâne întreagă.

La temperatura uriașă din timpul exploziei, elementele radioactive se găsesc în stare gazoasă. Ajungând în straturile superioare ale atmosferei, ele se transformă prin condensare în particule care formează așa-numitul nor radioactiv. Cele mai grele particule radioactive cad pe pământ începând de la câteva ore după explozie și pînă la câteva zile, infectîndu-l pe o rază de 100—200 km de la locul exploziei. Particulele mai mici rămîn în atmosferă, sînt deplasate destul de repede de către curenții de aer și cad la suprafața pământului timp de cîțiva ani, odată cu ploile și zăpezile. Sa-

vantul sovietic dă următorul exemplu: Substanțele radioactive produse de o explozie experimentală efectuată în Statul Nevada (S.U.A.) la 1 martie 1955, au putut fi detectate la 8—10 martie în Anglia, la 11 martie în Grecia și apusul Turciei, la 13—14 martie în unele regiuni europene ale Uniunii Sovietice, iar cîteva zile mai tîrziu (16—19 martie) în răsăritul aceleiași țări.

Constatările făcute pînă acum arată că infectarea pămîntului cu substanțe radioactive crește îngrijorător de vertiginos. Profesorul Kuzmin arată că oamenii de știință britanici au făcut în această privință determinări uluitoare asupra căderilor în Anglia a stronțului 90. În anul trecut, Comitetul științific pentru radiații atomice de pe lîngă Organizația Națiunilor Unite a stabilit că gradul de infectare a Pămîntului cu stronțiu 90 a putut atinge 272 microcurie pe km patrat. (Un microcurie este a mia parte dintr-un curie). Aceste calcule — spune savantul sovietic — sînt depășite însă de realitate.

Stronțiul și calciul fac parte din aceeași grupă a sistemului periodic al elementelor și au proprietăți chimice și biologice foarte apropiate. Calciul, precum se știe, are un rol deosebit de important în organismul omenesc, mai ales în al copilului în plină creștere. Odată cu calciul trece în organism prin alimentație, datorită proprietăților sale, și stronțiul. Legumele, cerealele, laptele sînt tot atîtea surse de infectare a organismului cu aceste elemente nocive.

Partizanii teoriei lipsei de pericol a exploziilor nucleare afirmă că în circuitul alimentar îndelungat (sol-plantă-animal-lapte-om) cantitatea de stronțiu scade și că în organismul omului pătrunde foarte puțin. Ei uită

că circuitele alimentare mici sînt foarte răspîndite. Spre exemplu, în S.U.A., recolta de grîu din 1956 conținea 107, iar cea din 1958, 155 unități stronțiu (cantitatea de stronțiu fiind calculată în microcurie la un gram calciu), ceea ce dovedește că acumulările radioactive (de stronțiu 90) în cereale cresc în mod îngrijorător.

În mod normal, solul conține numai 0,5 unități-stronțiu. În Japonia, care are de suferit mult de pe urma dezagregărilor nucleare, s-au constatat în medie 154 unități-stronțiu la orez (aliment de bază acolo), iar în unele regiuni mai contaminate chiar 250. Dacă luăm în considerare faptul că prin hrana vegetală organismul omenesc absoarbe zilnic o importantă cantitate de calciu (39% în Anglia, 63% în Turcia și 82% în Japonia) ne putem da seama de primejdia pe care o reprezintă pentru organism acumularea în plante a stronțiului 90, care odată cu calciul pătrunde în corpul omenesc.

Este de reținut că pînă în 1950 oasele omului nu conțineau, în general, stronțiu radioactiv. De-atunci încolo, analizele efectuate arată o creștere rapidă a acestui izotop. Oasele unor copii morți în S.U.A. la vîrsta de 1—5 ani, din 1953 și pînă în 1956, arătau la analizele făcute o creștere de la 0,28 la 0,63 unități-stronțiu. În Japonia s-a constatat chiar 4,1 unități-stronțiu. Continuarea experiențelor cu arme nucleare va face ca nivelul să crească pînă la 225—300 unități stronțiu.

Primejdia e evidentă și e mare. Stronțiul radioactiv acumulat în sistemul osos formează o sursă îndelungată de iradiere care tulbură dezvoltarea normală a celulelor. Apar astfel leucemiile și cancerule osoase, precum și numeroase boli ereditare.

Geograful sovietic N. Gorski analizează într-o publicație de specialitate a organizației U.N.E.S.C.O. un alt aspect al problemei. Se știe că cele mai numeroase experiențe cu arme nucleare se efectuează în largul oceanelor. Oceanele reprezintă o sursă inepuizabilă de alimente pentru omenire, peștele fiind nutremîntul de bază al mai multor popoare.

Nu de mult, cîțiva savanți japonezi au făcut relatări de senzație asupra epurării apelor infectate cu substanțe radioactive. Ei pretind că aceste substanțe ar fi acumulate de organismul unor animale și plante acvatice inferioare care după moarte cad la fund, purificînd astfel apele de substanțe nocive.

Expediții științifice sovietice și daneze, care au făcut cercetări de durată în cadrele Anului Geofizic Internațional — spune N. Gorski — au demonstrat existența unor curenți verticali care ajung pînă la mari adîncimi și care primenesc neînterupt apele mărilor și oceanelor. În chipul acesta, în ocean se menține un nivel ridicat de substanțe radioactive, deoarece curenții verticali scot la suprafață aceste substanțe. Din apă, substanțele nocive trec în organismul peștilor. Consumînd carne de pește, se pune în primejdie sănătatea consumatorilor. Acest lucru ar putea duce chiar la interzicerea pescuitului, fapt care ar provoca dificultăți economice mai multor țări.

Sînt cifre și date care alături de apelurile patetice ale oamenilor de cultură și de litere, ale milioane de oameni cinstiți și simpli din lumea întreagă, avertizează sever și pătrunzător asupra primejdiei care pîndește omenirea, dacă graiurile oamenilor de știință lucizi nu vor fi ascultate la timp.

UN POPOR CARE CONSTRUIEȘTE ȘI CÎNTĂ. Împlinirea în octombrie a. c. a zece ani de la proclamarea Republicii Populare Chineze a dat prilej publicațiilor noastre de presă și revistelor literare să releveze, între altele, specificul acestui popor pornit pe drumul luminos al construirii socialismului. Nu demult, într-o carte pe cît de documentată, pe atît de plăcută la citit, regretatul nostru om politic progresist Dr. Petru Groza ne-a arătat cîte a văzut și ce constatări îmbucurătoare a făcut călătorind „Prin țara celor șase sute de milioane” (carte recenzată amănunțit în revista „Mitropolia Ardealului”, 1957, nr. 5-8, p. 545—553).

Înainte de toate, chinezii sînt un popor mare în înțelesul propriu al cuvîntului: din patru oameni care populează Pămîntul unul e chinez.

Eliberat definitiv acum zece ani, poporul chinez e pe cale de-a deveni un popor mare și în înțelesul figurat al cuvîntului, pentru că e foarte capabil și tot pe-atît de harnic, iar revoluția prin care a trecut în zilele noastre i-a creat posibilități fără precedent de a-și valorifica pe deplin aceste însușiri.

Probe? Iată cîteva!

Un ziarist occidental, aflat în China, a vizitat faimosul Zid chinezesc, a mers pe el pînă la sleire și a rămas cu clasică nedumerire a celor care nu au putut pătrunde „misterul” sufletului chinez: Cum a fost cu puțință așa ceva?

Coborînd de pe zidul intrat în istorie, ziaristul a avut prilej să cunoască și unele aspecte ale strădaniilor contemporane. I s-a spus, bunăoară, că în anul trecut țărani chinezi au săpat canale din care au escavat 58 miliarde metri cubi de pămînt. Străinul s-a mirat foarte: E posibil să escavezi o cantitate atît de uriașă de pămînt într-un singur an?

Dar această însemnă de cîteva sute de ori mai mult decît s-a escavat în 20 de ani la săparea Canalului Panama. I s-a răspuns, cu modestie specific chineză:

— Nu știm, noi n-am fost acolo. Ceea ce știm e că pămîntul escavat în anul trecut ar ajunge pentru construirea a 373 mari ziduri chinezești...

Poate că unora comparația cu Zidul chinezesc li se va părea anacronică — spunea un gazetar de-al nostru. Și continuă: Există și posibilitatea de a muta comparația în cea mai strictă actualitate: cu cele 58 miliarde metri cubi de pămînt escavat în China, într-un an, s-ar putea construi 15 drumuri largi de cîte un metru, de la Pămînt la Lună.

Chinezii muncesc bine și intens, dar muncesc cîntînd și visînd.

Cineva a întrebât pe unul din vechii colaboratori ai președintelui Mao Tzedun ce făcea acesta în timpul marelui marș care a dus la eliberarea Chinei? I s-a răspuns: Cea mai mare parte a timpului muncea, citea, scria și apoi visa... China a știut totdeauna să muncească. Ea a știut și să viseze. Ea a visat mii de ani să poată munci ca în ultimii zece ani. Visează și acum, cînd culege recoltele visului, cînd spectrul foamei — și nu numai faima de țară a milioanele de morți de foame, pe care o avea înainte de revoluție — a fost îndepărtat pentru totdeauna. La Șanghai s-au numărat în anul trecut un milion de cîntece și poezii compuse în cea mai mare parte de muncitori. Asta, la o populație de ceva peste șase milioane de oameni. Deci, o poezie sau un cîntec la șase oameni...

În multe case pereții sînt acoperiți cu suluri de bambus pe care oamenii le-au împodobit cu desene sau cu versuri.

În provincia Cianși circulă o baladă

populară care ilustrează ritmul vertiginos cu care acest popor deosebit se îndreaptă spre belșug: Acum doi ani, / noi am vîndut grîu statului / ducîndu-l în cobilițe. / Acum un an, / ne-a trebuit o barcă / pe care am îndesat-o bine. / Anul acesta, / un camion / nu ne-a fost de ajuns. / Anul viitor / ne va trebui fără doar și poate, / un tren întreg.

Viața nouă pe care a început-o acum zece ani i-a hărăzit marelui popor chinez favoarea meritată de-a trăi în sfîrșit bine, muncind, cîntînd, visînd...

Fie aceste încreștări semn al prețuirii pe care o purtăm înzestratului și marelui popor prieten de departe.

IN UNIUNEA SOVIETICĂ — CEA MAI SCURTĂ ZI DE LUCRU DIN LUME. O hotărîre comună luată de Comitetul Central al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice, Consiliul de Miniștri și Consiliul Central al Sindicatelor a inițiat o nouă etapă importantă în realizarea practică a celei mai scurte zile de lucru și a celei mai scurte săptămîni de lucru din lume.

Poporul ctitor de lume nouă scurtează distanțele în cosmos și eforturile zilnice ale celor ce muncesc cu aceeași iscusință de făptaș încercat și îndrăzneț, vădînd astfel odată mai mult grija superioară față de om, iar omul acesta dă științei un avînt fără precedent tot de dragul îmbunătățirii și înfrumusețării reale a vieții care se desfășoară în pace și tihnă.

REMUSCARE ȘI IERTARE. Povește o străveche legendă creștină...

În vinerea aceea de neuitat, după dezbaterile finale care a avut loc în fața scaunului de judecată al lui Pilat, tîlharului Varava i-a fost dusă vestea:

— Ești liber! Altul va fi răstignit în locul tău! Poți pleca!

Ci Varava n-a părăsit temnița decît după ce s-a întunecat. Îi era teamă să nu-l lovească pumnalul vreunui sicar, sau măciuca răufăcătorilor pe care îi nedreptățise la împărțirea prăzilor dobîndite din jafuri și vîrsări de sînge.

A pornit atunci, tiptil, spre Golgota. Ajuns dincolo de porți, a luat-o la fugă.

S-a oprit gîfîind în fața celui răstignit de-a dreapta:

— Nu ești tu cel pe care-l caut, pe tine te cunosc, mîinile tale sînt mînjite de sînge, ca și ale mele. Pe drept ai fost spînzurat pe lemn.

Îi sticleau ochii în noapte ca doi tăciuni aprinși. Cu pas zmîncit de fiară care se crede urmărită, se îndreaptă spre cel răstignit de-a stînga:

— Și tu spînzuri aici pe drept. Și pe tine te cunosc: Numai cu ceva ai fost mai domol decît mine și decît celălalt.

Apoi pași în fața crucii din mijloc. Privi îndelung pe Cel răstignit. Suspinînd ușurat, Varava spuse:

— Da, Tu ești Cel pe care-l caut. Pe Tine nu te cunosc, dar văd din înfățișarea Ta că Tu n-ai meritat ocara și moartea. Și totuși, Tu ești pironit acolo unde trebuia să ispășesc eu. Da, acum știu cu adevărat că sînt liber!

A pus bărbia în piept și împletecindu-se ca un bolnav abia ridicat din așternutul suferințelor sale, se topi în noapte...

(Legenda aceasta se poate folosi de către slujitorii bisericești ca material omiletic).

DE PE SCENĂ, ÎN VILTOAREA LUPTEI PENTRU ÎNFRĂȚIREA POPOARELOR. În primăvara anului 1956, la Paris...

Cetățenii Franței — și nu numai ei — aflau cu emoție că doamna Joséphine Baker și-a programat la unul din cele mai renumite teatre parisiene reprezentațiile ei de adio, hotărâtă fiind să nu mai apară pe scenă nici-când.

N-a luat deciziunea aceasta cu gîndul de-a se odihni. Nu! După 30 de ani de activitate scenică, această mare artistă — cunoscută, admirată și aplaudată pe toată scoarța pămîntului — voia să devină liberă, ca să poată lupta întru cuvînt și faptă, pentru o cauză dreaptă. Joséphine Baker se transformă din artistă de faimă mondială în luptătoare împotriva rasismului, în apostol al înfrățirii popoarelor. Hotărîrea aceasta generoasă își are „preistoria” ei, care o explică și o motivează pe deplin.

Joséphine Baker este ceea ce se cheamă o artistă „de culoare”. Buniicii ei au fost vînduți ca sclavi, fiecare la alt „stăpîn” — și despărțiți pentru totdeauna. Acest tîrg rușinos — pe care doamna Baker n-avea să-l mai uite niciodată — s-a săvîrșit în insula Martinica.

În casa părintească, se vorbea cu interes și respect de Franța. Tînăra pribeagă, la 19 ani, era la Paris. Parisienii au adoptat-o cu entuziasm și au ajutat-o din plin să-și valorifice calitățile vocale excepționale și originalul ei talent scenic.

Au trecut treizeci de ani de atunci, în care timp faima ei de artistă și de femeie de inimă crescuse vertiginos, făcînd ocolul planetei. Admiratorii ei și-au dat seama curînd că Joséphine Baker — ca și Paul Robeson și alți artiști ridicați dintre năpăstuiții oameni de culoare — transformă scena în arenă de luptă împotriva cruntelor discriminări rasiale, în amvon de chemare a tuturor popoarelor lumii la înfrățire sinceră și trainică.

Am avut prilejul s-o văd, înainte cu 22 de ani, pe cea mai strălucită scenă din Atena. Cîntecul ei, dansul ei, erau tulburătoare: distrau și răscoleau. Era artă și chemare la luptă. Era țîșnire de viață și implorare sfîșietoare îndreptată către toți oamenii de-a nu se mai disprețui unii pe alții pentru considerente josnice, incompatibile cu spiritul progresist al veacului nostru, de-a nu-și mai refuza unii altora cuvenita prețuire cerută de valoarea și demnitatea omului, de-a nu-și mai răpi unul altuia dreptul firesc de acces și de participare liberă la bucuriile curate ale vieții.

Pe vremea aceea, tînără încă și răs-fățată, era nedespărțită de un animal mititel ca o jucărie. Am înțeles că instinctul care a populat lumea — copii n-avea! — lucra în inima ei. Și-a găsit curînd — cum vom vedea — făgașul firesc, de Dumnezeu rînduit.

Agonisita răsunătoarelor ei succese scenice, Joséphine Baker a pus-o în slujba ridicării unui sat din patria ei nouă, situat în departamentul Dordogne. Căsătorită cu Jo Bouillon, și-a făurit acolo un cămin, unde alerga cu drag, între obosețoarele ei turnee, căutînd odihnă trupului și răgaz de reculegere sufletului. Și încă ceva: tot atîtea prilejuri de a-și revărsa aprinsa ei dragoste de oameni față de locuitorii satului și mai ales față de ceea ce această femeie celebră numește cu dragă-lășenie „ma petite semaine” („mica mea săptămînă”).

„Mica săptămînă” a doamnei Baker sînt șapte copii orfani, adoptați de ea. În 1956, copilașii aveau vîrsta de 1—5 ani. Ultimul ei cînt, cîntul de adio, prezentat parisienilor pentru cea dîin urmă oară în 10 aprilie 1956, se ocupă exclusiv de ei — și de semnificația superioară a adoptării lor:

În satul meu eu cresc cu drag,
 în satul meu, șapte orfani tare mici,
 șapte orfani, de-aici, de colo,
 care erau cu totul părăsiți în lumea aceasta.
 Eu am vrut ca ei să fie răsfățați într-un cămin.
 În satul meu, toți șapte vor crește;
 În satul meu, toți șapte mă vor iubi
 Și ca și mine, ei știu că într-o zi ei vor cânta:
 Două iubiri am: satul meu mare și apoi acela al patriei.
 Doi sînt de culoarea soarelui, unul de culoarea nopții,
 Celălalt de culoarea singelui,
 Iar ceilalți trei sînt albi.
 Ei sînt copiii mei
 Și inima mea de mamă îi iubește deopotrivă.
 O, dacă satul meu ar putea sluji într-o zi de mărturie și simbol al dragostei!
 O, dacă toți oamenii de-aici și de colo,
 Dacă toate popoarele pămîntului
 — Fără să se ocupe de culoarea lor —
 N-ar avea decît o inimă!
 Atunci toate fețele vor fi voioase.
 Și încetul cu încetul lumea întreagă
 Va fi mai bună și va deveni
 Un sat imens, în care toate popoarele s-or iubi!

Inima generoasă a acestei femei celebre îmbrățișează o cauză universală. Încă înainte de a-și fi luat rămas bun de la fideli ei admiratori parisieni, doamna Baker a ținut șapte conferințe publice împotriva rasismului la Stockholm și alte zece la Copenhaga. A dezbătut această problemă spinoasă în școli și universități, în fața a tot felul de oameni, căci ea „interesează pe toată lumea, toate clasele” sociale, — cum spunea doamna Baker unui reporter al marelui ziar parisian „L'Humanité”.

„Acum — continuă dsa — vreau să pornesc de-a lungul lumii, spre a vorbi mereu, mereu. Aceasta-i o problemă de îndelungată încordare, dar trebuie, știți, trebuie, trebuie... (scil.:

să fie ținută mereu la suprafață). Eu nu sînt decît un grăuncior de nisip în vîltoarea acestei lupte, care se desfășoară de veacuri, dar am' dobîndit o mare experiență în purtarea ei, care-mi permite să fac lucru bun. Această experiență nu mă înfricoșează, ...dimpotrivă! Eu cunosc această chestiune a rasismului atît de adînc. Nu mi se poate obiecta nimic; eu dau exemple uimitoare”!

Dumezeu ridică apostoli ai iubirii de aproapele cînd vrea și unde vrea. Răsără pe urmele ostanelilor lor lumea cea nouă a păcii și prieteniei, a binevoirii și a înfrățirii tuturor popoarelor lumii!

GR. M.

TIPOGRAFIA EPARHIALĂ
REÎNTREGIREA
SIBIU

Biblioteca Metropolitană Sibiu